

ALEKSANDR DUGHIN

**TEORIA
LUMII
MULTIPOLARE**

Compendiu

Traducere și prefață de Iurie Roșca

**Chișinău,
Universitatea Populară, 2014**

CZU 327

D 87

**TEORIA
LUMII
MULTIPOLARE**

Compendiu

Traducere și prefață de Iurie Roșca

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII

Dughin, Aleksandr.

Teoria lumii multipolare : Compendiu / Aleksandr Dughin ; trad. și pref. de Iurie Roșca. – Chișinău : Universitatea Populară, 2014 (Tipogr. “Prag-3”). – 207 p.

500 ex.

ISBN 978-9975-77-224-2

Chișinău, str. A. Corobceanu, 17, MD-2004

tel: 022 23 74 75

email: roscaiurieppcd@gmail.com

skype: pasagernoe

blog: <http://www.iurierosca.md>

© Iurie Roșca, 2014

ISBN 978-9975-77-224-2

Prefață

Multipolaritatea ca replică imperiului global în viziunea unui gânditor din Orientul Ortodox

„**Teoria lumii multipolare**” a fost tradusă și editată până la ora actuală în limbile portugheză și franceză, iar în momentul de față se află în tipar ediția germană a acestei lucrări. Este în curs de finalizare și versiunea ei engleză. Acum cartea apare și în Republica Moldova. Așa cum am stabilit cu autorul, am elaborat o versiune compendiu a acestei lucrări vaste pentru a înlesni accesul cititorului la mesajul ei, dar și din considerente de timp. Actualitatea ei pentru noi este una cu totul specială și cu cât mai repede va ajunge în posesia mediilor noastre universitare și politice, cu atât mai mari sunt șansele ca și la noi să fie descoperită o altă abordare a subiectelor de ordin geopolitic decât cele cu care ne-am obișnuit până în prezent.

După ce acum câteva luni a văzut lumina tiparului „**A patra teorie politică**”, tradusă în română de subsemnatul pentru cititorii din Republica Moldova și România și apărută concomitent și în limba rusă, a venit momentul editării celei de-a doua lucrări a profesorului Aleksandr Dughin, „Teoria lumii multipolare”. Am făcut efortul de a traduce și această carte, deoarece în mod evident ea este una complementară celei dintâi. Și de această dată am convenit cu autorul să o scot la tipar în limbile română și rusă.

Într-o lume debusolată, în care alienarea devine normă, iar normalul este supus prigoanei, Dughin se ridică în întreaga lui statură academică împotriva inerției de gândire, a statu-quoului, a limitelor impuse de gândirea comună înghesuită în paradigma liberală și occidentocentrism.

Cu meticulozitate de savant, ardoare de creștin și pasiune de luptător, el demontează piesă cu piesă eșafodajul teoretic al unipolarității „politic corecte”. Replica lui de contestatar al construcțiilor ideologice, politice, economice, geopolitice și civilizaționale, impuse de centrul de comandă global, nu se reduce doar la simpla critică și negare a conceptului și practicilor atlantismului american. Ea capătă o dezvoltare teoretică solidă sub forma unui proiect pozitiv de reorganizare a sistemului de relații internaționale, instituit odată cu prăbușirea bipolarității (dispariția URSS) și preluarea inițiativei de către centrele de putere occidentale. Fraza lui plină de nerv nu cunoaște aproximări, jumătăți de măsură sau echivocuri. El este tranșant și ireconciliabil cu cei pe care îi consideră adversari.

Nevoia unei noi viziuni asupra realităților se resimte cu o acuitate deosebită și în egală măsură în Rusia, Republica Moldova și România. Menționez doar aceste țări nu pentru că perspectiva din care Dughin privește lumea ar fi mai puțin relevantă pentru alte țări. (Notorietatea acestei personalități de vârf a gândirii contemporane este certificată prin multitudinea de apariții editoriale ale cărților lui în marile capitale ale lumii

și prin conferințele pe care le ține în cele mai importante centre culturale și științifice.). Cauza concentrării noastre anume asupra celor trei societăți este una strict pragmatică, ea fiind determinată de multitudinea de factori care leagă Republica Moldova de lumea românească și cea rusească. Și așa cum „A patra teorie politică” a ajuns pe masa cititorilor moldoveni, ruși și români, continuând să fie solicitată de rețele de librării, biblioteci și centre universitare, „Teoria lumii multipolare” își propune să urmeze aceeași cale.

Dughin ne amintește că sistemul bipolar a fost bazat pe un antagonism de ordin ideologic. După prăbușirea unuia dintre cei doi poli, URSS-ul, lumea părea că a devenit unipolară. În orice caz, din 1991 înapoi sistemul internațional, bazat pe principiile Păcii de la Yalta, nu mai există. Iar frământările geopolitice la care asistăm în prezent, când plăcile tectonice masive își potrivește locul în noua arhitectură globală, sunt privite de către autor ca un preludiv la apariția unei lumi multipolare. Turbulențele planetare le provoacă unora panică, iar pe alții îi încurajează la acțiune. În lipsa unui nou cadru normativ, gesticulația diplomatică în limitele dreptului internațional, consfințit după cel de-al Doilea Război Mondial, mai rămâne a fi în vogă. Asta în pofida faptului că învingătorii în „războiul rece” îl ignorează cu regularitate uzând de dreptul forței în detrimentul forței dreptului. Și întrucât această nouă stare de fapt provoacă nemulțumiri din ce în ce mai accentuate, statele care nu doresc să se înscrie în cadrul regulilor ce le știrbesc interesele naționale se află în căutarea unor soluții de protejare a suveranității și a dreptului la alteritate. Iar asta

presupune realizarea unor schimbări majore la scară planetară. Dar schimbările majore de ordin geopolitic nu vin de la sine ca fenomenele naturale. Ele sunt determinate de gândirea și fapta actorilor internaționali. Și aici depășirea statutului de **obiect al geopoliticii** și ridicarea la treapta de **subiect** al ei nu ține doar de ponderea militară, politică și economică a țării respective. **Un stat mic își poate manifesta din plin voința de a participa la acest proces, arătându-și vocația culturală și înțelegându-și locul și rolul inconfundabil în concertul popoarelor lumii.**

Conceptul pe care îl avansează Dughin se axează pe **ideea de civilizație**. Urmând o tradiție trasată de cei mai de seamă gânditori din Rusia și din Europa, autorul readuce în atenția cititorului teza despre existența unei multitudini de civilizații, fiecare cu identitatea ei inconfundabilă, cu felul ei unic de a privi lumea, de a înțelege sensul timpului, de a codifica și decodifica viața, de a se ruga, de a produce cultură și a se organiza politic și administrativ. Fiind înarmat cu o erudiție uimitor de vastă și o capacitate de sinteză rarisimă, gânditorul creștin de la Moscova scoate în relief caracterul rasist și fals al concepției eurocentriste, care identifică „civilizația” cu sine însăși, tratând celelalte identități colective existente pe glob ca pe niște fenomene inferioare, care trebuie ridicate la standardul occidental. În opinia autorului, pretențiile unei părți a umanității de a-și declara propriile valori ca fiind universale și de a le impune cu brutalitate întregii lumi sunt inacceptabile. Dughin trage o linie dreaptă de la cuceririle coloniale din secolele trecute și până la colonialismul economic, mediatic

și politic de azi, aceste practici fiind apanajul permanent al Occidentului încă din epoca marilor descoperiri geografice.

Celebra expresie „**the West**” (Vestul) și „**the Rest**” (Restul) este dezghioacă cu abilitate, iar „misiunea civilizatoare” a Occidentului este văzută de el ca o insistență de a reduce la un **numitor comun artificial** toate popoarele și culturile lumii. Superioritatea tehnică, militară și financiară alimentează respectivele pretenții. Obsesia de a impune întregii lumi democrația liberală, capitalismul monetarist, „societatea civilă”, „drepturile omului”, secularismul, antropocentrismul, relativismul, scientismul, progresismul, hedonismul, consumismul și celelalte elemente ale „mesianismului” occidental sunt supuse unei demistificări totale de către autor. Dughin pune în funcțiune toate armele aflate la dispoziția unui cercetător care își cunoaște temeinic obiectul de studiu. El aneantizează întregul eșafodaj argumentativ al oponentilor săi, fără a lăsa loc pentru jumătăți de măsură, toleranță prost înțeleasă sau pacifism doctrinar. Geopoliticianul pune problema în mod tranșant: **lumea sau va fi multipolară, sau va ieși din istorie.**

În spațiul public din Republica Moldova și din România autorul poate fi întâmpinat de către unii cititori cu circumspecție și chiar cu ostilitate. Vechile răni istorice încă își mai spun cuvântul, iar încălecarea atitudinii antirusești pare a fi mai mult decât naturală. Rețelele mediatice globale corporatiste, după care sunt clonate și majoritatea mediilor „naționale”, adaugă

un plus de reticență deschiderii față de un autor de la Moscova. Încă sunt puțini cei care au realizat că, vorba unui duhovnic român, între timp „**Kremlinul s-a mutat de la Moscova la Washington și Bruxelles**”, iar **imperiul sovietic a fost substituit de cel american**. O astfel de înțelegere presupune o pregătire ce depășește nivelul mediu și izvorăște din înțelegerea profundă a transformărilor din ultimele decenii.

Din nefericire, devenirea noastră intelectuală se produce mai lent decât schimbările din jurul nostru, iar **prizonieratul soft** în care am fost prinși scapă ochiului comun. Prea dulce este pastila servită prin toate instrumentele de influență de către artizanii „noii ordini mondiale”. În aceste condiții doar cei care și-au păstrat ori și-au recăpătat optica spirituală asupra vieții și posedă o viziune de ansamblu pot depăși stereotipurile în vogă. Pentru aceștia înțelegerea unor lucrări ca cea de față nu prezintă o dificultate, iar mesajul ei este văzut și ca un îndemn la un efort major, îndreptat spre ieșirea din cercul vicios al unor clișee ideologice.

Țin să accentuez aici un aspect pe care îl consider esențial. Discursul academic, cultural și politic, lansat de la Moscova, ar penetra mult mai lesne în spațiul ex-comunist dacă s-ar formula un **mesaj mult mai explicit asupra trecutului comunist**. Faptul că **bolșevismul a fost un proiect politic „de import” pentru Rusia** este cunoscut doar în cercurile unor specialiști și de către cei care au o preocupare specială pentru acest subiect. Desantul bolșevic a debarcat dinspre New-York în

frunte cu Troțki și dinspre Germania în frunte cu Lenin. Astăzi s-a cam uitat faptul că **prima victimă a acestui experiment diabolic a fost anume poporul rus**, care a plătit tribut cu milioane de vieți omenești pentru „teroarea roșie”. **Iar faptul că „exportul revoluției” a fost realizat de Komintern de pe teritoriul Rusiei, ajungând să devasteze popoarele din fostul lagăr socialist, este mai curând o pură întâmplare geografică și nu poate să culpabilizeze pe nedrept și pentru vecie poporul rus.**

Astăzi nimănui nu-i mai trece prin cap să atribuie **poporului german trecutul nazist, dar încă mai continuă atribuirea vinei colective pentru comunism poporului rus**. Tocmai de aceea se impune o despărțire tranșantă de trecutul sovietic în mijlocul elitei ruse. Un mesaj de regret pentru suferințele noastre comune, detașarea netă de crimele regimului comunist și articularea clară a exceselor în politica națională ar putea produce o adevărată revoluție în conștiința colectivă din țările ex-comuniste. Altminteri, aceste state, **ne mai dorind să fie sateliți ai Rusiei Sovietice defuncte, devin sateliți (conștienți sau inconștienți) ai SUA văzute ca protector în fața „pericolului rusesc (comunist)”**.

Iar ultimul acord în reevaluarea trecutului, care ar avea efectul unei adevărate **terapii de șoc** în conștiința publică, ar fi **demontarea mausoleului lui Lenin din Piața Roșie și înmormântarea liderului bolșevic, dar și scoaterea stelutei roșii de pe turnurile Kremlinului.**

Marele gânditor rus **Ivan Ilin** a definit în mod profetic relația dintre Rusia și URSS în celebrul său articol, intitulat „**Uniunea Sovietică nu este Rusia**”. Acum câțiva ani, rămășițele pământești ale acestei personalități uriașe a culturii ruse, mort în emigrație, au fost reînhumate în pământul Patriei. Decizia i-a aparținut lui **Vladimir Putin**. Iar celebrul regizor rus **Nikita Mihalkov** a produs un documentar de excepție dedicat gânditorului creștin. În unul dintre articolele sale programatice dedicate Rusiei de după căderea comunismului, pe care el o prevedea încă pe la mijlocul secolului trecut, Ilin accentuează cu o clarviziune uluitoare o idee fundamentală. **Dacă Rusia nu va avea înțelepciunea să-și regândească și să reazeze pe noi temeuri și în mod diferențiat relațiile cu fostele periferii ale imperiului, noile formațiuni statale, care vor apărea pe ruinele lui, vor fugi în îmbrățișarea adversarilor săi geopolitici.** Anume așa s-a și întâmplat. Dar dacă există voință, orice eroare sau nereușită poate fi reparată.

Cine are ochi ager a observat deja că în ultima perioadă Rusia a făcut primii pași în această direcție. Respingând excesele liberale de dezumanizare a omului prin tot soiul de deviații și inginerii sociale, la ora actuală ea este percepută de tot mai multă lume ca apărătoare a valorilor tradiționale. A mai rămas de făcut doar un pas, unul decisiv, conștient și responsabil. Iar contextul internațional este extrem de favorabil pentru așa ceva.

Aduc doar două exemple care confirmă reorientarea Moscovei dinspre mesajul axat pe anumite ticuri nostalgice

după trecutul sovietic și pe liberalism spre platforma conservatoare. De remarcat că cele două opinii citate mai jos recunosc faptul că Putin s-a plasat pe poziția valorilor conservatoare. Diferența este una de atitudine față de această schimbare: dacă în primul caz ea este privită ca un merit, în cel de-al doilea este văzută ca o culpă.

Cunoscutul critic social, publicist și autor de cărți axate pe valorile tradiționale **Ovidiu Hurduzeu**, un român stabilit de mai mulți ani în SUA, publică un text pe care îl prezintă astfel pe pagina sa de pe facebook: „un articol programatic scris de o figură legendară a conservatorismului american”. Este vorba de articolul semnat de **Patrick J. Buchanan „Vladimir Putin, un cruciat creștin?”**, tradus de Hurduzeu însuși. Inițial textul apăruse pe portalul <http://www.theamericanconservative.com/vladimir-putin-christian-crusader>, iar traducătorul îl prezintă cititorului de limbă română cu o vădită simpatie pentru opiniile exprimate de către autor. Iată două citate din acest articol:

„Rusia este o țară creștină, a spus Putin. Această cuvântare amintește de cea din decembrie, când fostul șef al KGB-ului a vorbit despre o Rusie care se opune Vestului decadent:

„Multe țări euro-atlantice s-au îndepărtat de rădăcinile lor, inclusiv de valorile creștine. Sunt urmate politici care pun pe același plan o familie cu mai mulți copii și un parteneriat între persoane de același sex, credința în Dumnezeu și credința în Satana. Aceasta este calea spre degradare”.

Ați auzit în ultimul timp vreun lider occidental, să spunem pe Barack Obama, vorbind în felul acesta?”.

Buchanan continuă astfel:

„Putin pretinde că Moscova este Orașul Sfânt de astăzi și postul de comandă al contrareformeî împotriva noului păgânism. Putin se conectează la unele dintre cele mai puternice curente mondiale. Nu numai prin sfidarea pe care o abordează față de ceea ce mare parte din omenire consideră a fi marșul arogant al Americii spre hegemonie mondială. Nu numai prin apărarea sa tribală a rușilor pierduți, lăsați de izbeliște după dezintegrarea URSS. Putin canalizează repulsia mondială față de rezistența împotriva scursurilor unei revoluții seculare și sociale hedoniste provenite din Occident.

În războiul cultural pentru viitorul omenirii, Putin înfige adânc steagul rusesc în solul creștinismului tradițional. Discursurile lui recente se fac ecoul cuvintelor Papei Ioan Paul al II-lea, a cărui Evangelium Vitae din 1995 condamna cu cea mai mare fermitate îmbrățișarea de către Occident a „culturii morții”.

Ce înțelege Papa Ioan Paul al II-lea prin crime morale? Capitulara Vestului în fața revoluției sexuale manifestate prin ușurința de a divorța, promiscuitate deșănțată, pornografie, homosexualitate, feminism, abort, căsătorii între persoane de același sex, eutanasiere, sinucidere asistată – înlocuirea valorilor creștine cu valorile Hollywood-ului.”

Cea de-a doua opinie față de recenta turnură ideologică și geopolitică a liderului de la Kremlin aparține unui exponent tipic al establishmentului occidental, ministrul de externe al

Suediei **Carl Bildt**. Portalul rus <http://vesti.lv/news/> publica recent următoarea știre:

„Ministrul de externe al Suediei Carl Bildt consideră că în ultimii câțiva ani Rusia s-a schimbat într-o direcție proastă. Dacă după primul deceniu după dezagregarea URSS ea demonstra în politică azeziune la valorile occidentale și încerca să le cultive populației, atunci actuala conducere rusească s-a plasat într-o opoziție dură față de Occident.

Potrivit ministrului suedez, Putin demonstrează azeziunea nu față de valorile universale, ci față de cele ortodoxe. Acestea pot fi găsite în Twitter-ul ministrului suedez. „Noua linie antioccidentală și antidecadentă a lui Putin se întemeiază pe ideile profund conservatoare ortodoxe.”, este convins Bildt.”

Respectivul demnitar occidental trage o concluzie extrem de relevantă:

„Însă anume ortodoxia, în opinia lui Bildt, reprezintă pericolul principal pentru civilizația occidentală”.

(<http://vesti.lv/news/shvedskii-ministr-glavnaya-ugroza-eto-pravoslavie>)

Această declarație demonstrează în mod univoc faptul că Dughin are perfectă dreptate demascând aroganța elitelor occidentale de a considera propriile dogme ideologice și clișee civilizaționale drept superioare, normative și obligatorii pentru întreaga lume. În accepția lor, „băieții buni” sunt cei care-și acceptă inferioritatea civilizațională și „se adaptează la

normă”, iar „băieții răi” sunt cei care își afirmă propria identitate civilizațională și refuză statutul de vasal docil. Faptul că și Carl Bildt îi recunoaște lui Putin, fie și de pe poziții critice, rolul de apărător al Ortodoxiei și exponent al conservatorismului ca ideologie antiliberală este cât se poate de elocvent. Remarcăm în trecut și o coincidență deloc întâmplătoare: **ura acestui vârf de lance al neoliberalismului globalist față de Ortodoxie, deloc întâmplător, este absolut identică cu cea nutrită pe vremuri de bolșevici.**

Am ținut să readuc în atenția publică teza despre nevoia de a ne despărți definitiv de comunism, deoarece este vorba de niște așteptări care planează în aer aiudoma unor idei pe care le intuim, dar încă nu le-am formulat suficient de explicit. Totodată, noua poziție oficială a Moscovei consună perfect cu mesajul lucrării de față. **Astăzi nevoia de a izgoni „năluca comunismului” defunct este la fel de presantă ca și necesitatea de a respinge „spectrul liberalismului triumfător” prin apelul la conservatorism și la multipolaritate.**

Privită din perspectiva istorică, civilizațională, religioasă, culturală, lingvistică și geopolitică, Republica Moldova are **un profil identitar bivalent**. Ea a moștenit și poartă în sine atât identitatea românească, cât și cea rusească. **Hărțile mentale** înrădăcinate profund în conștiința colectivă de la noi prezintă societatea moldovenească în postura zeului roman **Ianus**, cel înfățișat cu **două fețe care privesc în părți opuse**. **O parte a societății noastre stă cu fața spre România și cu spatele spre Rusia, cealaltă parte - cu fața spre Rusia și cu spatele spre România.**

Afecțiunea unei părți a societății pentru o țară, de care o leagă aceeași limbă, cultură și trecut, provoacă în mod simetric ostilitate față de cealaltă. Corpul nostru social este marcat de o fractură dureroasă și ireconciliabilă. „Ciocnirea civilizațiilor” cunoaște la scară locală o continuă și devastatoare stare de război. El este purtat cu înverșunare între partidele politice, mediile intelectuale și instituțiile de presă. **Republica Moldova are doi „dușmani externi”: pentru unii este vorba de România, iar pentru alții – de Rusia.** Și întrucât de-a lungul istoriei am fost succesiv parte ba a unui stat, ba a celuilalt, atât Bucureștii, cât și Moscova deseori privesc spre noi ca spre un **teritoriu recuperabil.** Ambele capitale alimentează pe toate căile cele două poziții antagoniste, concurând acerb pentru influența asupra acestui spațiu. Iar doritori de a servi cele două tabere beligerante sunt destui. Unii o fac din cele mai sincere porniri, fiind legați în mod organic de respectiva „patrie istorică”. Alții se înscriu în șirul infinit al clientelei politice aflate mereu în căutarea de sponsori și protectori la Moscova sau la București.

Republica Moldova trebuie să depășească formula antinomică **teză-antiteză** și să ajungă la cea de **sinteză**. Iar aici rolul elitei naționale este unul fundamental. Renunțarea la antagonismele „român” versus „rus”, depășirea traumelor istorice și concentrarea asupra elaborării unei perspective istorice mai bune pot și trebuie să reechilibreze societatea noastră la nivel geopolitic, oferindu-ne **șansa transformării unui handicap într-un avantaj.** Capacitatea de a cunoaște deopotrivă limbile română și rusă ne deschide perspectiva

unei complementarități culturale. O privire proaspătă asupra rădăcinilor civilizaționale comune, asupra **matricei bizantine** comune care a determinat profilul identitar al popoarelor noastre, ce aparțin Creștinismului Ortodox, va reprezenta acea **punte de aur**, care trebuie creată întâi de toate de către elitele moldovenești. O asemenea înțelegere a celor două culturi și popoare ne vor permite să percepem **ultimele două secole**, cu momentele ei tragice sau luminoase, ca pe **un scurt epizod istoric**.

Lumea n-a început odată cu Renașterea, cu Secolul Luminilor, cu Revoluția Franceză și nici cu lovitura de stat bolșevică. Să ne amintim că însăși Modernitatea ca fractură istorică destul de recentă, a fost precedată de Premodernitate, de îndelungata cale a popoarelor în cadrul Tradiției. Și aici Dughin ne vine din nou în ajutor. **Ne aflăm în Postmodernitate**, remarcă pe bună dreptate autorul. Dacă globaliștii își au propria versiune a Postmodernității, noi avem datoria să ne creăm o Postmodernitate care să decurgă din interesele noastre magistrale. Cum anume? Reintrând în istorie, adoptând adevărata libertate dată de Dumnezeu spre folosirea ei înțeleaptă și plină de îndrăzneală. Viitorul nostru nu este unul predestinat, implacabil, programat. În acest sens, calea ce ar putea apropia Republica Moldova, Rusia și România trece prin **reînnoirea firului între Premodernitate și Postmodernitate**.

Firește, accesul pe un teren al dialogului, reconcilierii și al convergenței culturale este condiționat de capacitatea de

a ne debarasa de fobii, de a înceta să identificăm „dușmanul extern” cu una dintre cele două țări.

În acest context este potrivit să amintim că însăși afirmarea identității românești s-a produs prin redescoperirea originilor romane. Modernitatea a determinat **exaltarea excesivă a latinității și diminuarea sau chiar blamarea bizantinismului**. În Timpurile noi **cultura laică a luat locul cultului, iar sfințenia a fost substituită de sacralizarea unor figuri culturale**. Această **confuzie de planuri** încă mai persistă în mediile care se consideră patriotice în Republica Moldova. Practic fiecare poate invoca celebra expresie a lui **Mihai Eminescu „Suntem români și punctum”**, dar puțini sunt cei care au cunoștință de o altă frază emblematică a aceluiași autor. El a numit **Biserica Ortodoxă „maica spirituală a neamului românesc, care a născut unitatea limbei și unitatea etnică a poporului”**. Ultimul citat arată în mod strălucit **izvorul civilizațional comun, care a determinat devenirea atât a lumii românești, cât și celei rusești. Aceasta e Ortodoxia**. Este necesar să conștientizăm că nimicirea Ortodoxiei reprezintă ținta numărul unu a artizanilor globalismului. **Și așa cum Rusia, Republica Moldova și România sunt țări ortodoxe, este absolut firesc ca ele să resimtă deopotrivă același risc de a se dizolva în „cazul globalizării”**.

La ora actuală o ruptură deosebit de violentă marchează puternic societatea moldovenească. Ea este determinată de conflictul dintre cele două opțiuni diametral opuse, pro-Vest

și pro-Est. Această stare de lucruri dinamitează stabilitatea internă, unitatea teritorială și funcționalitatea statului. Criza din Ucraina, care a degradat într-un război civil alimentat masiv din exterior, arată cât se poate de clar că nici Republica Moldova nu poate adopta o poziție tranșantă, axată pe formula simplistă „ori-ori”. Invitația de a opta categoric fie pentru integrarea europeană, fie pentru cea eurasiatică ignorează, în mod conștient sau nu, riscurile degradării iremediabile a situației politice interne din țară, inclusiv a dispariției ei de pe harta lumii. Situația noastră este atât de fragilă, încât linia de falie geopolitică între Est și Vest ne poate transforma într-un teritoriu neguvernabil, în care trupele de pacificare NATO vor controla o parte a țării, iar cele ruse – o altă parte.

Din această perspectivă concepția reasezării arhitecturii globale pe temeiurile multipolarității, elaborată de Aleksandr Dughin, poate și trebuie să ne servească drept o nouă paradigmă în cadrul căreia să definim locul Republicii Moldova în regiune. Studiarea ei se impune cu necesitate acum, când evenimentele se precipită cu o viteză uluitoare, iar Rusia a ridicat mâniașă aruncată de SUA (și, în parte de UE), spărgând monopolul unipolarității și hegemonia americană. Războiul ruso-georgian din 2008, chestiunea siriană și criza ucraineană au arătat în mod manifest că Moscova nu mai acceptă centrul de comandă de dincolo de Atlantic. Cei doi giganți geopolitici sunt într-o tensiune maximă, atmosfera se încinge, iar ziua de mâine devine tot mai imprevizibilă.

În contextul internațional actual, radical diferit de cel cu care ne-am obișnuit după prăbușirea URSS, elita moldovenească trebuie să întreprindă un **salt intelectual** și să caute soluții optime pentru supraviețuirea statului. Personal am convingerea că șansa noastră este renunțarea rapidă la iluzii și prejudecăți. Este necesară cristalizarea unei noi viziuni asupra perspectivelor de dezvoltare a țării.

Și dacă „**A patra teorie politică**” ne invită să renunțăm atât la iluzia comunistă, cât și la cea liberală prin apelul la Tradiție, conservatorism, credința religioasă, păstrarea identității naționale, „**Teoria lumii multipolare**” ne propune să conștientizăm procesul de desuveranizare, căruia îi sunt supuse statele noastre prin intermediul globalizării atlantiste și să participăm activ la reșezarea geopolitică a lumii pe temeuri civilizaționale. **Le fel cum prima lucrare ne îndeamnă să renunțăm la perceperea liberalismului occidental ca pe o fatalitate, cea de-a doua ne cheamă să regândim și să sfidăm globalizarea în versiunea ei americană.** Dar și într-un caz, și în altul autorul nu pretinde să elaboreze în cele mai mici detalii nici o nouă ideologie politică, nici o nouă structură a relațiilor internaționale. **El propune cele două teorii complementare ca pe o invitație la dialog, la trecerea de la faza negării la cea a elaborării unor proiecte pozitive, invitându-i să participe la acest proces pe reprezentanții tuturor societăților.**

Privită din acest unghi de vedere, teoria lumii multipolare reclamă o reflecție profundă din partea vârfurilor intelectuale de la noi. Contribuția noastră la elaborarea conceptului multipolarității trebuie să se bazeze pe contextualizarea interesului național în noile condiții geopolitice.

Primul concept care necesită a fi afirmat plenar și promovat cu perseverență este **principiul neutralității** statului nostru. Neutralitatea permanentă a Republicii Moldova trebuie promovată la nivel internațional pornindu-se de la următoarea premisă: **țara noastră își declară și își respectă angajamentul de neutralitate în contextul conflictelor dintre marii actori geopolitici**. Noi nu trebuie să fim parte a acestor conflicte, nu ne putem alinia la una dintre părțile beligerante sau concurente. Acest statut al Republicii Moldova ca subiect internațional impune și **regândirea paradigmei relațiilor economice externe**.

De aici - **celde-aldoilea concept**, întemeiat pe **suveranitatea economică**, pe elemente de **protecționism economic**, pe **renegocierea relațiilor comerciale cu partenerii străini**. **Republica Moldova are nevoie de un statut economic special în relațiile ei cu Uniunea Europeană și cu Uniunea Vamală**. Avem nevoie de **relații economice asimetrice atât cu UE, cât și cu UV**. Având în vedere ponderea modestă a economiei naționale, care se înscrie în marja de eroare a celor două piețe imense, exporturile moldovenești nu constituie nici un pericol pentru ele. În schimb **fuziunea economiei noastre**

subdezvoltate cu una dintre cele două piețe în cadrul unui acord de liber schimb va determina colonizarea ei prin intermediul capitalurilor și mărfurilor străine. Un astfel de scenariu ar amplifica și mai mult migrarea forței de muncă spre piețele străine, iar prezența masivă a capitalurilor și întreprinderilor străine îi vor transforma pe majoritatea celor rămași acasă în **gastarbeiteri în propria țară.**

Ce poate oferi Moldova în schimb? Loialitate geopolitică și neutralitate. Firește, în condițiile capitalismului de tip corporatist, când deciziile politice a centrelor de putere occidentale sunt determinate de forța capitalului, probabilitatea obținerii unor asemenea preferințe comerciale este minimă. Însă aici țara noastră dispune de un avantaj extraordinar, ignorat cu desăvârșire la ora actuală. Și anume: având în vedere competiția acerbă dintre UE (cu componenta americană deseori decisivă) și Federația Rusă pentru atragerea Republicii Moldova pe orbita celor două structuri suprastatale, negocierea paralelă, la Bruxelles și Moscova, ne oferă șansa acceptării ofertei noastre de către cel puțin una dintre părți. Iar partea care va manifesta înțelegere și spirit cooperant cu Chișinăul se va dovedi a fi partenerul de bază al țării noastre. În același timp, partea care ne va respinge oferta se va pomeni într-o lumină nefavorabilă în raport cu concurentul său. Aceasta ar putea fi adevărata „istorie de succes” a Moldovei. **O astfel de construcție geopolitică și economică asimetrică trebuie privită ca fiind una provizorie, dar vitală pentru scoaterea din ruină a economiei naționale, stoparea fenomenului „nomadismului de masă”, dar și pentru păstrarea unității**

teritoriale a țării. Firește, este vorba doar de o tentativă de a obține **o pauză geopolitică pe un termen limitat, pentru o perioadă de 25-30 de ani.** Această perioadă ar fi suficientă pentru dezvoltarea economică a țării la un nivel ce ar permite renunțarea la măsurile de protejare drastică a pieței interne și încadrarea ei în regimul de liber schimb internațional.

Desigur, regândirea paradigmei de dezvoltare a țării nu are nimic în comun cu cele două discursuri dominante din societatea noastră, respectiv sau cu UE, sau cu UV. Acest concept pare mai curând rodul imaginației decât o propunere pragmatică. Dar anume așa se întâmplă în istorie: orice realizare majoră este precedată de un vis major, de o idee ieșită din comun. Se știe că atunci când toată lumea gândește la fel, de fapt, nimeni nu gândește. Și aici lectura cărții lui Dughin poate servi drept un imbold puternic pentru depășirea manierei obișnuite de a privi lucrurile.

Evident, **succesul țării noastre depinde în mod hotărâtor de capacitatea elitelor de a se debarasa de noua „religie de stat”, ce a urmat-o pe cea comunistă – liberalismul și occidentomania.** Asta pentru că anume **îmbrățișarea naivă a paradigmei occidentale a împins societatea noastră în starea de captivitate intelectuală, de vasalitate politică și de copiere mecanică a unor modele străine,** care nu au nimic în comun cu tradiția, mentalitatea, cultura, credința și interesele noastre. Acceptarea fără discernământ a modelelor „de import” a transformat societatea moldovenească într-un **sat al lui Potiomkin,** iar legislația și instituțiile de stat deseori reprezintă niște „**forme fără fond**”. Starea de fascinație, de

încântare, de exaltare stupidă față de tot ce vine din Occident ne-a coborât la nivelul unui **stat caricatural**, care nu cunoaște cauzele adevărate ale propriei disfuncții. „**Avangarda**” **intelectuală și politică bravează cu propria occidentomanie exact la fel cum pe vremuri brava nomenclatura comunistă cu afilierea la marxism.** „Spălarea creierilor” și prelucrarea ideologică masivă are loc prin cultura de masă, media, învățământ și administrația de stat. **Starea de subordonare** a clasei guvernante față de centrele de putere din exterior a devenit **un titlu de glorie**. Interesele geopolitice și economice ale Occidentului în Republica Moldova sunt confundate cu interesele țării. Reflexele condiționate, cultivate cu metodă dinafară, sunt luate drept gândire autonomă și reacții firești. **Integrarea europeană**, impusă după criteriile birocrăției europene, este privită ca o **cale de dezvoltare fără alternativă**.

Acum câteva remarci legate de febrilitatea cu care suntem zoriți să semnăm acordul de asociere și cel de liber schimb cu UE. Dacă actualele cercuri guvernamentale americane și europene ar fi prietenii sinceri ai Republicii Moldova, în fața unor riscuri majore de escaladare a conflictului politic intern și de destrămare teritorială ireversibilă a statului nostru, anume Washingtonul și Bruxellesul ar trebui să îndemne Chișinăul oficial să-și tempereze elanul proeuropean (Precedentul ucrainean este mai mult decât elocvent în acest sens.). Însă totul se întâmplă exact invers. Chiar dacă nici SUA, nici UE, nici NATO nu pot asigura unitatea teritorială a țării și

viabilitatea ei economică, centrele de putere occidentale continuă campania masivă de înglobare a Republicii Moldova în jocul lor geopolitic. **Se creează impresia că se urmărește anume dezmembrarea teritorială și dărâmarea definitivă a șubredei noastre construcții statale.**

Se știe că politica internațională este ghidată de interese cinice și pragmatice. Aici loc de sentimente și de caritate nu prea există. Cine e conștient de această stare de lucruri, are șanse de câștig, iar cine nu – își condamnă propria țară la rolul de perdant.

În ultimii ani, datorită cărților sale, activității universitare, televiziunii și Internetului, Dughin a devenit extrem de cunoscut. Unii împărtășesc opiniile lui, alții le contestă. Dar practic nu există nimeni care l-ar trata cu indiferență. Cert este, însă, că această personalitate extraordinară marchează puternic momentul pe care îl trăim. Forța lui intelectuală alimentează puternic **noul val al gândirii conservatoare**. Anume acest **curent de opinie** capătă un contur din ce în ce mai pronunțat și în Republica Moldova. Oamenii sunt în căutarea unor interpretări coerente, complexe și solide a realităților zbuciumate pe care le trăim. Într-o societate devastată de grave nedreptăți, măcinată de conflicte și marcată de spectacolul mediatic plin de știri senzaționale, show-uri și cultura de masă, Aleksandr Dughin are darul să refacă pânza realității. Fiind o natură pasională, el își afirmă cu vigoare vocația de savant aflat în miezul marilor confruntări ale epocii. Dughin este perfect

conștient de faptul că **istoria este mișcată înainte de două lucruri fundamentale: Ideea și Voința**. Sau, altfel zis, de oamenii care posedă o **viziune clară și un caracter puternic**. Opera lui nu reprezintă o colecție de abstracțiuni științifice. Ea este expresia unui **crez de generație**. Oamenii de anvergura lui sunt conștienți de **misiunea** pe care și-o asumă. Tocmai de aceea ei reușesc să deslușească **sensul istoriei**. Pentru ei viața unor popoare și civilizații întregi nu este o simplă succesiune de întâmplări, care curg de la sine. Ea este determinată în mod decisiv de oamenii care își asumă plenar condiția de **înainte-mergători** ale colectivităților pe care le servesc.

Nu este deloc necesar ca cei care vor hotărî să parcurgă această lectură să adere integral la opiniile autorului. E suficient să aibă curiozitatea să le cunoască, iar unii chiar și să participe la dialogul între țările noastre, cărora Dumnezeu le-a hărăzit să fie vecine până la sfârșitul veacurilor.

Profit de ocazie pentru a aduce mulțumiri tânărului meu coleg și prieten Ghenadie Vaculovschi, care m-a asistat la traducerea atât a cărții „A patra teorie politică”, cât și a celei de față, precum și la pregătirea versiunii-compendiu a celor două volume. Le sunt recunoscător și colegilor de la redacția săptămânalului „Flux”, care au inserat cu regularitate pe parcursul traducerii fragmente din „Teoria lumii multipolare”, precum și redactorului-stilizator Liliana Stegărescu.

Iurie Roșca,

Chișinău, mai 2014

PARTEA 1

TEORIA LUMII MULTIPOLARE

CAPITOLUL 1. MULTIPOLARITATEA: DEFINIREA NOȚIUNII ȘI DELIMITAREA SENSURILOR

Preambul

Din punct de vedere strict științific nu există o Teorie a Lumii Multipolare (TLM)¹. Este imposibil să o găsim printre teoriile clasice și paradigmele Relațiilor Internaționale (RI)². La fel de inutil ar fi să frunzărim și cele mai noi teorii postpozitiviste. Aceasta nu este elaborată până la capăt nici în domeniul cel mai elastic și sintetic, cum este cel al cercetărilor geopolitice, care conștientizează la tot pasul ceea ce rămâne în afara atenției în Relațiile Internaționale sau este tratat prea tendențios.

Cu toate acestea, tot mai multe lucrări dedicate politicii externe, celei mondiale, geopoliticii și propriu-zis Relațiilor Internaționale sunt dedicate multipolarității. Din ce în ce mai

¹ Aici și în continuare vom utiliza abrevierea TLM pentru desemnarea Teoriei Lumii Multipolare.

² Vom scrie expresia Relații Internaționale (RI) cu majusculă sau prescurtat RI în cazurile în care va fi vorba despre disciplina politologică distinctă „Relații Internaționale”, a cărei instituționalizare academică există de circa 100 de ani. În mediul anglofon acesteia îi corespunde International Relations (IR). Vom scrie cu literă mică această îmbinare de cuvinte („relații internaționale”) atunci când vom avea în vedere aceste relații propriu-zise, nu disciplina care le studiază.

mulți autori caută să pătrundă și să descrie multipolaritatea ca model, fenomen, precedent sau posibilitate.

Tema multipolarității este abordată într-un fel sau altul în lucrările specialistului în RI David Kampf (în articolul „Apariția lumii multipolare”³), istoricului Universității Yale, Paul Kennedy (în cartea „Ascensiunea și căderea marilor puteri”⁴), geopoliticianului Dale Walton (în cartea „Geopolitica și marile puteri în secolul XX. Multipolaritatea și revoluția în perspectivă strategică”⁵), politologului american Dilip Hiro (în cartea „După imperiu. Nașterea lumii multipolare”⁶) și alții.

În opinia noastră, cel care s-a apropiat mai mult de înțelegerea esenței multipolarității este specialistul britanic în RI Fabio Petito, care a încercat să elaboreze o alternativă solidă și temeinică lumii multipolare, pornind de la concepțiile juridice și filozofice ale lui Carl Schmitt⁷.

O multitudine de personalități politice și jurnaliști influenți menționează, în repetate rânduri în cuvântările și textele lor, orânduirea mondială multipolară. Astfel, secretarul de stat Madeleine Albright, care numea inițial Statele Unite „națiunea de neînlocuit”, a declarat la 2 februarie 2000 că

³ Kampf David. The Emergence of a Multipolar World.// Foreign Policy. Oct. 20, 2009. <http://foreignpolicyblogs.com/2009/10/20/the-emergenceof-a-multipolar-world/>

⁴ Kennedy Paul. The Rise and Fall of the Great Powers. Unwin Hyman, 1988.

⁵ Walton Dale C. Geopolitic and the great Powers in the Twenty-first Century. Multipolarity and the revolution in the strategic perspective. L;NY:Routledge,2007.

⁶ Hiro Dilip. After Empire. The birth of a multipolar world. NY:Nation books, 2009.

⁷ Petito Fabio. Dialogue of Civilizations as Global Political Discourse: Some Theoretical Reflections//The Bulletin of the World Public Forum ,Dialogue of Civilizations’, vol. 1 no. 2, 21-29. 2004.

SUA nu doresc „instaurarea și garantarea respectării” lumii unipolare și că integrarea economică a creat deja „o lume care ar putea fi numită chiar multipolară”. În editorialul din „New York Times”, publicat la 26 ianuarie 2007, se vorbea direct despre „aparitia lumii multipolare” alături de China, care, „de acum încolo, ocupă un loc paralel la aceeași masă cu alte centre de putere, cum sunt Bruxelles și Tokyo”. În raportul Consiliului Național de Informații al SUA din 20 noiembrie 2008 „Tendințele globale 2025” se arată că apariția „sistemului global multipolar” urmează să se producă pe parcursul a două decenii.

Începând cu anul 2009, multă lume îl privea pe președintele SUA, Barack Obama, ca pe un prevestitor al „erei multipolarității”, considerând că în politica externă, el va acorda o atenție prioritară unor centre de putere emergente ca Brazilia, China, India și Rusia. La 22 iulie 2009, în timpul vizitei sale în Ucraina, vicepreședintele Joseph Biden a declarat: „noi încercăm să construim o lume multipolară”.

Însă cărțile, articolele și declarațiile menționate mai sus nu conțin nici definiția exactă a noțiunii de lume multipolară (LM) și nici vreo teorie cât de cât clară și coerentă ce ar arăta modul de constituire a acesteia (TLM). De cele mai multe ori, apelul la „multipolaritate” presupune doar trimiterea la faptul că la ora actuală, în procesul globalizării apar anumiți concurenți ai centrului și nucleului incontestabil al lumii moderne (SUA, Europa și, mai larg, „Occidentul global”), fiind vorba despre țările și blocurile de state care cunosc o dezvoltare dinamică sau constituie niște puteri considerabile, acestea aparținând

lumii „a Doua”. Compararea potențialului SUA și al Europei, pe de o parte, și al noilor centre de putere în ascensiune (China, India, Rusia, țările Americii Latine etc.), pe de altă parte, arată din ce în ce mai convingător caracterul relativ al supremației tradiționale a Occidentului și ridică noi întrebări în legătură cu logica proceselor ce urmează să determine arhitectura raporturilor de forțe la scară planetară: în politică, economie, energetică, demografie, cultură, etică.

Respectivele observații sunt extrem de importante pentru elaborarea Teoriei Lumii Multipolare, însă ele nu pot substitui în niciun caz absența acesteia. În procesul elaborării unei astfel de teorii este necesar să se țină cont de ele, însă merită să accentuăm că acestea poartă un caracter fragmentar și nu se ridică nici măcar la nivelul unor generalizări teoretice sau conceptuale primare.

***Multipolaritatea nu coincide cu modelul național
de organizare a lumii în baza logicii sistemului
de la Westfalia***

Înainte de a purcede la elaborarea nemijlocită a Teoriei Lumii Multipolare (TLM) este necesar să delimităm cu exactitate zona conceptuală supusă cercetării. În acest scop vom examina noțiunile de bază și vom defini acele forme ale orânduirii globale care, cu siguranță, nu sunt multipolare și, respectiv, multipolaritatea se prezintă ca o alternativă în raport cu acestea.

Sistemul de la Westfalia recunoaște suveranitatea absolută a statului-națiune și construiește pe această bază întregul câmp juridic al relațiilor internaționale. Sistemul respectiv, care s-a constituit după 1648 (sfârșitul războiului de 30 de ani din Europa), a cunoscut câteva etape de constituire și reflecta, într-o măsură sau alta, realitatea obiectivă până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial. Ea a luat naștere din respingerea pretențiilor imperiilor medievale la universalitate și „misiunea divină”, corespunzând reformelor burgheze din societățile europene și întemeindu-se pe principiul, potrivit căruia, doar statul național dispune de suveranitate supremă; în afara acestuia nu există nicio altă instanță care ar avea dreptul juridic să intervină în politica internă a acestui stat, oricare ar fi scopurile sau misiunea (religioase, politice sau de alt gen) de care s-ar conduce. Acest principiu a predominat în politica europeană începând cu mijlocul sec. XVII până la mijlocul sec. XX, fiind extins cu anumite modificări asupra țărilor din restul lumii.

Inițial sistemul de la Westfalia se referea doar la statele europene, coloniile lor fiind considerate doar *extensiuni* ale acestora, care nu dispun de suficient potențial politic și economic pentru a pretinde la propria suveranitate. Începând cu sec. XX, odată cu decolonizarea, același principiu de la Westfalia a fost atribuit și fostelor colonii.

Modelul Westfalia presupune o egalitate juridică deplină a tuturor statelor suverane. Un astfel de model implică existența unui număr de poli de adoptare a unor decizii privind politica externă, care corespunde numărului de *state suverane*. Această

regulă funcționează în mod tacit sau din inerție până la ora actuală, întregul drept internațional bazându-se anume pe ea.

În realitate, însă, există o *inegalitate* și subordonare ierarhică între diverse state suverane. Pe parcursul Primului și celui de-al Doilea Război Mondial, distribuția forțelor între cele mai mari puteri mondiale s-a constituit într-o confruntare a unor blocuri distincte, în cadrul cărora deciziile erau luate în țara ce reprezenta cea mai mare forță între aliați. Ca urmare a celui de-al Doilea Război Mondial, după înfrângerea Germaniei naziste și a țărilor Axei, în sistemul global s-a constituit schema bipolară a relațiilor internaționale, care poartă numele locului unde s-a încheiat pacea respectivă – Ialta. Dreptul internațional continua să recunoască *de jure* suveranitatea absolută a oricărui stat național. Însă, *de facto*, deciziile de bază ce țineau de problemele-cheie ale orânduirii mondiale și politicii globale se adoptau doar în două centre, la Washington și la Moscova.

Lumea multipolară diferă de sistemul clasic de la Westfalia prin faptul că nu le recunoaște unor state naționale aparte, suverane formal-juridic, *statutul de pol veritabil*. Prin urmare, numărul de poliuri într-o lume multipolară trebuie să fie mult mai mic decât numărul de state naționale recunoscute (cu atât mai puțin al celor nerecunoscute). Majoritatea absolută a acestor țări nu este în stare la ora actuală să-și asigure în mod independent nici securitatea, nici prosperarea în fața unui posibil conflict cu hegemonul, al cărui rol îl joacă în lumea de azi în mod univoc SUA. Adică, ele sunt *dependente* politic și economic de o instanță externă. Fiind dependente, ele nu pot

fi cu adevărat centre ale unei voințe autonome și suverane în chestiunile globale ale ordinii mondiale.

Multipolaritatea nu este un sistem al relațiilor internaționale care ar insista ca egalitatea *juridică* a statelor naționale să fie privită ca existență *de facto* a unei stări de lucruri. Deoarece este vorba doar de fațada unui tablou totalmente diferit al lumii, bazat pe echilibrul de forțe și potențialul strategic existent la modul real, nu cel nominal.

Multipolaritatea operează cu acea stare de lucruri care există nu atât *de jure*, cât *de facto* și pornește de la constatarea unei *inegalități de principiu* existente între statele naționale la ora actuală. Mai mult decât atât, structura acestei inegalități face ca statele de categoria a doua sau a treia să nu fie în stare să-și apere propria suveranitate în fața unei posibile provocări externe din partea puterii hegemonice. Așadar, o astfel de suveranitate constituie în momentul de față o *ficțiune juridică*.

Multipolaritatea nu este bipolaritate

Lumea bipolară se baza pe *paritatea* economică și strategico-militară existentă între SUA și URSS, pe simetria comparabilă a potențialului fiecăreia dintre cele două tabere. În același timp, niciuna dintre țările care făceau parte dintr-o tabără sau alta nu dispunea de o forță cât de cât comparabilă cu potențialul Moscovei sau al Washingtonului. Prin urmare, la nivel global existau *doi hegemoni* care erau înconjurați de constelația țărilor aliate, ce se aflau sub aspect strategic în condiția de semivasal. Într-un astfel de model, suveranitatea

națională a țărilor, recunoscută la nivel formal, își pierde sensul. Fiecare țară depindea de politica globală a celui hegemon în a cărei sferă de influență se afla. Adică nu era independentă, iar conflictele regionale (ce se desfășurau, de regulă, în zona Lumii a treia) se transformau rapid în *confruntarea dintre cele două* supraputeri, care tindeau să redistribuie balanța influenței planetare pe „teritoriile disputate”. Anume așa se explică conflictele din Coreea, Vietnam, Angola, Afganistan etc.

În lumea bipolară exista și *forța a treia*, Mișcarea de Nealinierie. În această categorie se încadrau țările Lumii a treia care refuzau să facă o alegere univocă în favoarea capitalismului sau a socialismului, preferând să manevreze între interesele globale antagoniste ale SUA și URSS. Până la un punct, o astfel de politică reușea, dar însăși posibilitatea nealinierii presupunea existența celor două poluri, care se echilibrau reciproc într-o măsură sau alta. Totodată, „țările nealiniate” nu erau sub nicio formă în stare să creeze un „al treilea pol”, cedând la principalii parametri în fața supraputerilor, fiind răzlețite și neavând o platformă social-economică unificatoare. Întreaga lume se împărțea în Occidentul capitalist (Lumea întâia, *the West*), Răsăritul socialist (Lumea a doua, *the East*) și „toți ceilalți” (Lumea a treia, *the Rest*). De altfel, „toți ceilalți” reprezentau *periferia mondială* unde se ciocneau periodic interesele supraputerilor. În virtutea parității existente, orice conflict direct între supraputeri era practic exclus (deoarece ambele părți dispuneau de un arsenal nuclear suficient pentru nimicirea reciprocă).

În urma falimentului unuia dintre cele două poluri (disoluția URSS în 1991), sistemul bipolar s-a prăbușit. Această situație a creat premise pentru apariția unei ordini mondiale de alternativă. Un șir de analiști și specialiști în domeniul RI a început să vorbească pe bună dreptate despre sfârșitul „sistemului de la Ialta”⁸. Odată cu retragerea de pe scena istorică a unuia dintre hegemoni, întregul sistem și-a încetat existența. A sosit timpul ordinii mondiale *unipolare* sau a „momentului unipolar”⁹.

Lumea multipolară nu este una bipolară (așa cum am cunoscut-o în a doua jumătate a sec. XX), întrucât astăzi în lume nu există nicio țară capabilă să se opună în mod separat forței SUA și a țărilor NATO. În plus, nu există nicio ideologie generală și coerentă capabilă să consolideze o parte semnificativă a omenirii în confruntarea de idei cu ideologia democrației liberale, capitalismului și „drepturilor omului”, pe care se întemeiază noua hegemonie a SUA, care a devenit de această dată una singulară. În aceste condiții, nici Rusia, nici China, nici India și nici orice alt stat *nu pot pretinde la statutul celui de-al doilea pol*. Restabilirea bipolarității este imposibilă atât din rațiuni de ordin ideologic (sfârșitul atractivității largi a marxismului), cât și în virtutea potențialului strategic, dar și a resurselor tehnico-militare acumulate (în ultimii 30 de ani, SUA și țările NATO au avansat într-atât, încât o concurență simetrică cu acestea în sferile strategico-militară, economică și tehnică nu este în puterea niciuneia dintre țări).

⁸ Safire William. The End of Yalta//New York Times. July 09, 1997.

⁹ Krauthammer Ch. The Unipolar Moment//Foreign Affairs. 1990/1991. Winter. Vol. 70, No 1. C. 23-33.

Multipolaritatea este incompatibilă cu lumea unipolară

În urma dispariției URSS, polul care s-a păstrat a continuat să-și lărgescă sistemul social-politic (democrație, piață, ideologia drepturilor omului) la scară globală. Anume această situație nouă poartă numele de *lume unipolară*. Într-o astfel de lume există *un singur centru de adoptare a deciziilor în chestiunile globale de bază*. Hegemonia SUA a devenit incontestabilă. În aceste condiții, întregul spațiu planetar reprezintă o parcelare în trei componente (descrisă în teoria neomarxistă a lui I. Wallerstein¹⁰):

- zona nucleului („Nordul bogat”, „centrul”),
- zona periferiei mondiale („Sudul sărac”, „periferia”) și
- zona intermediară („semiperiferia”, căreia îi sunt atribuite țările mari, care cunosc o dezvoltare dinamică pe calea capitalismului: China, India, Brazilia, unele țări din regiunea Pacificului, precum și Rusia, care și-a păstrat din inerție un potențial strategic, economic și energetic considerabil).

În anii '90 ai secolului trecut lumea unipolară părea o realitate statornică definitiv iar unii analiști americani au proclamat în acest temei teza despre „sfârșitul istoriei”¹¹. Potrivit acesteia, lumea devine totalmente *omogenă* (din punct de vedere ideologic, politic, economic și social); de acum încolo toate procesele ce se desfășoară în lume vor reprezenta nu o dramă istorică, bazată pe lupta de idei și interese, ci concurența relativ

¹⁰ Wallerstein I. Geopolitics and geoculture: essays on the changing world-system. Cambridge: Press Syndicate, 1991.

¹¹ Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. М.: АСТ, 2004.

pașnică a unor subiecți economici, potrivit modelului existent în interiorul unor regimuri liberal-democrate. Democrația devine globală. Pe planetă au rămas doar Occidentul și marginile lui, adică acele țări care se integrează treptat în el.

Neoconservatorii americani sunt cei care au propus cea mai clară formulă a teoriei unipolarității, accentuând rolul SUA în noua ordine mondială, proclamându-le drept un „nou Imperiu”. Viitoarea ordine mondială era văzută ca o construcție americanocentrică în care SUA apare ca arbitru global și întruchiparea principiilor „libertății și democrației”, în jurul căruia se structurează constelația celorlalte țări, ce reproduc modelul american cu diverse grade de exactitate. Acestea diferă sub aspect geografic și după gradul de asemănare cu SUA:

- primul cerc – țările Europei și Japonia,
- urmat de țările din Asia ce cunosc o dezvoltare liberală accelerată,
- și, în sfârșit, toate celelalte țări.

Toate țările situate în jurul „Americii globale” pe orbite diferite sunt incluse în procesul de „democratizare” și „americanizare”. Răspândirea valorilor americane are loc în paralel cu realizarea practică a intereselor americane și lărgirea zonei de control american direct la scară globală.

La nivel strategic, unipolaritatea se manifestă în rolul central al SUA în cadrul blocului NATO, urmat de superioritatea asimetrică a potențialului militar cumulat al țărilor NATO

asupra tuturor celorlalte țări ale lumii. În paralel, Occidentul depășește celelalte țări ca potențial economic, nivel de dezvoltare a tehnologiilor înalte etc. Iar principalul constă în următoarele: *anume Occidentul reprezintă acea matrice în interiorul căreia s-a constituit și s-a afirmat istoric sistemul de valori și norme, care sunt tratate în momentul de față drept etalon universal pentru toate celelalte țări ale lumii.* Acest fenomen poate fi numit *hegemonia intelectuală globală*, care, pe de o parte, deservește infrastructura tehnică a controlului global, iar pe de altă parte, se situează în centrul paradigmei planetare dominante. Hegemonia materială se desfășoară în pas cu hegemonia spirituală, intelectuală, cognitivă, culturală, informațională.

De fapt, elita politică americană se conduce anume de o astfel de abordare conștient hegemonică. Însă doar neoconservatorii sunt cei care vorbesc deschis despre asta, în timp ce exponenții altor curente politice și ideologice preferă să facă uz de expresii mai elegante. Principiul „universalității” valorilor americane și tendința de a le afirma la scară globală nu sunt puse la îndoială în SUA nici măcar de criticii lumii unipolare. Dezacordurile se reduc doar la faptul dacă un astfel de proiect este realist într-o perspectivă medie și îndelungată, și dacă SUA vor fi în stare să poarte singure povara imperiului global.

Cei mai zeloși adepți ai unipolarității (ca, de exemplu, John McCain) insistă asupra adaptării ordinii mondiale la balanța de forțe existentă la modul real. Ei propun ca în locul ONU să fie creat un alt model, „Liga Democrațiilor”¹², care ar consfinți

¹² McCain John. America must be a good role model//Financial Times, March 18, 2008.

juridic poziția dominantă a SUA, adică unipolaritatea. Un astfel de proiect de formalizare juridică în cadrul relațiilor internaționale a hegemoniei americane post-Ialta, adică legalizarea lumii unipolare și a statutului hegemonic al „imperiului american”, reprezintă una dintre posibilele căi de evoluție a sistemului politic mondial.

Este absolut evidentă că organizarea multipolară a lumii nu pur și simplu se deosebește de cea unipolară, ci reprezintă *antiteza ei directă*. Unipolaritatea presupune o *singură* hegemonie și un singur centru de luare a deciziilor, în timp ce multipolaritatea insistă asupra existenței *câtorva centre*; în plus, niciunul dintre acestea nu dispune de drepturi exclusive și este chemat să țină cont de pozițiile celorlalți. *Astfel, multipolaritatea se constituie într-o alternativă directă unipolarității*. Între cele două nu poate exista vreun compromis: potrivit legilor logicii, *lumea este fie unipolară, fie multipolară*. Aici contează nu faptul cum este încadrat juridic un model sau altul, ci cum se prezintă el *de facto*. În epoca războiului rece, diplomații și politicienii recunoșteau cu greu „bipolaritatea”, care totuși era un fapt evident. Iată de ce este nevoie să se facă distincție între limbajul diplomatic și realitatea concretă. La ora actuală, lumea unipolară reprezintă structurarea *de facto* a orânduirii mondiale. Am putea discuta doar asupra faptului dacă un astfel de model este bun sau rău, dacă el constituie răsăritul unui astfel de sistem sau, dimpotrivă, apusul, dacă va dura timp îndelungat sau, dincontra, se va încheia în curând. Dar faptele sunt evidente. *Trăim într-o lume unipolară*. Momentul

unipolar mai continuă (deși unii analiști sunt convinși că acesta se apropie de sfârșit).

Lumea multipolară nu este una nonpolară

Criticii americani ai unipolarității dure, în special concurenții ideologici ai neoconservatorilor, care sunt concentrați în „Consiliul pentru Relații Externe” (Council on Foreign Relations), au propus un alt termen în locul unipolarității – *nonpolaritatea* (non-polarity)¹³. Acest concept se bazează pe ideea că procesele globalizării vor continua să se desfășoare și de acum încolo, iar modelul occidental al organizării lumii va continua să se extindă asupra tuturor țărilor lumii. Astfel, hegemonia intelectuală a valorilor Occidentului va continua. Lumea globală va fi o lume a liberalismului, democrației, pieței libere și drepturilor omului. Însă, potrivit adeptilor acestei teorii, rolul SUA în calitate de putere națională și de portdrapel al globalizării se va reduce. În locul hegemoniei americane directe va începe să se constituie modelul „guvernului mondial”, din care vor face parte reprezentanți ai unor țări diferite, solidari cu valorile comune și care vor tinde spre instaurarea unui spațiu social-politic și economic unic pe întreaga planetă. În cazul de față avem de a face cu un model analogic „sfârșitului istoriei” al lui F. Fukuyama, doar că descris în alți termeni.

Lumea nonpolară se va întemeia pe cooperarea țărilor democratice. Însă, treptat, în acest proces urmează să se includă și actori neguvernamentali, ONG-uri, mișcări obștești, grupuri separate de cetățeni, comunități de rețea etc.

¹³ Haass Richard N. The Age of Nonpolarity. What Will Follow U.S. Dominance//Foreign Affairs. May/June 2008.

În procesul de edificare a lumii nonpolare, drept practică de bază apare pulverizarea nivelului de adoptare a deciziilor dinspre o instanță (astăzi aceasta e Washingtonul) spre o multitudine de instanțe de un nivel mai jos, ajungându-se până la organizarea unor referendumuri planetare în regim on-line asupra unor evenimente și acțiuni importante ale întregii omeniri. Economia va substitui politica, iar concurența de piață va șterge toate barierele vamale. Dintr-o afacere a statului, securitatea va deveni o treabă a cetățenilor înșiși. Va sosi era *democrației globale*.

Această teorie coincide în linii mari cu teoria globalizării și se prezintă ca o etapă care trebuie să vină în schimbul lumii unipolare. Însă doar cu *condiția* că modelul social-politic, valoric, tehnologic și economic (democrația liberală) va deveni *un fenomen universal*, iar necesitatea unei apărări dure a idealurilor democratice și liberale din partea SUA va decădea: către momentul instaurării lumii nonpolare, toate regimurile care i se opun Occidentului, democrației și americanizării, urmează a fi lichidate. Iar elita tuturor țărilor trebuie să devină uniformă, capitalistă, liberală și democratică, într-un cuvânt „occidentală”, indiferent de originea ei istorică, geografică, religioasă și națională.

Proiectul lumii nonpolare este susținut de un șir întreg de grupuri politice și financiare extrem de influente, de la Rotschild până la George Soros și fundațiile lui.

Acest proiect al lumii nonpolare este orientat spre viitor. El este gândit în calitate de acea formație globală care trebuie

să vină în schimbul unipolarității; ca ceea ce va urma după ea. Aceasta nu reprezintă atât o alternativă, cât o *continuare*. Această continuare va deveni posibilă doar în măsura în care centrul de greutate în societate se va deplasa dinspre îmbinarea alianței celor două nivele ale hegemoniei – *material* (complexul militar-industrial american, economiile occidentale și resursele) și *spiritual* (normative, proceduri, valori) – spre o *hegemonie pur intelectuală*, în timp ce semnificația dominației materiale se va reduce treptat. Anume aceasta este *societatea informațională globală*, în care principalele procese de conducere se vor desfășura la nivelul rațiunii, prin intermediul dirijării minților, controlului asupra conștiinței, programării lumii virtuale.

Lumea multipolară nu cadrează sub nicio formă cu proiectul lumii nonpolare, întrucât nu acceptă nici fundamentarea momentului unipolar în calitate de preludiv al viitoarei ordini mondiale, nici hegemonia intelectuală a Occidentului, nici universalitatea valorilor lui, nici pulverizarea nivelului de luare a deciziilor la scara multitudinii planetare, fără a se ține cont de apartenența culturală și civilizațională. Lumea nonpolară presupune că modelul american al cazanului de topire se va răspândi asupra întregii lumi. Ca rezultat vor fi șterse toate diferențele dintre popoare și culturi, iar umanitatea individualizată, atomizată, se va transforma într-o cosmopolită „societate civilă” fără frontiere. Însă multipolaritatea presupune că centrele de luare a deciziilor trebuie să se afle la un nivel destul de înalt, iar deosebirile de ordin cultural ale fiecărei civilizații aparte se vor păstra și se vor fortifica (iar nu se vor dizolva într-o masă cosmopolită uniformă).

Multipolaritatea nu este multilateralitate

Încă un model al organizării lumii, care se distanțează întrucâtva de hegemonia americană directă, este cel al *lumii multilaterale* (multilateralism). Această concepție este prezentă la scară largă în sânul Partidului Democrat din SUA; anume de ea se ghidează la nivel formal în politica sa externă administrația președintelui B. Obama. În contextul dezbaterilor americane pe marginea politicii externe, această abordare este contrapusă unipolarității, asupra căreia insistă neoconservatorii.

La nivel practic, multilateralitatea presupune faptul că SUA nu trebuie să acționeze în domeniul relațiilor internaționale, bazându-se în totalitate doar pe propriile forțe și punându-i de o manieră imperativă pe toți aliații și „vasalii” în fața faptului împlinit. Washingtonul trebuie să țină cont de pozițiile partenerilor, să-i convingă și să-și argumenteze hotărârile în dialog cu aceștia, să-i atragă de partea lor cu ajutorul unor dovezi de ordin rațional, iar când e cazul, cu ajutorul unor propuneri de compromis. Într-o astfel de situație, SUA trebuie să fie „primul între egali”, nu un „dictator între subordonați”. Această abordare impune politicii externe americane anumite obligații în fața aliaților de politică globală și reclamă o subordonare față de strategia generală. În cazul de față, strategia generală respectivă rezidă în *strategia Occidentului de instaurare a democrației globale, a pieței și a implementării ideologiei drepturilor omului la scară planetară*. Însă în cadrul acestui proces, SUA, având rolul de portdrapel, nu trebuie să identifice propriile interese naționale cu valorile „universale”

ale civilizației occidentale. În anumite cazuri este de preferat să se acționeze în coaliție, iar uneori chiar să facă anumite concesii partenerilor.

Multipolaritatea diferă de unipolaritate prin faptul că aici se pune accentul pe Occident în ansamblu, în special pe componenta lui „valorică” (adică „normativă”). În acest punct, apologeții abordării multilaterale se apropie de cei care se pronunță pentru o lume nonpolară. Diferența între multipolaritate și nonpolaritate constă doar în faptul că multipolaritatea pune accentul pe coordonarea internă între țările democratice occidentale, în timp ce nonpolaritatea include în calitate de actori și instanțele *nonguvernamentale*: ONG-uri, rețele, mișcări obștești etc.

Este elocvent faptul că la nivel practic, multilateralitatea politicii lui Obama, declarată de nenumărate ori de el însuși și de către secretarul de Stat al SUA, Hillary Clinton, diferă prea puțin de imperialismul direct și transparent din epoca lui George Bush-junior, în timpul căruia dominau neoconservatorii. Intervențiile militare ale SUA au continuat (Libia), trupele americane și-au păstrat prezența în Afganistan și Irak, ce rămân în stare de ocupație.

Lumea multipolară nu coincide cu ordinea mondială multilaterală, deoarece nu este de acord cu universalismul valorilor occidentale și nu recunoaște dreptul țărilor „Nordului bogat”, nici separat și nici colectiv, de a acționa în numele întregii omeniri și de a apărea în calitate de singur centru de luare a deciziilor (chiar dacă acesta e format din mai multe componente) în cele mai importante chestiuni.

Rezumat

Delimitarea sensului noțiunii de „lume multipolară” de lanțul de termeni similari sau de alternativă conturează acel câmp ideatic, în cadrul căruia urmează să construim teoria multipolarității. Până acum am vorbit doar despre faptul *ce nu este* orânduirea multipolară; negările și delimitările creionate ne permit să scoatem în evidență prin contrast un șir de caracteristici constitutive perfect *pozitive*.

Dacă e să generalizăm partea pozitivă, ce reiese din șirul delimitărilor efectuate, se conturează următorul tablou.

Lumea multipolară reprezintă *o alternativă radicală în raport cu lumea unipolară* (ce există *de facto* la ora actuală) prin faptul că insistă asupra existenței *câtorva* centre independente și suverane de luare a deciziilor strategice la nivel planetar.

Aceste centre trebuie să fie suficient de bine dotate și independente sub aspect *material* pentru a dispune de posibilitatea de a-și apăra suveranitatea în fața unei intervenții directe a potențialului inamic, urmând să fie luat drept model forța cea mai vigoasă la ora actuală. Această cerință se reduce la posibilitatea *de a rezista în fața hegemoniei materiale și militar-strategice a SUA și țărilor NATO*.

Aceste centre de luare a deciziilor nu sunt obligate să recunoască drept regulă *sine qua non* universalismul normelor și valorilor occidentale (democrație, liberalism, piață liberă, parlamentarism, drepturile omului, individualism, cosmopolitism etc.) și pot fi absolut *independente de hegemonia spirituală a Occidentului*.

Lumea multipolară *nu presupune reîntoarcerea la sistemul bipolar*, deoarece la ora actuală nu există nici o forță aparte care, sub aspect strategic sau ideologic, ar fi în stare să se opună de una singură hegemoniei materiale și spirituale a Occidentului de azi și portdrapelului acestuia – SUA. În lumea multipolară trebuie să existe *nu doar două, ci mai multe poluri*.

Lumea multipolară nu privește la modul serios suveranitatea statelor naționale existente atâta timp cât aceasta este doar una declarată la nivel pur juridic și nu este confirmată prin posedarea unui potențial de forță, strategic, economic și politic. Pentru a fi un subiect suveran în secolul XXI este insuficientă existența statului național. *În aceste condiții poate dispune de o suveranitate reală doar un număr cumulat, o coaliție de țări*. Modelul Westfalia, care continuă să existe *de jure*, nu mai reflectă sistemul relațiilor internaționale și necesită a fi revizuit.

Multipolaritatea nu poate fi redusă nici la nonpolaritate, nici la multilateralitate, întrucât nu plasează centrul de adoptare a deciziilor (polul) nici în instanța „guvernului mondial”, nici în clubul SUA și al aliaților lor democrați („Occidentul global”), nici la nivelul substatal al rețelelor, ONG-urilor și altor instanțe ale „societății civile”. *Polul trebuie să fie localizat altundeva*.

CAPITOLUL 2. BAZELE TEORETICE ALE LUMII MULTIPOLARE

Hegemonia și deconstrucția ei

Construcția Teoriei Lumii Multipolare pornește de la o analiză istorico-filozofică profundă a însăși disciplinei Relațiilor Internaționale (RI).

Aici cele mai utile se dovedesc a fi teoriile *postpozitivistice*, care tind (deși, de cele mai multe ori, fără succes) să iasă dincolo de limitele „etnocentrismului”¹⁴, caracteristic culturii, științei și politicii vest-europene și să supună deconstrucției voința de putere și dominație a Occidentului (în ultima perioadă istorică – SUA) în calitate de conținut de bază al întregului discurs în acest domeniu. Exponenții teoriei critice și ai post-modernismului în RI, precum și adepții abordării istorico-sociologice și ai normativismului, demonstrează în mod elocvent că toate teoriile moderne ale RI sunt construite *în jurul discursului hegemonist*. Acest discurs hegemonist reprezintă trăsătura caracteristică a civilizației vest-europene, ce își are rădăcinile în reprezentarea greco-romană despre Oicumenă, în centrul căreia se află nucleul „civilizației” și „culturii”, iar la periferie – zonele „barbariei” și „sălbăticiei”. Astfel de reprezentări le erau proprii și altor imperii (Persan, Egiptean, Babilonean, Chinez), precum și civilizației indiene, care se considerau „centru al lumii”, „Împărăția de Mijloc”.

¹⁴ Самнер У. Народные обычаи. М, 1914.

La un nivel inferior regăsim o abordare „etnocentristă” analogică practic la toate triburile și colectivitățile arhaice, care operează cu harta geografiei culturale, în centrul căreia se află însuși tribul (oamenii), iar în jurul acestuia este lumea exterioară, care se dezumanizează treptat, ajungând până la zona „de dincolo”, a duhurilor, a monștrilor și a altor ființe mitice. Chiar și cele mai primitive triburi se autoidentifică drept „oameni” și chiar „ființe superioare” și, concomitent, nu atribuie același statut nici măcar celor mai apropiați vecini, chiar dacă aceștia demonstrează în mod vădit deprinderile sociale și tehnologice, ce depășesc în mod considerabil cultura tribului respectiv. Postpozitivității interpretează această particularitate ca fiind norma cognitivă de bază care selectează *aposteriori* argumente tendențioase, ce ar confirma aparenta „superioritate” și „universalism”.

Scoaterea în vileag a hegemoniei ca temelie a discursului occidental, plasarea acestui discurs într-un context istoric și geografic concret reprezintă primul pas fundamental în elaborarea Teoriei Lumii Multipolare (TLM). Multipolaritatea va deveni realitate doar dacă va reuși să realizeze *deconstrucția hegemoniei* și să demitizeze pretențiile Occidentului asupra universalismului valorilor, sistemelor, metodelor și temeliilor sale filozofice. Dacă însă nu se va reuși răsturnarea hegemoniei, orice modele „multipolare” nu vor fi decât niște variațiuni ale teoriilor occidente-centriste. Cei care, aparținând culturii intelectuale occidentale, tind să iasă dincolo de limitele hegemoniei și să elaboreze un discurs contrahegemonist (ca, de exemplu, R. Cox) rămân în mod fatal în interiorul acestei

hegemonii, deoarece își construiesc critica pe postulate precum „democrație”, „libertate”, „dreptate”, „drepturile omului” etc., ceea ce nu reprezintă altceva decât o sumă de elemente ale viziunii occidente-centrice. Etnocentrismul este clădit chiar la temelia lor. Ei schițează o cale dreaptă, însă nu sunt în stare să o parcurgă de unii singuri până la capăt. Ei sunt conștienți de caracterul artificial și mincinos al pretențiilor proprii civilizații la universalitate, însă nu pot să găsească accesul la structurile civilizaționale de alternativă. Iată de ce teoria antihegemonistă trebuie elaborată *în afara limitelor* câmpului semantic occidental, într-o zonă intermediară, între „nucleul lumii-sistem” (în terminologia lui I. Wallerstein) și „periferie” (unde, din motive culturale, înțelegerea corectă a hegemoniei occidentale este atât de puțin probabilă, încât aceasta poate fi ignorată). La rândul său, „Lumea a doua”, anume datorită angajării sale într-un dialog permanent și intens cu Occidentul, pe de o parte, poate să conștientizeze natura și structura hegemoniei, iar pe de altă parte, dispune la nivelul originilor sale de sisteme de alternativă ale valorilor culturale și ale criteriilor civilizaționale de bază, pe care este posibil să te sprijini în respingerea acestei hegemonii. Altfel zis, contrahegemonia în spațiul intelectual al Occidentului este constrânsă să rămână mereu una *abstractă*, în timp ce în zona „Lumii a doua” ea poate să devină cu adevărat *concretă*.

Prima etapă o reprezintă concentrarea atenției asupra voinței de putere a Occidentului ca civilizație.

La ora actuală, Occidentul pretinde la universalitatea și la caracterul absolut al sistemului său de valori, prezentându-se

ca ceva *global*. În baza acestui sistem el tinde să reorganizeze întreaga lume, extinzând asupra ei acele proceduri, criterii, norme și coduri care au fost elaborate în Occident în ultimele secole. Așa cum am arătat, identificarea culturii locale cu cea universală, a unei comunități limitate cu întreaga umanitate (sau, cel puțin, cu partea aleasă a omenirii, cu elita ei, în stare să vorbească în numele ei) este caracteristică *tuturor* societăților, atât celor imperiale, cât și celor arhaice. De aceea, însăși pretenția civilizației occidentale la universalitate nu reprezintă ceva unic sau ieșit din comun. Etnocentrismul, împărțirea întregii lumi în grupul „noi” (de regulă, „noi suntem cei mai buni, reprezentăm norma, suntem instruiți”) și grupul „ei” (de regulă, „ei sunt mai răi, ostili, reprezintă o amenințare”) este o constantă socială. În plus, caracterul arbitrar și relativ al acestei constante nu sunt supuse unei reflecții sau sunt supuse unei reflecții insuficiente chiar și de cele mai dezvoltate și complexe societăți, care manifestă în alte chestiuni elasticitate în gândire și îndemânarea de a practica apersepția. *Voința de putere este cea care mișcă societățile, însă evită cu insistență o privire directă, ce ar fi îndreptată asupra ei însăși*. Ea tinde să se ascundă în spatele „evidenței” sau al unui sistem sofisticat de argumentare.

Elaborarea TLM trebuie să înceapă de la recunoașterea Occidentului drept nucleu al hegemoniei și fixarea acestei realități într-un cadru axiomatic clar și univoc. De îndată ce vom încerca să facem una ca asta, ne vom confrunta cu dezacorduri intense din partea intelectualilor occidentali. Ei vor spune că acest reproș este întemeiat în raport cu trecutul

europăean. Dar la ora actuală însăși cultura occidentală a renunțat la practicile coloniale și teoriile eurocentriste, acceptând normele democrației și ale multiculturalismului. Pentru a aduce obiecții acestei atitudini, am putea să ne plasăm la modul convențional pe pozițiile marxismului demonstrând că în epoca burgheză Occidentul își identifica propria soartă cu capitalul și a devenit zona fixării lui geografice. Iar sensul capitalului este să domine asupra proletariatului, motiv pentru care, în condițiile capitalismului, în spatele „democrației” și „egalității” se ascunde aceeași voință de putere și practicile exploatării și ale violenței. Anume astfel procedează exponenții teoriei critice și aici au perfectă dreptate. Însă pentru a nu fi înlănțuiți de marxism cu dogmele lui agravante, multe dintre care nici pe departe nu sunt evidente, prin urmare sunt inacceptabile, *este necesar să fie lărgită baza teoretică de demascare a hegemoniei și a o transfera din contextul social-economic în unul mult mai general, adică civilizațional-cultural.*

Slavofiliii ruși au fost cei care au formulat o critică temeinică pretențiilor hegemoniste ale civilizației occidentale, iar în secolul XX acest efort a fost continuat de reprezentanții orientării eurasianiste. Cneazul N.S. Trubețkoi în lucrarea sa programatică „Europa și lumea”¹⁵, care a pus bazele curentului de idei al eurasianistilor, utilizând metoda analizei filozofico-culturologică și sociologică, a arătat în mod strălucit caracterul artificial și lipsit de orice temei al pretențiilor Occidentului la universalitate. În particular, el arăta scandaloasa inadecvare

¹⁵ Трубецкой Н.С. «Наследие Чингисхана», М.: Аграф, 2000.

a unor metode, cum ar fi reducerea conținutului lucrării fundamentale „Teoria pură a dreptului”¹⁶ a juristului Hans Kelsen, aproape în totalitate, la istoria dreptului roman și a jurisprudenței europene, de parcă n-ar fi existat, în genere, și alte sisteme de drept (persan, chinez, indian etc.). Semnul egalității între „european” și „general” este o pretenție inconsistentă. Singura ei temelie rezidă în superioritatea fizică și tehnică, în *dreptul forței*. Însă acest drept al forței se limitează la acel domeniu în care funcționează legitățile comparațiilor materiale. Extinderea acestor principii asupra sferei intelectuale și a celei spirituale reprezintă o varietate a „rasismului” și „etnocentrismului”. Pornind de la aceste principii, eurasianiștii au dezvoltat multitudinii tipurilor istorico-culturale (inițiatorul acestei direcții a fost N. Danilevski¹⁷), printre care tipul occidental contemporan (civilizația romano-germană) reprezintă doar un *fenomen geografic local și un episod istoric*. Hegemonia și succesul acesteia în impunerea ei altora constituie un fapt ce nu poate fi ignorat. Fiind conștientizată ca atare, ea încetează a mai fi o „evidență” sau un „destin”, devenind doar un discurs, proces, un fenomen creat de om și, subiectiv, care poate fi acceptat, dar și respins, cu care se poate cădea de acord, dar, în egală măsură, poate fi și contestat.

Astfel, contrahegemonia, a cărei necesitate o fundamentează adepții teoriei critice a RI, poate fi completată reușit cu un arsenal intelectual total diferit de către eurasianiștii conservatori, care se orientează în opoziția lor față de Occident

¹⁶ Kelsen H. *Reine Rechtslehre*. Vienna, 1934.

¹⁷ Данилевский Н. *Россия и Европа*. М., 2007.

nu spre „proletariat” și „egalitate”, ci spre cultură, tradiție și valori spirituale.

Este important să urmărim în continuare ce *metamorfoze* a suferit însăși hegemonia occidentală în ultimele secole.

Atunci când avem de a face cu un stat tradițional sau cu un imperiu, voința de putere este exprimată mult mai *clar și transparent*. Anume așa s-a întâmplat, în perioada imperiului lui Alexandru Macedon, cu Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană din Evul Mediu etc. Însă la temelia universalismului imperial de mai târziu a stat inițial filozofia și cultura greacă, urmată de dreptul roman, iar ulterior – Biserica creștină. În aceste etape, voința de putere a Occidentului se manifesta sub forma unor pături sociale ierarhizate și strategia imperială față de popoarele vecine, care fie erau incluse în Oicumena occidentală, fie, dacă aceasta nu reușea, deveneau dușmani de care era nevoie să se apere. Relațiile de putere și structurile de dominare erau transparente atât în politica internă, cât și în relațiile internaționale. Particularitățile unui astfel de sistem internațional sunt examinate minuțios de către B. Buzan și Little, care le defineau drept „antică” sau „clasică”¹⁸. În cazul dat, hegemonia este una necamufletă și directă, prin urmare nu este o „hegemonie” în sensul deplin al noțiunii, așa cum o înțelegea Gramsci, deoarece aici dominația se realizează în mod explicit, fiind conștientizată de cei asupra cărora este orientată anume în acest fel. O putere evidentă poate fi suportată, fie, în funcție de posibilități și dorință, răsturnată.

¹⁸ Buzan B., Little R. *International Systems in World History*. Oxford: Oxford University Press, 2010.

În cazul hegemoniei (în accepția lui Gramsci), lucrurile se prezintă ceva mai complex.

Hegemonia ca atare se constituie în Modernitate, atunci când se schimbă întregul „sistem internațional”, de la cel „clasic” spre cel „global” (B. Buzan, R. Little). Occidentul intră în Modernitate și din acel moment își schimbă în mod radical fundamentarea universalismului său și definirea voinței sale de putere. De atunci ea se manifestă sub semnul „Iluminismului”, „progresului”, „științei”, „secularismului” și „rațiunii”, precum și prin lupta cu „prejudecățile” trecutului în numele unui „viitor mai bun” și al „libertății omului”. În această perioadă se formează statele naționale și se constituie primele regimuri burghezo-democratice. Și cu toate că această perioadă istorică este marcată de practicile monstruoase ale comerțului cu sclavi și colonizării, precum și de războaie sângeroase între puterile europene „iluminate”, se obișnuiește a se considera că omenirea (= Occidentul) a intrat într-o eră nouă și se mișcă vertiginos spre „progres”, „libertate” și „egalitate”. Voința de putere, imperială și deschisă, și conceptul „Oicumenei creștine” se transformă în idealuri universale noi, întrunite în noțiunea de „*progres*”. „Progresul” apare în calitate de valoare universală, de dragul acestuia desfășurându-se noile forme de dominație. Acest fapt este arătat în mod strălucit de către postmoderniști în RI, care interpretează avântul tehnic al civilizației occidentale în epoca Modernității ca pe o nouă variantă a voinței de putere, care însă, își schimbă propria structură. Relațiile ierarhice se constituie deja nu între „creștini” și „barbari”, ci între societățile și popoarele

„progresiste” și „înapoiate”, între „societatea modernă” și „societatea tradițională”. Nivelul de dezvoltare tehnică devine criteriul în baza căruia sunt repartizate rolurile ierarhice: țările dezvoltate devin stăpâni, iar cele nedezvoltate – „robi”.

Această nouă structură a inegalității se manifestă în etapa inițială a Modernității printr-o practică brutală a colonizării. Mai târziu, aceasta se păstrează în niște forme mult mai camuflate. În toate cazurile, „sistemul global” al RI, ce reprezintă postulatele de bază ale Modernității, constituie o ordine pur hegemonică, în care Occidentul este hegemonul, care pretinde la un control total, atât în sfera strategică, cât și în cea cognitivă. Este vorba concomitent de dictatura *tehnicii* occidentale și a *mentalității* occidentale. Respectiv, elementele sociale ale societății occidentale din epoca Modernității și valorile acesteia sunt privite în calitate de norme obligatorii pentru toate celelalte popoare și culturi. Iar tot ce se deosebește de acest sistem este privit cu suspiciune ca ceva „subdezvoltat” și sub standardele occidentale. În esență este vorba de transferarea teoriei „sub-omului” de la nivelul *biologic* (ca în cazul rasiștilor germani, care, de altfel, sunt un sub-produs al Modernității europene, așa cum arată H. Arendt¹⁹) la cel *cultural*.

În domeniul teoriilor RI, cei care exprimă în mod pregnant hegemonia conceptuală sunt reprezentanții realismului și ai liberalismului, care își construiesc concepțiile pornind de la presupusul universalism al Occidentului și al valorilor (dar și al intereselor) acestuia, confirmând și susținând în mod activ ordinea hegemonică.

¹⁹ Арендт Х. Истоки тоталитаризма. М.: ЦентрКом, 1996.

TEORIA LUMII MULTIPOLARE

La un alt nivel, modelul unipolar, dar și abordarea multilaterală și chiar nonpolaritatea globalistă, reprezintă, de asemenea, niște varietăți ale definirii hegemoniei. În aceste concepte se încadrează atât abordările directe și deschise (unipolaritatea, versiunea *soft* a multilateralității), precum și cele implicite și voalate (asta deoarece globalizarea și transnaționalismul neoliberal, precum și proiectele constructiviste reprezintă, la fel, niște forme ale expansiunii codurilor occidentale asupra întregii planete).

Prin urmare, elaborarea Teoriei Lumii Multipolare trebuie să se producă prin intermediul respingerii fundamentelor hegemoniei occidentale și, respectiv, a teoriilor RI ce se bazează pe aceasta.

Cele mai apropiate de Teoria Lumii Multipolare sunt teoriile *postpozitiviste*, care critică Modernitatea în sine, iar uneori se ridică la nivelul unor generalizări antioccidentale și la un atac frontal contra hegemoniei și voinței de putere, ce constituie vectorul ei axial.

Printre teoriile respective de un interes deosebit sunt cele care, prin deconstrucția hegemoniei occidentale, plasează cu exactitate Occidentul în frontierele sale spațial-geografice și, respectiv, analizează evoluția dominației occidentale în timp și la scara hărții geografice a lumii. În paralel este efectuată analiza epistemologică a conceptelor și schemelor intelectuale, care stabileau la fiecare etapă istorică voința de putere occidentală și îi fundamentau hegemonia. Asemenea lucrări arată că Occidentul este una dintre multiplele civilizații,

astfel pretențiile ei la universalitate reducându-se la nivelul unor limite istorice și geografice concrete. În acest sens, „societatea modernă” și totalitatea tezelor axiomatiche legate de ea (secularismul, antropocentrismul, primatul tehnicii, pragmatismul, hedonismul, individualismul, materialismul, consumismul, transparența, toleranța, democrația, liberalismul, parlamentarismul, libertatea cuvântului etc.) apar ca ceva *local* și *trecător*, ca un *moment* al istoriei mondiale, încadrat în limite fixe. O astfel de analiză dinamitează principala condiție a hegemoniei occidentale: camuflarea ei sub pretențiile universaliste, prezentate ca ceva „de la sine înțeles și evident”. Anume în asta constă contribuția enormă a postpozitiviștilor în elaborarea Teoriei Lumii Multipolare.

Aici se iscă următoarea întrebare: de ce în însuși mediul postpozitivist nu s-a constituit o teorie definitivată a multipolarității? Or, relativizarea Occidentului și deconstrucția hegemoniei lui erau la suprafață și, se părea, arătau de la sine nevoia de a apela la alte civilizații și alte poluri, iar în baza unei analize profunde a acestor alternative civilizatoare să fie propus un tablou policentric al lumii. Însă, de regulă, postpozitiviștii doar împing până la *limitele sale logice* anume discursul occidento-centrist, propunând să se facă nu *un pas dinspre* Occident și Modernitate, ci *un pas înainte*, în postistorie, într-o lume care ar trebui să urmeze după ce Modernitatea s-a epuizat, dar care păstrează succesiunea, legătura logică, istorică și morală în raport cu aceasta. În loc să supună unei deconstrucții principiile „libertății”, „democrației”, „egalității” etc., postmoderniștii insistă doar asupra unei „și

mai mari libertăți”, unei „democrații adevărate” și „egalității depline”, criticând Modernitatea că nu poate oferi așa ceva. De aici și controversele între o serie de filozofi și sociologi contemporani asupra faptului dacă Postmodernitatea poate fi considerată cu adevărat o paradigmă nouă și de alternativă în comparație cu Modernitatea sau avem de a face doar cu o Modernitate superioară, cu ultramodernitatea, cu „noua Modernitate”, altfel zis, cu împingerea până la finalul logic a premiselor și normelor care au fost doar conturate, însă nu și realizate până la capăt de însăși Modernitate.

În orice caz, cu toate meritele lor incontestabile și utilitatea lucrărilor acestora pentru elaborarea Teoriei Lumii Multipolare, pozitivității rămân a fi *oameni profund occidentali* (indiferent de originea lor) și continuă să gândească și să acționeze în limitele stabilite de civilizația occidentală, ei făcând parte din aceasta chiar și atunci când o critică vehement până la temelii (este cazul să menționăm că invitația la o critică rațională reprezintă o valoare în însuși modelul Modernității).

Postmodernității *eliberează calea* pentru elaborarea Teoriei Lumii Multipolare, deoarece datorită lucrărilor acestora hegemonia Occidentului devine un fenomen evident, transparent și descris sub toate aspectele, pretențiile la universalitate a valorilor occidentale fiind explicate prin prisma recursului anume la această hegemonie și apare ca o consecință practică a acesteia. Iar asta înseamnă că fenomenul respectiv este demascat și încetează să fie atât de eficient ca atunci când existența lui nu este conștientizată și observată. Valorile și postulatele occidentale sunt locale și limitate din

punct de vedere istoric, iar nu globale și imuabile, prin urmare, ordinea mondială edificată în baza lor constituie expresia unei dominații hegemoniste și produsul expansiunii unui centru asupra altor medii mentale, neînsemnând însuși destinul, progresul, legitatea obiectivă de dezvoltare și fatalitatea prestabilită. Afirmând și fundamentând toate acestea, ne pomenim *față către față* cu hegemonia. Ea nu mai pătrunde în interiorul nostru pe neobservate, impregnându-se în noi și cucerind controlul asupra voinței și conștiinței noastre; ea este obiectivată ca un mediu exterior și străin, distinctă în raport cu noi, încercând să ne impună prin intermediul sugestiei și constrângerii puterea sa absolută. Privind-o măcar o singură dată direct în ochi, noi nu vom mai fi niciodată aceiași.

Civilizația

În pofida importanței enorme a teoriilor postpozitiviste în Relațiile Internaționale (RI), nu promotorii acestora s-au apropiat nemijlocit de Teoria Lumii Multipolare (TLM), ci exponentul curentului conservator în politica americană, adeptul convins al realismului, filozoful politic Samuel Huntington. În articolul său programatic, dezvoltat ulterior în lucrarea polemică „Ciocnirea civilizațiilor”, el desfășoară tabloul conceptual al echilibrului de forțe în lumea contemporană, care poate fi preluat în mare în calitate de schiță a TLM în faza inițială.

Huntington examinează noile condiții ale ordinii mondiale ce s-au constituit după prăbușirea lumii bipolare. El polemizează cu discipolul său, un alt cunoscut analist politic

TEORIA LUMII MULTIPOLARE

– F. Fukuyama, care, interpretând sfârșitul lumii bipolare, a ajuns la concluzia despre „sfârșitul istoriei”, adică a triumfului ce s-ar fi produs de fapt a modelului liberal-democratic la scară planetară și a globalizării care s-ar fi produs deja. În spiritul paradigmei neoliberale a RI, Fukuyama a considerat că

- democrația a devenit o normă universală în întreaga lume și, prin urmare,
- de acum încolo pericolul unor conflicte militare este redus la minimum (dacă nu exclus în general – „democrațiile nu luptă între ele”),
- singura normă devine concurența comercială pașnică,
- societatea civilă s-a afirmat în locul statelor naționale și
- vine momentul proclamării unui guvern mondial.

Toate acestea determină dezacordul lui S. Huntington, exprimat de pe poziții pesimiste. Potrivit lui,

- sfârșitul lumii bipolare nu conduce în mod automat la instaurarea unei ordini globale și omogene de natură liberal-democratică, prin urmare,
- istoria nu s-a încheiat,
- iar a vorbi despre sfârșitul conflictelor și războaielor este prematur.

Lumea a încetat să fie bipolară, însă nu a devenit nici globală și nici unipolară. În ea s-a conturat o configurație cu

desăvârșire nouă, cu noi ciocniri, tensiuni și conflicte. Aici Huntington se apropie de elementul principal și formulează o ipoteză absolut fundamentală, care încă nu a fost apreciată la justa ei valoare, despre faptul cine urmează să fie *actorul, protagonistul de pe scena mondială*. El numește în calitate de actor *civilizația*.

Anume acest pas conceptual trebuie considerat drept început al apariției unei teorii absolut noi – Teoria Lumii Multipolare. Huntington afirmă principalul: evidențiază noul actor, civilizația și, concomitent, vorbește despre multitudinea acestor actori, utilizând în însăși denumirea articolului său acest cuvânt la plural: ciocnirea *civilizațiilor*.

Dacă vom cădea de acord cu Huntington asupra acestui aspect fundamental, ne vom situa într-un câmp conceptual, ce depășește limitele teoriilor clasice ale RI și chiar a paradigmatelor postpozitiviste. Este suficient să recunoaștem multitudinea civilizațiilor și să le identificăm cu actorii principali (units) în noul sistem al relațiilor internaționale pentru a avea o primă descriere a *hărții lumii multipolare*. Acum avem la dispoziție și identificarea faptului ce anume reprezintă polul unei astfel de ordini multipolare: *acest pol îl constituie civilizația*. În consecință, putem să răspundem imediat la întrebarea de principiu: câte poluri trebuie să aibă ordinea multipolară? Răspunsul este: *tot atâtea câte civilizații există*.

Astfel, datorită lui Huntington, obținem o primă versiune a cadrului noii teorii. Această teorie afirmă modelul, potrivit căruia, în câmpul relațiilor internaționale există câteva *centre*

de luare a deciziilor globale, acestea fiind reprezentate de civilizațiile respective.

Huntington aparține școlii realiste a RI. Asta îl determină să treacă nemijlocit la identificarea civilizațiilor în calitate de actori ai noii ordini mondiale și la analiza probabilității conflictelor (ciocnirilor) între ele. La fel este structurat modelul de bază al realiștilor în procesul de evaluare a intereselor naționale: analizând relațiile internaționale, ei examinează, în primul rând, probabilitatea conflictelor, zona de intersectare a intereselor și capacitatea de asigurare a apărării și securității. Însă deosebirea fundamentală constă în faptul că realiștii clasici aplică aceste criterii față de statul național, considerat drept singurul și principalul actor în relațiile internaționale, ca pe o realitate constituită în mod strict și legitim, recunoscută la nivel internațional, în timp ce Huntington aplică aceeași abordare față de civilizație – o noțiune mult mai vagă, inexactă și care nu a cunoscut o elaborare conceptuală. Cu toate acestea, anume intuiția lui Huntington și saltul său calitativ, de la statul național la civilizație, în definirea actorului noii ordini mondiale, constituie cel mai important element al teoriei lui. El deschide căi absolut noi spre înțelegerea structurii relațiilor internaționale și pune bazele TLM.

Aici este extrem de important să realizăm *ce este o civilizație* și ce sens comportă această noțiune-cheie pentru TLM.

Civilizația nu reprezintă un concept ce ar figura în vreo teorie a RI, nici în cele pozitivistice și nici în cele postpozitivistice. Nu este vorba nici despre un stat, nici despre un regim politic, nici

despre o clasă, nici despre o rețea, nici despre o comunitate, nici despre un grup de indivizi și nici despre indivizi aparte. *Civilizația este o comunitate colectivă unită prin apartenența la aceeași tradiție spirituală, istorică, culturală, mentală și simbolică (de cele mai multe ori având rădăcini religioase, deși nu neapărat conștientizate în termenii unei religii concrete), ai cărei membri conștientizează apropierea unii față de alții, indiferent de apartenența națională, de clasă, politică și ideologică.*

După apariția lucrării clasice a lui O. Spengler „Declinul Occidentului”, unii autori delimitează, urmându-i exemplul, „civilizația” și „cultura”, prin cultură înțelegându-se comunitatea spiritual-intelectuală, iar prin civilizație – fixarea postulatelor și structurilor rațional-tehnologice. Potrivit lui Spengler, civilizația constituie o cultură „stinsă” (răcită), ce și-a pierdut forțele interioare și voința de a se dezvolta și a înflori, decăzută până la nivelul unor forme mecanice înstrăinate. Cu toate acestea, delimitarea respectivă nu a devenit una general acceptată, în majoritatea lucrărilor (ca, de exemplu, cea a lui A. Toynbee „Studiu asupra istoriei”) noțiunile de „civilizație” și „cultură” practic se dovedesc a fi sinonime. Pentru noi contează faptul că S. Huntington înțelege prin „civilizație” practic același lucru ca și prin „cultură”, anume din acest motiv atunci când descrie și enumeră civilizațiile el apelează cu precădere la religii și sisteme religioase.

Acest concept apare pentru prima oară în câmpul teoretic al

RI și abia acum se poziționează ca un posibil actor al politicii globale. Potrivit clasificării lui Buzan și Little²⁰,

- în sistemul *clasic* sau *antic* al relațiilor internaționale (societatea tradițională, Premodernitatea) figurează statele tradiționale și imperiile;
- în sistemul *global* (relațiile internaționale în epoca Modernității) – statele naționale de tip burghez;
- în ultimul sistem *postmodernist* – alături de state apar comunitățile transnaționale de rețea, grupurile asimetrice și alte „multitudini”.

Însă în niciuna dintre acestea nu apar civilizațiile ca actori. Noțiunea de civilizație figurează și în știința istorică, și în sociologie, și în culturologie. Dar în RI acest concept este introdus pentru prima oară.

Logica lui Huntington, care a propus ipoteza civilizației în RI, este destul de transparentă. Sfârșitul lumii bipolare și a confruntării celor două tabere ideologice, capitalistă și socialistă, s-a încheiat cu victoria capitalismului și lichidarea URSS. Din acel moment, Occidentul capitalist nu mai are un dușman „formal” capabil să-și fundamenteze poziția în mod rațional și inteligibil, să propună sistemului mondial un scenariu de alternativă simetric și să-și demonstreze la modul practic capacitatea de concurență. De aici F. Fukuyama trage concluzia pripită, potrivit căreia de acum încolo Occidentul a devenit un fenomen global, toate țările lumii și toate societățile

²⁰ Buzan B., Little R. *International Systems in World History*. Oxford: Oxford University Press, 2010.

s-au transformat într-un câmp unic și uniform, ce reproduce în mare, cu mici devieri, democrația parlamentară, economia de piață și ideologia drepturilor omului. De aceea, consideră Fukuyama, timpul statelor naționale a trecut, iar lumea se află în pragul unei integrări depline și definitive. Umanitatea se transformă văzând cu ochii într-o societate civilă globală, politicul îi cedează locul economiei, războiul este înlocuit în totalitate de comerț, ideologia liberală devine una recunoscută la scară universală și o normă fără alternativă, toate popoarele și culturile se amestecă într-un cazan de topire cosmopolit²¹.

În cazul dat, Fukuyama a urmat regulile unei analize „dizolvate” (thin). El evidențiază pe bună dreptate principalele și cele mai evidente trăsături ale evenimentelor. Într-adevăr, sfârșitul socialismului a scos de pe scena istorică cel mai impunător oponent al democrației liberale, transformând-o în una „universală”. La ora actuală nu există o altă ideologie care să aibă o suficientă răspândire, atractivitate și credibilitate, capabilă să concureze la modul serios cu liberalismul. Practic toate țările lumii acceptă, de facto și de jure, normele civilizației occidentale. Societăți care ar ignora normele democrației, ale economiei de piață și libertății presei au rămas extrem de puține, dar și acestea se află în faza de trecere la modelul occidental. Această situație a servit drept temei suficient pentru ca să fie proclamat „sfârșitul istoriei”, care, chiar dacă încă nu a sosit,

²¹ Ulterior, F. Fukuyama a recunoscut că pronosticul său optimist referitor la globalizarea liberală s-a dovedit a fi unul pripit, în realitate lucrurile stând cu totul altfel decât a afirmat el în lucrarea sa programatică, ce i-a adus notorietatea. Фукуяма Ф. Идеи имеют большое значение. Беседа с А. Дугиным// Профиль. 2007.

e pe punctul de a se produce. Concluzii similare au tras și neorealiștii, care justifică în mod deschis hegemonia SUA (R. Gilpin, Charles Krauthamer) și neoliberalii (care au primit cu entuziasm victoria democrației în țările blocului de Est), dar și unii postmoderniști (care au văzut în globalizare noi orizonturi ale libertății individuale).

Huntington contrapune acestora o analiză „consistentă” (thick), în care se acordă o atenție deosebită detaliilor, aspectelor calitative ale proceselor analizate și tinde să înțeleagă mai bine dimensiunea profundă a transformărilor apărute în lumea postbipolară. El ajunge la concluzia că modernizarea și democratizarea, precum și normele liberalismului de piață, au afectat cu adevărat doar societățile occidentale, în timp ce toate celelalte țări au acceptat aceste reguli ale jocului sub presiunea necesității, nu le-au inclus în adâncul propriilor culturi, împrumutând în mod pragmatic doar unele elemente ale civilizației occidentale, cele practice și tehnologice. Astfel, Huntington vorbește despre răspândirea în țările nonoccidentale a fenomenului „modernizării fără occidentalizare”, care se produce atunci când reprezentanții unor societăți nonoccidentale împrumută anumite tehnologii occidentale, dar tind să le adapteze la condițiile locale și deseori să le îndrepte *împotriva Occidentului însuși*. În felul acesta, democratizarea și modernizarea societăților nonoccidentale, privite în lumina unei analize „consistente”, apar ca fiind ambigui și relative și, respectiv, nu garantează câtuși de puțin acele rezultate care ar urma să fie așteptate fără a se ține cont de aspectele interne ale acestor procese. Cu cât mai mult își

lărgeste Occidentul granițele, înglobându-i în interiorul lor „pe toți ceilalți” (the Rest, societățile nonoccidentale), cu atât mai mult se aprofundează această *ambiguitate* și crește fisura între Occident și regiunile nonoccidentale, care primesc noile tehnologii și își fortifică propriul potențial, păstrându-și concomitent legăturile cu structurile tradiționale ale societății. Anume acest fenomen conduce spre noțiunea de „civilizație” în calitate de concept științific al RI.

În structura RI din sec. XXI, civilizațiile constituie niște zone spațiale largi, care își consolidează potențialul de forțe și cel intelectual sprijinindu-se pe tehnologiile occidentale, dar în loc să adopte în totalitate sistemul de valori occidental, păstrează legături organice puternice cu culturile, religiile și complexele sociale tradiționale, care uneori se află într-un conflict flagrant cu cele occidentale sau chiar îi sunt diametral opuse acestuia. Destrămarea lagărului socialist doar catalizează procesele respective și scoate în evidență această stare de lucruri. În locul unei opoziții simetrice Răsărit-Occident apare un câmp al tensiunilor între câteva civilizații. Aceste civilizații, care sunt, de cele mai multe ori, separate de granițele naționale, vor conștientiza din ce în ce mai mult, în procesul globalizării și integrării, propria comuniune și vor acționa în cadrul sistemului relațiilor internaționale, ghidându-se de valori și interese comune ce decurg din aceste valori. Drept urmare a dezvoltării acestor procese și în cadrul unei „modernizări fără occidentalizare” va rezulta un tablou cu totul nou al echilibrului de forțe la scară globală. Anume aceasta este *lumea multipolară*.

Polurile lumii multipolare / nomenclatorul civilizațiilor

Huntington evidențiază următoarele civilizații:

cele incontestabile:

Civilizația occidentală;

Civilizația ortodoxă (eurasiatică);

Civilizația islamică;

Civilizația indiană;

Civilizația chineză (confucianistă);

Civilizația japoneză.

cele potențiale:

Civilizația latino-americană;

Civilizația budistă;

Civilizația africană.

Anume acestora le este sortit să devină într-un anumit moment istoric poluri ale lumii multipolare.

Cea mai evidentă și pretinzând deseori la unicitate și universalitate este civilizația occidentală. Ea își are începutul în lumea greco-romană, iar în perioada medievală se constituie definitiv în partea occidentală a Oicumenei creștine. La ora actuală, ea se constituie din două centre strategice pe cele două maluri ale Atlanticului: America de Nord (în primul rând,

SUA) și Europa occidentală. În această zonă s-a și format Modernitatea și toate axiomele ei civilizaționale. Anume aici se află polul incontestabil și evident al actualei ordini mondiale. Huntington numește acest spațiu cu termenul „the West”, „Occidentul”.

În tabloul multitudinii civilizațiilor observăm următoarea particularitate: Occidentul ca civilizație (una dintre câteva!) este un fenomen local, alături de alte civilizații, care au o istorie îndelungată, rădăcini istorice adânci și care la ora actuală dispun de un potențial strategic, economic, politic și demografic considerabil. Occidentul este un „spațiu larg” între altele. Civilizația occidentală este cea care deține rolul de lider, însă „toate celelalte” (the Rest), dacă e să fie adunat întregul lor potențial cumulativ, la un moment dat l-ar putea sfida și i-ar putea pune sub semnul întrebării hegemonia. Însuși Huntington, firește, nu dorește una ca asta, însă el evaluează situația în mod realist, presupunând că așa ceva oricum se va produce cândva, de aceea conducătorii civilizației occidentale ar trebui să privească la modul cel mai serios spre un viitor îngrijorător și plin de riscuri, unde probabilitatea ciocnirii cu „toți ceilalți” va crește pe măsura dezvoltării forței altor civilizații.

Civilizația ortodoxă (eurasiatică) are, de asemenea, origini eurasiatice, dar se constituie în baza tradiției creștine de răsărit, continuând geopolitica Imperiului Bizantin. Încă mai bine de o mie de ani în urmă discordiile între creștinismul occidental și cel oriental capătă forme critice, cele două părți ale Oicumenei creștine urmându-și căi istorice diferite, deseori chiar antagoniste. Rusia reprezintă nucleul civilizației

ortodoxiei (eurasianismul), care începând cu sec. XV a căpătat o dublă moștenire istorică și geopolitică – de la Bizanțul cucerit de otomani și de la Hoarda de Aur ce se prăbușise, devenind o sinteză a culturii creștine orientale și a celei de stepă (turanică).

Întreaga istorie a relațiilor Rusiei cu Europa Occidentală reprezintă un conflict în jurul liniei de fractură civilizațională, marcată între ortodoxie și creștinismul occidental (catolicismul și protestantismul). Mai târziu (începând cu epoca lui Petru), această confruntare capătă caracterul unei contradicții în cadrul intereselor naționale, mai târziu (în sec. XX) manifestându-se prin conflictul capitalismului și al comunismului la scară mondială. Și, cu toate că această ultimă versiune a rămas în trecut, identitatea civilizațională a Rusiei și a altor societăți ortodoxe (ca istorie și cultură) predetermină o deosebire considerabilă față de criteriile occidentale, ceea ce conduce cu ușurință spre conflicte de interese, iar în anumite condiții – la probabilitatea unei confruntări. Civilizația ortodoxă (eurasiatică) cu nucleul său în Rusia are tot temeiul să pretindă la rolul unui pol într-o lume multipolară. În condițiile actuale, Rusia, probabil, nu dispune de un potențial care i-ar permite să se opună Occidentului de una singură, de aceea revenirea la sistemul bipolar este imposibilă. Însă în contextul multipolarității, această civilizație ar putea deveni factorul cel mai important, iar în anumite condiții chiar hotărâtor în determinarea echilibrului de forțe la scară mondială. Această

situație a putut fi observată mai ales din 2000, atunci când Moscova a început să-și consolideze pozițiile după haosul din anii nouăzeci.

Civilizația islamică reprezintă încă o forță mondială. Astăzi musulmanii sunt separați de granițele statelor naționale, însă există aspecte asupra cărora reprezentanții civilizației islamice în mare sunt solidari dincolo de granițele naționale. Pe măsura modernizării societăților islamice și a consolidării potențialului lor economic, politic și strategic, elitele și cercurile intelectuale conștientizează tot mai mult diferențele existente în sistemele de valori ale lumii islamice și ale civilizației occidentale, ceea ce va determina dispoziții antioccidentale. Atacul întreprins de unele grupuri islamice teroriste din rețeaua „Al Qaida” asupra turnurilor World Trade Center la 9 septembrie 2001 arată până la ce grad este în stare să ajungă acest conflict. Având în vedere un șir de parametri, civilizația islamică poate să pretindă pe deplin la statutul unui pol aparte al lumii multipolare.

Nu mai puțin evidente sunt deosebirile de ordin cultural ale civilizației chineze (confucianiste). Societatea chineză este unită nu atât prin religie, cât prin comunitatea culturii etice, similitudinea postulatelor sociale și printr-o multitudine de trăsături de ordin spiritual, filozofic și psihologic. Chinezii își conștientizează profund specificitatea lor civilizațională și sunt capabili să rămână fideli tipului cultural chiar și atunci când locuiesc în alte societăți. Valorificând cu succes tehnologiile occidentale, chinezii își păstrează identitatea culturală practic neschimbată. Individualismul, hedonismul și raționalismul

etc., caracteristice occidentalilor, nu pătrund în adâncurile societății chineze. Păstrarea regimului comunist în China doar accentuează specificul căii chineze. Demografia impresionantă a populației chineze reprezintă o resursă politică și economică enormă, iar realizările de excepție ale economiei chineze au transformat China într-un concurent economic redutabil al țărilor occidentale.

De un potențial demografic comparabil cu cel al Chinei dispune și India. Este evident că nu e vorba doar de un stat, ci anume de o civilizație milenară și coduri filozofice și valorice aparte, ce se deosebesc în mod substanțial de normele Occidentului de azi. Modernizarea Indiei produce anumite schimbări în structura socială a acestei țări, concomitent cu dezvoltarea tehnică crește și conștientizarea de către indieni a propriei identități civilizaționale. Civilizația indiană nu este una agresivă și e contemplativă ca origine, dar, în același timp, este extrem de conservatoare și stabilă, iar în fața unor coduri culturale de alternativă (islamul, occidentalizarea etc.) este în stare să manifeste o anumită duritate. Creșterea economică a Indiei din ultimii ani o îndreptățește să pretindă rolul unui pol aparte în lumea multipolară.

Cu toate că după al Doilea Război Mondial, dintre toate societățile nonoccidentale, civilizația japoneză a devenit cea mai integrată în zona „Occidentului global”, reprezentând un fenomen unic, având o tradiție culturală inedită. Potențialul economic enorm al Japoniei și specificul psihologiei sociale japoneze i-a făcut pe un șir de analiști americani să opineze că este posibilă o ciocnire a Occidentului cu Japonia. În ultimele

două decenii, creșterea economică a Japoniei a încetinit în mod vizibil, iar ambițiile ei atât în politica regională, cât și în cea globală, s-au diminuat considerabil. Cu toate acestea însă, având în vedere experiența istorică și potențialul enorm al societății japoneze, nu putem exclude faptul că la un moment dat, Japonia va deveni, alături de China, una dintre forțele regionale de frunte, cel puțin în regiunea Pacificului. Această țară dispune de un potențial remarcabil și la ora actuală reprezintă interesele strategice ale SUA, inclusiv în chestiunea contrabalansării forței crescânde a Chinei. În condițiile multipolarității, această funcție „prooccidentală” a Japoniei ar putea să sufere schimbări.

Civilizația latino-americană reprezintă o zonă postcolonială, organizată politic de către europeni. Însă legăturile istorice cu culturile catolice și conservatoare ale Spaniei și Portugaliei, precum și procentul considerabil al populației autohtone ce s-a păstrat, au determinat diferențe substanțiale între cultura țărilor Americii Latine și cea a Americii de Nord (unde predominau influențele anglo-saxone protestante), iar populația băștinașă a fost nimicită aproape în întregime. Diferențele de ordin cultural, etnosociologic și psihologic a latino-americanilor ar putea servi drept premisă pentru conștientizarea de către populația Americii de Sud a propriului profil istoric, determinând apariția unui pol independent, având propria agendă și interese strategice.

Celelalte civilizații ar putea fi privite în calitate de candidați la statutul de pol al lumii multipolare doar într-o perspectivă îndepărtată.

Civilizația africană, văzută ca spațiu ce ar urma să se integreze într-un pol aparte al lumii multipolare, există doar la nivel de proiect imaginar. Popoarele Africii Transsahariene sunt extrem de răzlețite, fiind adunate în state naționale în baza criteriului pur colonial. Ele nu dispun de nicio identitate culturală comună și nici de un sistem civilizațional. La nivel pur teoretic, popoarele Africii ar putea crea (sau, mai curând, construi), la un moment dat, propria unitate în baza particularităților de ordin rasial, spațial, geopolitic, economic și sociologic. Astfel de proiecte există; de exemplu, proiectul Statele Unite ale Africii (Kwame Nkrumah, Abdoulaye Wade, Muammar Qaddafi), Organizația Unității Africane, Comunitatea economică panafricană etc. Totalitatea populației și teritoriul prezintă această construcție teoretică într-un mod destul de convingător (locul trei la capitolul demografie și primul din lume după întinderea teritorială).

Dar pentru ca această zonă să se transforme într-un pol independent, probabil va trebui să treacă destul de mult timp.

Civilizația budistă arată, de asemenea, destul de nebulos. Din aceasta fac parte țări diferite, ce se deosebesc de civilizațiile islamică și indiană vecine după un șir de trăsături culturale și sociale. Budismul este prezent în China și Japonia, însă aceste țări ar putea pretinde la rolul unor poluri independente. Tocmai de aceea este mai puțin probabilă consolidarea într-o perspectivă apropiată a spațiului budist, care s-ar deosebi net de arealul influenței chineze și japoneze. Am putea considera „civilizația budistă” ca fiind o zonă de rezervă în regiunea Pacificului.

Așadar, simpla enumerare a civilizațiilor, atât a celor mai încheigate, cât și a celor mai curând potențiale, ne permite să oferim TLM un caracter concret. Astfel, obținem o structură diferențiată a hărții potențiale a lumii multipolare.

Aceasta indică

- *civilizația occidentală*, ce pretinde în momentul de față la universalitate și hegemonie, reprezentând în realitate doar una dintre mai multe civilizații, prin urmare, atât hegemonismul, cât și universalismul ei, au granițe geografice strict determinate și un conținut istoric destul de concret (de altfel, granițele spațiale se pot deplasa în orice direcție, în funcție de echilibrul intercivilizațional);

- *civilizația ortodoxă (eurasiatică)*, ale cărei granițe se extind asupra spațiului CSI și a unei părți a Europei de Est și de Sud (acest teritoriu a apărut în istorie în calitate de concurent principal sau, cel puțin, redutabil pentru civilizația occidentală, până la recentul dualism direct Est-Vest în sistemul lumii bipolare);

- *civilizația islamică* ce cuprinde spațiul Africii de Nord, Asia Centrală și un șir de țări din zona Pacificului, unde este concentrat un potențial demografic imens și un volum enorm de resurse naturale, inclusiv cele energetice;

- *civilizația chineză*, ce cuprinde nu doar Taiwanul, ci și o zonă extinsă din regiunea Pacificului, asupra căreia se răspândește influența chineză (aceasta dispune de anumite elemente pentru a deveni și mai largă, ținându-se cont de demografia chineză și de ritmurile creșterii economice);

- *civilizația indiană*, căreia îi putem atribui, alături de India, Nepalul și Mauritania din Africa, unde peste 50% din populație mărturisește hinduismul);

- *civilizația latino-americană*, unită prin legătura cu societățile hispano-portugheze din Europa, prin religia catolică și prin comunitatea relativă a unui melanj cultural de origine europeană, indiană și africană (aici am putea include atât țările Americii Latine, cât și pe cele din America Centrală, inclusiv Mexicul în partea cea mai nordică a acestei regiuni);

- *civilizația japoneză* ce se află astăzi în stare de anabioză, dar care, de-a lungul istoriei, a avut pretenția (întemeiată din punctul de vedere al potențialului de forță) de a instaura în întreaga regiune a Pacificului „ordinea japoneză”.

Contururile acestor civilizații sunt lesne de identificat pe hartă și depășesc granițele statelor naționale, ce fracturează spațiile civilizaționale, într-un șir de chestiuni de primă importanță.

În felul acesta avem de a face cu o schiță deja conturată a ordinii mondiale, ce se deosebește net de ceea ce constituie obiectul teoretizării absolutei majorități a paradigmatelor Relațiilor Internaționale (RI), atât a celor pozitivistice și clasice, cât și a celor postmoderniste. Acest tablou al centrelor civilizaționale în sistemul multipolarității reprezintă schema unui viitor posibil și chiar probabil. Într-un astfel de viitor, numărul actorilor politici internaționali va fi categoric mai mare decât unul sau doi, dar, în același timp, acesta va fi în mod substanțial mai mic decât statele naționale existente la ora actuală.

Fiecare dintre civilizații va reprezenta un pol de putere și un centru de hegemonie locală, ce ar depăși potențialul tuturor componentelor sale (care aparțin acestei civilizații), însă nu va dispune de o forță suficientă pentru a-și impune propria voință altor civilizații.

În acest fel, ordinea multipolară va reproduce la un alt nivel sistemul de la Westfalia, cu suveranitatea lui, cu echilibrul de forțe, haosul mediului internațional, probabilitatea conflictelor și potențialul tratativelor de pace. Însă va apărea o deosebire de principiu: în calitate de actori vor apărea nu statele naționale, ce se prezintă după același model, copiat în baza statelor capitaliste din perioada Modernității, dar civilizațiile, care dispun de o structură internă absolut independentă, care ar corespunde tradițiilor istorice și codurilor culturale.

O astfel de lume va fi în adevăratul sens al cuvântului una policentrică, întrucât la nivelul ordinii mondiale egalitatea între civilizații nu va presupune un singur model de organizare politică internă a acestora. În cadrul unora dintre acestea, religia va avea un rol hotărâtor, în timp ce în altele ar putea predomina principiile seculare. Unele vor avea forme democratice, iar altele – forme de conducere total diferite, fie legate de experiența istorică și particularitățile culturale, fie alese ca fiind optime de către aceste societăți în calitate de proiect constructiv. Spre deosebire de sistemul de la Westfalia, într-o astfel de orânduire a organizării lumii va lipsi modelul global al hegemoniei universaliste și patternul obligatoriu. În fiecare civilizație aparte vor putea fi afirmate sisteme de valori comune caracteristice doar polului respectiv, acestea

incluzând reprezentările despre subiect, obiect, timp, spațiu, politică, om, cunoaștere, scop și sens al istoriei, drepturi și obligații, norme sociale etc. Fiecare civilizație își are propria filozofie și, în mod firesc, civilizațiile non-occidentale se vor sprijini pe sistemele lor filozofice autohtone, care pot fi renăscute, perfecționate, transformate sau chiar înlocuite cu altele noi, toate acestea însă, în condițiile unei libertăți depline și în funcție de profilul fiecărei societăți.

Civilizațiile în calitate de construct

Aici ne apropiem de un aspect foarte important. Mulți dintre criticii lui Huntington au avansat contraargumente, contestând însăși existența civilizațiilor în lumea modernă sau afirmând că globalizarea, occidentalizarea și modernizarea vor nivela în timp diferențele culturale și civilizaționale. Astfel, chestiunea despre ontologia conceptului de civilizație este ridicată de către aceștia pe ordinea de zi cu toată acuitatea ei.

Faptul că civilizațiile există ca un fundal cultural și valoric (uneori religios) unificator al unor segmente spațiale largi reprezintă o realitate empirică a sociologiei și istoriei. Dar este oare această realitate suficientă pentru ca în condițiile actuale unitatea respectivă să fie conștientizată în mod clar, mobilizată și transformată într-o idee politică viguroasă, capabilă să transforme civilizațiile în actori principali în cadrul sistemului relațiilor internaționale?

Huntington prezintă observații de ordin empiric, insistând asupra faptului că o astfel de ontologie există și că în condițiile actuale, anume identitatea civilizațională este chemată să

joace un rol hotărâtor în desfășurarea proceselor de bază după sfârșitul lumii multipolare și în contextul unor dificultăți crescânde cu care se confruntă SUA; aceste dificultăți sunt legate de nevoia de a face față extinderii frontierelor momentului unipolar, precum și pe fundalul globalizării, care, odată cu universalizarea anumitor coduri și proceduri, contribuie concomitent la renașterea identităților locale și religioase (R. Robertson și „globalizarea” lui²²). Dar asta e o chestiune discutabilă: adepții abordării civilizaționale afirmă că civilizația reprezintă un concept fundamentat din punct de vedere ontologic în domeniul relațiilor internaționale²³, în timp ce oponenții acestora insistă asupra faptului că ontologia respectivă ar fi îndoielnică și ireală. Așa cum însuși Huntington se află de partea Occidentului și face parte din elita lui intelectuală, conștientizarea factorului civilizațional de către acesta are loc de pe poziții occidentale. În însăși existența altor civilizații decât cea occidentală și cu atât mai mult probabilitatea consolidării acestora și transformării lor în poluri independente ale lumii multipolare Huntington vede doar un pericol. El consideră acest pericol ca fiind unul real și fundamentat sub aspect ontologic. Tocmai de aceea, el este considerat un pesimist al globalizării. Și totuși, pentru acesta ontologia conceptului de civilizație reprezintă o apreciere a gravității și existenței reale a inamicului potențial.

²² Robertson R. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Sage, 1992.

²³ Harris Lee. *Civilization and Its Enemies: The Next Stage of History*, New York, The Free Press, 2004.

Însă problema în cauză poate fi privită și din cu totul alt punct de vedere: nu în cadrul unei abordări realiste, căreia îi rămâne fidel de cele mai multe ori însuși Huntington, ci în baza metodei constructiviste și, mai larg, în baza teoriilor postpozitiviste ale RI.

Pentru TLM nu contează atât de mult dacă civilizațiile există sau nu în calitate de actori și poluri ai lumii multipolare și dacă existența lor este un fapt demonstrat și relevant sau o piedică slabă și turbulentă în calea tăvălugului sigur al unipolarității sau al globalizării occidente-centriste. Civilizația ca actor al relațiilor internaționale nu este în niciun caz o reîntoarcere la Premodernitate cu statele și imperiile ei tradiționale. Civilizațiile ca actori ai relațiilor internaționale reprezintă un fenomen cu totul nou, care n-a mai existat în trecut; este o anume realitate a Postmodernității, menită să substituie ordinea mondială ce și-a epuizat potențialul și care se baza pe sistemul de la Westfalia, dar o Postmodernitate de alternativă atât în raport cu imperiul american unipolar, cât și față de globalizarea nonpolară.

Altfel zis, civilizația urmează a fi privită ca un construct, ca un tip specific de discurs, ca un text, care însă are o structură radical diferită de discursul unipolar sau de „monotonul” discurs occidente-centrist. Civilizația este introducerea în realitatea relațiilor internaționale a unei diferențe de principiu, potrivit căreia umanitatea este gândită nu ca o reproducere a unei serii uniforme (societatea civilă și ideologia drepturilor omului ca realitate, ca ceva ce s-ar prezuma de la sine), ci

ca un număr de monade incompatibile (după Leibnitz²⁴), care organizează câteva Universuri semantice și culturale paralele. Aceste Universuri se intersectează în conflicte (ca la Huntington), însă nu în mod necesar doar aici. În aceeași măsură este posibil și un dialog al civilizațiilor²⁵, asupra căruia insista fostul președinte al Iranului, Mohammad Khatami²⁶. Formele de interacțiune a civilizațiilor ca actori ai sistemului multipolar pot fi diferite, atât de confruntare, cât și pașnice, practic în proporțiile existente între state în cadrul sistemului de la Westfalia. Însă dacă statul național și suveranitatea națională au reprezentat niște constructe ale Modernității, atunci civilizația poate deveni un construct al Postmodernității, astfel exprimând pluralitatea radicală a unor discursuri imposibil de redus la un numitor comun.

Civilizația reprezintă ceea ce este necesar să fie creat. Însă procesul creării civilizațiilor nu presupune un model artificial ce ar lipsi cu desăvârșire în realitate. Baza culturală, sociologică, istorică, mentală, psihică a civilizațiilor există, ea fiind stabilită în mod empiric²⁷. Însă tranziția de la conceptul de civilizație ca dat cultural și sociologic spre cel de civilizație ca actor al lumii multipolare necesită eforturi. Este o sarcină ce ar putea și este chemată să o realizeze o instanță istorică cu totul deosebită.

²⁴ Делёз Ж. Складка. Лейбниц и барокко. М.: Издательство Логос, 1997.

²⁵ Michael M.S., Petito F. (eds). *Civilizational Dialogue and World Order: The Other Politics of Cultures, Religions, and Civilizations in International Relations*. Palgrave-Macmillan, 2009.

²⁶ Khatami Mohammad. *Dialogue among civilizations: a paradigm for peace*. NY: Theo Bekker, Joellen Pretorius, 2011; Kochler, Hans (ed.) *Civilizations: Conflict or Dialogue?* Vienna: International Progress Organization, 1999

²⁷ Harrison Lawrence E., Samuel P. Huntington (eds.), *Culture Matters: How Values Shape Human Progress*. New York: basic Books, 2001.

Ce fel de instanță ar fi asta? Am putea să o definim în mod convențional și aproximativ ca pe o elită ideologică, politică și intelectuală, a „tuturor celorlalți” (the Rest), adică totalitatea oamenilor de stat, a intelectualilor, a reprezentanților marilor monopoli și structuri religioase, precum și a forțelor politice de frunte din acele țări, care, dintr-un motiv sau altul, nu sunt de acord cu unipolaritatea sau cu globalizarea occidentocentristă, fiind adepți ai „modernizării fără occidentalizare” și văd viitorul propriilor societăți doar în limitele unei ordini mondiale, ce ar fi de alternativă celei existente la ora actuală.

Huntington însuși, reluând teza lui Toynbee, vorbește despre perechea „the West and the Rest”, „Vestul și Restul”, ca despre niște entități antagoniste sub aspect civilizațional²⁸. Treptat noțiunea vagă de „toți ceilalți” („the Rest”) capătă contururi vizibile și își concretizează programul său istoric în elaborarea TLM.

Anume elita intelectuală a lumii non-occidentale este chemată să construiască multipolaritatea și, respectiv, să transforme civilizația într-un concept funcțional și consistent.

Granițele civilizațiilor

Determinarea granițelor civilizațiilor reprezintă o chestiune de primă importanță, nu mai puțin important fiind și problema definirii unor posibile modele ale relațiilor dintre acestea. Aici ar putea fi examinate diverse variante, însă câteva aspecte sunt evidente din capul locului.

²⁸ N.S. Turbețkoi contrapunea conceptul „Europa” celui de „omenire”. Трубецкой Н.С. Европа и человечество/ Трубецкой Н. С. Наследие Чингисхана. М.: Аграф, 2001

Granițele civilizațiilor nu pot să reprezinte și nici nu reprezintă niște linii fixate cu strictete, așa cum se întâmplă în cazul granițelor de stat, ce separă statele naționale. Civilizațiile sunt separate în spațiu de niște dungi largi, în interiorul cărora este situată o identitate civilizațională amestecată. În plus, în sânul unei civilizații pot exista enclave largi sau segmente ale altei civilizații. Civilizația se raportează la spațiu într-un mod radical diferit în comparație cu un stat național față de propriul teritoriu. Nivelul de organizare administrativă este corelat nu atât cu spațiul, cât cu societățile, comunitățile și grupurile de populație. Iată de ce elementul teritorial nu este la fel de univoc, spre deosebire de definirea apartenenței față de un anume teritoriu național.

Prin urmare, granițele între civilizații trebuie să dispună de un statut diferit față de granițele dintre state²⁹. Între frontierele civilizațiilor ar putea fi situate lumi întregi, autonome, originale și separate, ce constituie structuri sociale și ansambluri culturale cu totul specifice. Pentru acestea este necesar să fie elaborat un model de drept cu totul diferit, care să țină cont de acele civilizații care se suprapun, dar și proporțiile între acestea, precum și conținutul lor calitativ, și nivelul de intensitate cu care își conștientizează propria identitate. Unele școli juridice fac distincție între noțiunea de „graniță” (ce separă net teritoriul unei țări de cel al alteia) și „frontieră” (ca zonă mai puțin concretă, situată între un tip de spațiu și altul). În primul caz este vorba de o linie ce nu dispune de lățime, iar în celălalt – o zonă, o dungă ce dispune de lățime. În acest

²⁹ Shapiro M. J., Hayward R. Alker (eds.) Challenging Boundaries: Global Flows, Territorial Identities. Minneapolis. MN: UNiversity of Minesota Press, 1996

context, anume „frontiera” este cea care separă o civilizație de alta, adică o zonă intercivilizațională, care poate fi destul de vastă și vagă, una specifică în fiecare caz aparte, ce s-ar deosebi de spațiul sociocultural predominant de ambele părți ale „frontierei”³⁰.

Practica lumii multipolare: integrarea

Odată fiind clarificat statutul ontologic al conceptului de „civilizație”, devine clară direcția vectorului de bază al practicii de edificare a lumii multipolare. Este vorba despre integrare.

Integrarea devine axa ordinii mondiale multipolare. În cadrul TLM, această integrare trebuie să se înscrie în mod clar în limitele civilizaționale. Tocmai din acest motiv este necesar să se facă distincție între câteva tipuri de integrare:

- *globală*, care nu ia în considerare particularitățile civilizaționale și decurge în temeiul unui protocol universal, la baza căruia stă sistemul de norme, proceduri și valori occidentale;

- *hegemonistă*, ce conduce spre stabilirea unor relații ierarhice disproporționate între subiecții procesului de integrare fără a se ține cont de diferențele de ordin cultural;

- *civilizațională*, care cuprinde doar acele țări și societăți care au o componentă culturală comună și un sistem social-politic similar, precum și rădăcini istorice (și religioase) comune.

³⁰ Ashley R. Living on Border Lines: Man, Poststructuralism and War / Derian Der, Shapiro M.J. (eds.) . International/Intertextual Relations: Post-modern Reading of World Politics Lexington, MA: Lexington Books, 1989.

TLM insistă asupra rezistenței față de primele două tipuri de integrare și asupra promovării active a celui de-al treilea tip de integrare.

Astfel, avem de a face cu un număr concret de zone integraționiste, destul de diferite sub aspectul conținutului civilizațional:

- *integrarea occidentală* (europeană și americană), precum și cea euro-atlantică (aici totul se prezintă reușit: există blocul politico-militar NATO, există Uniunea Europeană, există proiecte de integrare a întregului spațiu nord-american, inclusiv punerea în circuit a valutei nord-americane „amero”);

- *integrarea eurasiatică* (drept punct de orientare a acesteia se prezintă Uniunea Eurasiatică, iar în calitate de etape apar intensificarea cooperării militar-strategice în cadrul ODKB, parteneriatul economic în cadrul Uniunii Economice Eurasiatice, statul unional Rusia-Belarus, proiectul Spațiului Economic Unic, avându-se în vedere și Ucraina, parțial – structurile CSI);

- *integrarea islamică* (Conferința islamică, Banca islamică de dezvoltare, spațiul unic șiiit, de la Iran și Iraq până la Liban, precum și proiectele fundamentaliste ale „noului califat”);

- *integrarea chineză* (integrarea ASEAN+China, posibila absorbție a Taiwanului de către China, crearea zonei „yuanului de aur”);

- *integrarea indiană* (intensificarea influenței indiene în Asia de sud-est, în subcontinentul Indian, în Nepal și într-

un șir de țări din bazinul Pacificului, care sunt apropiate sub aspect geopolitic și cultural);

- *integrarea japoneză* (deocamdată se află sub semnul întrebării și include în sine creșterea influenței Japoniei în Orientul îndepărtat);

- *integrarea latino-americană* (Asociația latino-americană de integrare, Mercosur, Piața comună a Americii Centrale etc.);

- *integrarea africană* (Organizația Unității Africane, Statele Unite ale Africii etc.).

Integrarea devine procesul prioritar în organizarea ordinii multipolare în cadrul relațiilor internaționale.

Preconcept: civilizația și „spațiul mare”

În procesul edificării lumii multipolare, la un moment va apărea cu toată acuitatea problema trecerii noțiunii de civilizație din categoria socioculturală în noțiune de drept. Aici este extrem de valoroasă concepția „spațiului mare” (Grossraum), elaborată de filozoful și juristul german C. Schmitt³¹. Teoreticianul englez al Relațiilor Internaționale (RI) F. Petito³² a arătat în mod convingător importanța ideilor lui C. Schmitt pentru domeniul RI. Schmitt se întreabă în ce mod are loc formarea normelor internaționale, care capătă în timp statutul unor norme legale general recunoscute. El

³¹ Schmitt Carl. *Völkerrechtliche Großraumordnung mit Interventionsverbot für raumfremde Mächte: Ein Beitrag zum Reichsbegriff für Völkerrecht*. Berlin: Duncker&HUmblot, 1991.

³² Petito F., Odysseos L. *The International Political Thought of Carl Schmitt Terror, Liberal War and the Crisis of Global Order*. London and New York: Routledge, 2007; Petito F., Odysseos L. (2006).

se interesează în mod special de constituirea fenomenului numit *Jus Publicum Europeum*, care a pus bazele sistemului european al RI în Modernitate. Schmitt se situează în mare pe pozițiile realismului, iată de ce pentru el chestiunea de prim ordin este însăși procedura corelării suveranității statului național (deasupra căruia prin definiție nu poate exista nicio instanță superioară) și elaborării regulilor în domeniul relațiilor internaționale, cărora, cu toate acestea, trebuie să i se subordoneze statele naționale. De obicei, existența unei ordonări instituționale a anarhiei internaționale este recunoscută anume de liberali, motiv pentru care în anumite clasificări ei sunt numiți „instituționaliști”. În cazul lui C. Schmitt este vorba de un realist convins, care acordă, cu toate acestea, o atenție deosebită structurării mediului relațiilor internaționale. De aici și trăsătura paradoxală a abordării pe care o propune: „realism instituțional”³³.

Potrivit lui Schmitt, haosul și anarhia în relațiile internaționale în calitate de premise de bază ale realismului în RI sunt reglementate nu pur și simplu prin apeluri la comunitatea de valori liberal-democratice, la concurența comercială și la pacifism, ci prin echilibrul de forțe conștientizat într-un mod specific, corelat cu o situație geografică concretă. Acordând o atenție deosebită geopoliticii, Schmitt insistă asupra stabilirii normelor de drept în funcție de spațiul geografic³⁴. În consecință, întreaga sferă a RI este corelată cu harta fizică și

³³ Introducing the International Theory of Carl Schmitt: International Law, International Relations, and the present Global Predicament(s)// *Leiden Journal of International Law*, vol.19 no. 1. 2006.

³⁴ Schmitt Carl. *Völkerrechtliche Grossraumordnung mit Interventionsverbot für Raumfremde Mächte- Ein Beitrag zum Reichsbegriff im Völkerrecht*. Op. cit.

politică a lumii. Astfel, haosul în RI capătă trăsături spațiale și este structurat de către liniile de forță ale echilibrului de putere între diverse țări.

Întrucât sistemul de la Westfalia se dezice la modul formal de recunoașterea unei realități legitime, ce ar depăși suveranitatea națională, crearea unui sistem de norme al RI bazate pe spațiu nu poate obține o expresie conceptualizată la nivel formal. Însă, cu toate acestea, uneori echilibrul de forțe devine atât de stabil și pregnant, încât poate fi comparat în esența lui cu legea și, respectiv, să fie fixat și în acte cu caracter juridic. Anume o astfel de soartă a avut „doctrina Monroe”, dreptul maritim englez, „doctrina lui Wilson” sau condițiile Păcii de la Versailles: puterile mondiale dominante identificau propriile interese naționale (confirmate prin resurse de forță) cu starea de lucruri stabilită la nivel normativ; și asta chiar și în acele cazuri în care era vorba de procese ce se desfășurau nu doar în afara granițelor acestora, ci la distanțe considerabile de ele.

Schmitt examinează în mod detaliat desfășurarea acestei lucrări fine ce conduce, în ultima ei etapă, la apariția unor structuri de drept supranaționale, caracterizate de diverse grade de obligativitate, care contravine la nivel conceptual cu sistemul de la Westfalia, cel al suveranităților naționale, universal recunoscut. Recurgând la această analiză, Schmitt utilizează termenul tehnic „preconcept”, văzut ca o anume idee politică ce dispune de o dimensiune supranațională încă neconfirmată de normele juridice, dar care, în anumite condiții și ținându-se cont de echilibrul de forțe existent la modul concret, ar putea căpăta un statut legal.

Schmitt corelează în continuare „preconceptul” (de exemplu, „doctrina Monroe” sau ”Reich-ul german”) cu frontierele spațiale, asupra cărora ar putea fi aplicabil acest preconcept. Ca rezultat, ia naștere o nouă formă, „spațiul mare” (Grossraum), ce constituie unul dintre componentele esențiale ale teoriei lui Schmitt.

„Spațiul mare” reprezintă expresia spațială a preconceptului juridic în domeniul RI.

Dacă vom aplica această idee în cazul noțiunii noastre de „civilizație”, vom descoperi că aceasta se potrivește în mod ideal cu Teoria Lumii Multipolare (TLM). Multipolaritatea, ca, de altfel, și bipolaritatea sau unipolaritatea, nu exprimă o noțiune de drept și nici nu poate să capete o astfel de semnificație într-un viitor apropiat sau chiar niciodată. Este doar descrierea echilibrului de forțe între actorii mondiali de frunte, existent de facto. Prin urmare, atât „civilizația”, cât și „ordinea multipolară” au statutul de preconcepte juridice: acestea există, pot dispune de forță și pot fi confirmate prin resurse, pot fi declarate, pot fi funcționale și reale. În anumite condiții, ele chiar pot înlocui modelul Westfalia, iar în acel moment va fi perfect legitim să se pună problema renunțării formale la suveranitatea națională, această noțiune urmând să fie trecută asupra unei alte instanțe, civilizația însăși sau polul lumii multipolare. În acest caz, preconceptul va deveni, pur și simplu, concept și noțiune juridică.

Însă evenimentele s-ar putea desfășura și conform altei logici, iar într-un astfel de caz, civilizația și multipolaritatea

vor rămâne la nivelul de preconcept pentru o perioadă indefinit de lungă (ca și în cazul în care bipolaritatea n-a anulat suveranitatea națională, dar a relativizat-o pentru toate țările ce nu dispuneau de statutul de supraputere).

Atunci când vom încerca să conturăm granițele civilizațiilor, vom intra în contact cu „spațiul mare”, o noțiune foarte potrivită în virtutea statutului ei de preconcept aplicat pentru stabilirea localizării spațiale a civilizației.

Lumea multipolară, bazată pe echilibrul de forțe a civilizațiilor din care este alcătuită, va putea fi numită, urmându-l de Schmitt, „ordinea spațiilor mari”³⁵.

Relevanța realismului pentru TLM

Civilizația în calitate de actor de bază în RI, precum și TLM articulată în acest temei, pot fi corelate la un nivel nou cu teoriile existente, însă deja nu ca niște derivate, ci ca o nouă paradigmă, aparte cu alte paradigme deja existente. O astfel de comparație ne va ajuta să conturăm mai amplu specificul TLM și structura ei, dar și să cercetăm cel mai important aspect: clarificarea faptului cum ar putea să se constituie relațiile între civilizații, adică va prevala conflictul (așa cum considera Huntington) sau dialogul (cum consideră M. Khatami sau F. Petitio³⁶).

³⁵ Schmitt Carl. Völkerrechtliche Grossraumordnung mit Interventionsverbot für Raumbefremde Mächte- Ein Beitrag zum Reichsbegriff im Völkerrecht. Op. cit.

³⁶ Petitio F. Dialogue of Civilizations as Global Political Discourse: Some Theoretical Reflections// The Bulletin of the World Public Forum ,Dialogue of Civilizations’, vol. 1 no. 2, 21-29. 2004.

Realismul în cazul actorilor civilizațiilor. Paradigma realistă, ce operează cu normele sistemului de la Westfalia și evidențiază în calitate de actori statele naționale, nu e aplicabilă la modul direct pentru TLM. Diferența între actori predetermină o înțelegere cu totul diferită a mediului relațiilor internaționale. Dacă e să acceptăm paradigma realistă la propriu, vom vedea că în locul hărții civilizațiilor și a „spațiilor mari” va apărea harta politică a lumii, în care zonele civilizațiilor sunt împărțite (uneori absolut arbitrar) într-un șir de state naționale, unele state reprezentând intersecția a două sau mai multe civilizații. Realistiții insistă asupra relațiilor de ostilitate între state sau, în caz de forță majoră, recunosc relațiile ierarhice hegemoniste. Însă o astfel de abordare blochează orice încercare de integrare a „spațiilor mari” pe temeuri civilizaționale. Prin urmare, realismul în starea lui pură este inacceptabil și inaplicabil. Într-un asemenea caz, adepții TLM se pomenesc în mod logic în raporturi polemice cu reprezentanții realismului clasic sau ai neorealismului.

Dacă însă am privi în calitate de actori principali ai RI civilizațiile, stabilite în cadrul „spațiilor mari”, atunci vom căpăta un cu totul alt tablou. În acest caz am putea prezenta relațiile intercivilizaționale ca pe o analogie directă a structurii mediului internațional în cadrul paradigmei realiste. Și în acest caz e nevoie să fie postulat haosul și anarhia, dar, de această dată, la un alt nivel, drept haos intercivilizațional și anarhie intercivilizațională.

Urmând logica realiștilor, am putea spune că în cadrul TLM nu există vreun nivel supracivilizațional, precum nu

poate să existe vreo scară valorică ce ar putea să se prezinte în calitate de normă universal recunoscută între civilizații. Abordarea civilizațională multipolară presupune unicitatea fiecărei civilizații, iar a găsi un numitor comun pentru acestea este imposibil. Anume în asta constă esența civilizației în calitate de pluriversum³⁷. Fiecare civilizație își formulează și își prezintă în mod independent felul său de a înțelege noțiunea de om, societate, normă, adevăr, cunoaștere, existență, timp, spațiu, Dumnezeu, lume, istorie, politică etc. Anume din acest motiv, dialogul între civilizații este posibil în aceeași măsură ca și conflictul, însă este imposibilă trecerea de la câteva civilizații la una singură. La acest nivel, TLM poate să împrumute integral logica realiștilor tradiționali, care neagă ontologia și stabilitatea instituțiilor și normelor integraționiste, dar să o aplice asupra unui mediu totalmente diferit, nu unul internațional (interstatal), ci intercivilizațional.

Schimbarea subiectului ordinii mondiale presupune și schimbarea conținutului ei valoric. Dacă realiștii considerau că toate statele tind spre optimizarea propriilor interese și raționalizarea modurilor și metodelor de atingere a acestora, atunci în cazul civilizațiilor o astfel de schemă reduționistă nu mai funcționează. Civilizațiile pot avea scopuri și motivații totalmente diferite. Unii sunt predispuși spre expansiune, alții – spre maximalizarea puterii materiale, cei de-al treilea – spre dezvoltarea tehnică, cei de-al patrulea – spre contemplare, cei de-al cincilea – spre autoconservare prin izolare, cei de-al șaselea – spre un dialog activ cu lumea înconjurătoare și

³⁷ În legătură cu acest concept vezi Manifestul din 2001 al mișcării franceze GRECE (Alain de Benoist) http://grece-fr.com/?page_id=64.

spre un schimb de forme culturale. Aici abordarea „dizolvată” (thin) a RI nu se potrivește câtuși de puțin, întrucât civilizațiile ca subiecți sunt într-atât de polivalente și unice, originale și diferite, încât o abordare „densă” (thick) devine nu pur și simplu dezirabilă, ci una necesară și obligatorie. Modelarea profilului unei civilizații reprezintă de fiecare dată o sarcină unică în felul său, iar scoaterea în evidență a unor trăsături comune poate fi obținută doar a posteriori, în niciun caz a priori. Aici este vorba despre o a doua limitare a realismului. Dacă realiștii înțeleg principiile „mizei pe forțele proprii” (self-help) și ale intereselor naționale ca pe o aliniere comună de parametri, caracteristici practic oricărui stat național, atunci TLM insistă asupra faptului că civilizațiile dispun de un nomenclator al motivațiilor de bază mult mai larg și mai consistent, dar și mai variat. Tocmai de aceea, atât haosul, cât și anarhia capătă în mediul intercivilizațional o structură mult mai complexă: este vorba nu doar despre un câmp de luptă al unor actori aproximativ la fel, dar cu potențiale de forță diferite, ci despre un sistem de interese și scopuri similare, un labirint complex având mai multe straturi, în cadrul căruia funcționează niște legități non-lineare, attractori străini și fenomene ale turbulenței. Elaborarea hărții anarhiei intercivilizaționale reprezintă ceva mult mai complex decât analiza anarhiei în cadrul realismului clasic și chiar al neorealismului.

Dar ținând cont de aceste două amendamente fundamentale, mai multe mutări logice ale realismului pot fi incluse cu succes în procesul desfășurării TLM.

În particular, un împrumut de primă importanță din realismul clasic poate deveni critica existenței însăși a unor instituții supracivilizaționale. Neorealismul, cu predilecția lui pentru construcția unui sistem structural întemeiat pe echilibrul de forțe, poate fi aplicat cu succes și în cazul ordinii mondiale multipolare, care, de asemenea, va fi organizată pornind de la parametrii săi de bază și în funcție de potențialul de forță al actorilor principali (doar că, în cazul dat, acestea vor fi civilizațiile). Într-un anume sens, civilizațiile ca poluri ale lumii multipolare vor fi niște hegemonii regionale, cu toate consecințele ce decurg de aici. În plus, astfel de hegemonii trebuie să fie mai mult decât două. Construcțiile neorealiste, care cercetau în mod prioritar anume modelele hegemoniste, pot fi extrem de utile pentru edificarea TLM. În plus, teoriile lui K. Waltz despre viabilitatea modelului bipolar³⁸, care s-au pomenit la periferie, dezmințite de faptele anilor '80-'90 ai sec. XX, pot fi incluse din nou în circuit în procesul construcției modelului multipolar, ce urmează a fi plasată în locul celui bipolar.

Relevanța liberalismului pentru TLM

TLM poate împrumuta unele aspecte și din paradigma liberală. Liberalismul insistă asupra faptului că regimurile politice similare (deși liberalii vorbesc doar despre democrațiile liberale) înclină spre integrare, spre fortificarea relațiilor pe mai multe planuri, sociocultural, economic și cel de rețea, iar în perspectivă – și a unor instituții supranaționale comune. Cultura democrației politice creează condiții pentru depășirea

³⁸ Waltz K. Theory of International Politics. McGraw Hill. New York: 1979.

egoismului național. Dacă e să lăsăm la o parte apelul la „democrație”, tipic pentru universalismul occidental, care este, în esență, unul „etnocentric”, vom obține următoarea teză: societățile cu culturi similare înclină spre integrare și spre crearea unor structuri supranaționale. Dacă vom aplica acest principiu față de zona civilizației comune, ne vom pomeni pe unda TLM. Într-adevăr, procesele integraționiste și crearea unor structuri suprastatale în baza unei matrițe socioculturale comune decurg mult mai ușor decât în alte cazuri. În cadrul unei civilizații contează nu atât regimul politic al țării (democrația), cât cultura (iar deseori religia). De aceea, relațiile între țările cu o cultură (religie) comună se construiesc în baza unei logici cu totul diferite față de statele cu culturi diferite.

Comunitatea de cultură reprezintă pentru TLM condiția necesară pentru o integrare cu succes în „spațiul mare” comun, și, respectiv, pentru crearea a însuși polului lumii multipolare. Importanța factorului cultural, care contează nu mai puțin decât cel al suveranității, îi apropie pe adepții TLM mai mult de liberali decât de realiștii clasici care insistă în mod special asupra suveranității statelor naționale, fără a ține cont de factorul cultural. (C. Schmitt și alți „realiști instituționali”, de exemplu, unii exponenți ai școlii engleze a RI, constituie o excepție.) Însă o asemenea apropiere este valabilă doar cu condiția înlocuirii semnelor „regimului politic” (democrația) pe semnul apartenenței la o cultură (religie) comună.

Paradigma liberală, în mod special neoliberalismul și transnaționalismul, acordă o atenție aparte proceselor globalizării. Globalizarea are la nivel practic câteva etape.

Inițial are loc globalizarea regională, după care urmează cea universală, planetară. Pentru liberali, globalizarea regională constituie doar o stare intermediară și o etapă prealabilă a globalizării planetare generale, care nu conține nimic valoros, ci doar pregătește rezultatul râvnit – instaurarea „lumii globale” și „sfârșitul istoriei”.

La rândul său, TLM sprijină globalizarea și integrarea regională, deoarece în practică aceste procese au loc în limitele unei civilizații concrete. Dezbaterile în sânul țărilor UE despre admiterea Turciei în cadrul acestei structuri supranaționale arată în mod clar faptul că până și în cazul europenilor, care ignoră orice aspect de ordin religios și cultural al identității societății, sentimentul că turcii sunt străini trezește îngrijorări majore.

Însă în timp ce pentru liberali și globaliști este vorba despre niște dificultăți de moment, adepții TLM, dimpotrivă, conceptualizează anume integrarea regională, pe care o tratează ca pe un proces independent și încheiat, valoros în sine; mai mult, după încheierea acestuia nu se mai presupun niciun fel de alte etape integraționiste. Potrivit spiritului multipolarității, integrarea regională este văzută nu ca o treaptă sau fază a globalizării planetare, ci ca un proces istorico-politic, strategic și social autonom, care constituie propriul său scop. Integrarea trebuie să se încheie pe măsura atingerii granițelor firești ale civilizației. După care va sosi faza precizării proporțiilor și a sistemului de influență în zonele „de frontieră” .

Globalizarea regională îi apropie pe adepții LTM de

liberali în RI, însă atitudinea față de globalizarea planetară, dimpotrivă, îi îndepărtează.

Însă dacă e să acceptăm aceste două amendamente fundamentale (unitatea culturală în locul regimului politic și globalizarea regională în locul celei planetare), atunci adepții TLM pot să împrumute din plin argumentarea de la reprezentanții teoriei liberale în RI, mai ales în acele cazuri în care trebuie respinse tezele realiștilor, care se țin cu strictețe de abordarea stato-centristă.

În plus, liberalii au dezvoltat un șir de teme care sunt, de asemenea, relevante pentru TLM.

În primul rând, este vorba despre ideea de pace sau de zonă a păcii, care constituie centrul atenției prioritare a liberalismului în RI³⁹. Dacă vom arunca o privire asupra realităților istorice, vom observa că noțiunea de pace era în permanență legată de o precizare obligatorie: care anume lume? Cunoaștem Pax Romana, Pax Turcica, Pax Britannica, Pax Russica și, în sfârșit, actuala Pax Americana. O asemenea utilizare a cuvântului „pace”, cu completarea ce clarifică a cui anume este pacea, cine e responsabil de ea și de menținerea ordinii, este destul de elocventă. Dacă vom corela această completare cu civilizațiile, vom obține teoria multipolară a păcii (Pax, peace), ce constă din câteva zone, unde va domina pacea, fiind întemeiată de fiecare dată pe un principiu civilizațional concret. Astfel, obținem următorul tablou:

³⁹ Lederach John Paul. *Preparing for Peace*. Syracuse: Syracuse University Press, 1996; Richmond Oliver P. *Peace in International Relations*. London: Routledge, 2008.

TEORIA LUMII MULTIPOLARE

Pax Atlantica (compusă din Pax Americana și Pax Europeana);

Pax Eurasiatica;

Pax Islamica;

Pax Cinica;

Pax Hindica;

Pax Nipponica;

Pax Latina.

Și mai îndepărtatele:

Pax Buddhistica;

Pax Africana.

Aceste zone ale păcii civilizaționale și a securității comune pot fi luate drept concepte de bază ale pacifismului multipolar. Sarcina civilizațiilor ca actori ai relațiilor internaționale este să le transforme în niște zone ale unei păci stabile, deoarece, în caz contrar, ele nu vor putea să se prezinte de o manieră consolidată pe plan planetar. În plus, pacea multipolară (Pax Multipolaris) trebuie să aibă o ontologie aparte în contextul relațiilor internaționale: ea presupune concomitent un nivel supranațional, suprastatal (din care motiv ea este o pace internațională și externă în raport cu statele), însă, în același timp, o pace care nu e nici „universală” și nici „planetară” (adică una internă în raport cu civilizațiile).

Un al doilea aspect important pentru TLM rezidă în conceptul neoliberal al interdependenței și al extinderii nomenclatorului actorilor. În acest caz, de asemenea, trebuie

preluate toate aspectele formulate de liberali despre întreaga umanitate, însă raportate la nivelul civilizației. O civilizație presupune existența unei zone socioculturale, geopolitice și economice, în cadrul căreia se întrepătrund structuri și comunități ce țin de această civilizație, și încă într-o măsură mult mai mare decât în condițiile separării prin granițe statale. În TLM, rețelele civilizaționale le înlocuiesc pe cele globale, în rest funcțiile acestora rămân a fi similare. În cadrul civilizației se împletesc între ele nivele diferite ale sistemelor politico-sociale, economice și culturale, formând o hartă a societății mult mai complexă și nelineară decât în condițiile modelelor clasice burgheze ale națiunii politice. Este vorba de o anume „turbulență civilizațională”, ce necesită o abordare nelineară și o descriere detaliată a fiecărui segment aparte. În cadrul unei civilizații, interdependența grupurilor și straturilor sociale formează un joc complex al unor identități multiple, care se suprapun, se despart și se reîntâlnesc în articulații noi. Codul civilizațional comun (de exemplu, religia) creează condițiile cadru, însă în interiorul acestor granițe poate exista un înalt grad de variabilitate. O parte a identităților se poate întemeia pe tradiție, însă o altă parte poate reprezenta construcții novatoare, deoarece civilizațiile sunt concepute ca niște organisme istorice vii, care se află în procesul unor transformări continue.

TLM recunoaște în orice individ care aparține unei civilizații o identitate marcată profund de cultură, în cadrul căreia acesta poate însuși cunoștințele de bază, necesare pentru a-și formula propriul punct de vedere asupra unor chestiuni civi-

lizaționale concrete. De aceea, la nivelul individual al unui membru de rând al societății, în TLM avem, mai curând, un „individ abil” al lui J. Rosenau⁴⁰ decât niște λ -indivizi realiști; însă competența acestui „individ abil” este determinată nu de accesul personal la un spectru larg al unei informații necodificate (așa cum se întâmplă în cazul transnaționaliștilor și al globaliștilor), ci de apartenența la câmpul semantic al tradiției.

Relevanța Școlii engleze în Relații Internaționale pentru TLM

Școala engleză a Teoriei Lumii Multipolare (TLM) este extrem de productivă pentru elaborarea sociologiei interacțiunii intercivilizaționale. Exponenții acestei școli priveau mediul relațiilor internaționale ca pe o *societate* și, respectiv, cercetau în mod prioritar procedurile și protocoalele de socializare a țărilor în domeniul relațiilor internaționale, adică „socializarea” lor internațională. Astfel, ei i-au dotat pe teoreticienii Relațiilor Internaționale (RI) cu un arsenal de metode destinate unei cercetări aprofundate a legităților interacțiunilor actorilor relațiilor internaționale. În TLM, actorii se schimbă: locul țărilor este luat de către civilizații. Concomitent se schimbă și structura mediului relațiilor internaționale. Așadar, metodele Școlii engleze a RI pot fi luate ca bază pentru studierea *sociumului intercivilizațional*, ansamblului civilizațiilor și a structurii dialogului ce se desfășoară între ele.

Teza despre „dialogul civilizațiilor” capătă în optica Școlii

⁴⁰ Rosenau J., Fagen W. A New Dynamism in World Politics: Increasingly Skillful Individuals?//JSTOR. Studies Quarterly. 41. 1997.

engleze un conținut concret: acest dialog poate fi conștientizat drept strategie a socializării, ce presupune o dinamică a unor relații gradiente, ritmurile excluziunilor/incluziunilor, tentative de a ierarhiza sistemul de relații, expansiune și retragere, protocoale ale războiului și păcii, echilibrul între material și spiritual etc.

În lumea multipolară, civilizațiile vor reprezenta societatea planetară, care vor fi nevoite să recunoască, într-un fel sau altul, alături de propria identitate, și existența *celuilalt*. Însă, de această dată, rolul celuilalt îi va reveni nu unui stat, ci unei civilizații. Cum se va forma imaginea celuilalt, în ce măsură va fi înzestrat cu trăsături negative și peiorative sau va fi perceput în spiritul unei concurențe pașnice și a parteneriatului, va depinde de o multitudine de factori imposibil de prezis. Însă instrumentarul conceptual al Școlii engleze este foarte potrivit pentru construirea noii teorii.

Drept exemplu am putea lua imaginea lumii islamice în Occidentul de azi. O anume demonizare a Islamului ca civilizație (în special după 11 septembrie 2001) a devenit în Occident un clișeu civilizațional (și nu contează despre ce țară este vorba și în ce temei se formează această imagine negativă, în baza identității creștine sau a secularismului pur). Un fenomen analogic este caracteristic și pentru americanofobie și antipatia generală față de Occident în însăși lumea islamică; și de această dată iarăși indiferent despre ce țară este vorba. Aici avem de a face cu repartizarea rolurilor sociale la nivelul relațiilor internaționale, ceea ce și cercetează în mod prioritar Școala engleză a RI, având în centrul atenției „societatea

statelor” și aspectele sociale ale interacțiunii și aprecierii reciproce dintre acestea.

Metodele Școlii engleze vor fi acceptabile în TLM dacă vom studia „societatea civilizațiilor” în locul „societății statelor”, precum și procesele sociologice ce decurg în interiorul ei.

Relevanța marxismului și a neomarxismului pentru TLM

Marxismul și neomarxismul în RI este extrem de util pentru TLM în calitate de arsenal doctrinar al criticii universalismului civilizației occidentale și a pretențiilor ei la supremația morală bazată pe factorul supremației materiale, tehnologice și financiare. Civilizația occidentală a luat calea capitalismului odată cu perioada Modernității și a atins în această direcție culmi nebănuite. Însă expresia materială a succesului în nivelul înalt de dezvoltare a economiei și a eficienței procedurilor de piață, iar în ultimul timp și a sectorului financiar dezvoltat în mod prioritar, ar putea să se prezinte în calitate de argument decisiv doar în cazul dacă vom cădea de acord să recunoaștem capitalul în calitate de măsură nu doar a valorilor materiale, ci și a celor sociale, culturale și spirituale. Acest lucru a fost demonstrat în mod strălucit de M. Weber, care a identificat capitalismul cu expresia eticii protestante, potrivit căreia recompensarea omului în timpul vieții sale cu bogăție și succes este văzută ca reflecție directă a demnității lui morale. Semnul egalității între bunăstare și morală ca semn distinctiv al societății occidentale din Modernitate își descoperă astfel

originile sale religioase și culturale. Capitalul și capitalismul se dovedesc a fi nu doar un etalon al forței, dar și un etalon al adevărului.

La originile sale, marxismul sfidează o astfel de abordare și, recunoscând forța capitalului, îi respinge dreptul la supremația morală. Etica marxismului este organizată de o manieră diametral opusă. Bune se dovedesc a fi doar munca și clasa muncitoare (proletariatul), care se pomenește în condițiile capitalismului oprimat de către clasa parazitară a burgheziei. Pentru un marxist a fi bogat înseamnă a fi rău. Prin urmare, dezvoltarea materială sau concentrarea de capital în țările respective demonstrează faptul că este vorba de cele mai inechitabile și vicioase societăți, care trebuie distruse.

În cadrul analizei RI, această etică marxistă conduce spre o apreciere morală a „Nordului bogat” și a nucleului sistemului capitalist ca expresie istorico-geografică și socială a răului mondial. Occidentul nu devine un model de imitație, de aspirație și un pământ al făgăduinței, unde au fost formulate răspunsurile la toate întrebările, ci o citadelă a exploatării, minciunii, violenței și nedreptății.

Fără a împărtăși toate concluziile dogmatice despre revoluția mondială și rolul mesianic al proletariatului, TLM acceptă abordarea marxistă în aprecierea naturii capitaliste a Occidentului și se solidarizează cu demascarea capitalismului ca model de exploatare asimetrică și de impunere a propriilor criterii civilizatoare (capitalism, piață liberă, goana după înavuțire, materialism, consumism etc.) tuturor celorlalte

popoare și societăți. *Capitalismul reprezintă aspectul material, economic al universalismului și colonialismului occidental.* Acceptând această logică a capitalului, la un moment dat vom fi nevoiți să recunoaștem Occidentul și civilizația lui în calitate de punct de referință, model de imitație și orizont de dezvoltare. Dar o astfel de atitudine ar fi diametral opusă ideii de organizare multipolară a lumii și pluralismului valoric al civilizațiilor. Pentru unele civilizații bunăstarea materială și formele capitaliste ale economiei sunt acceptabile și râvnite, în timp ce este foarte posibil ca pentru altele să fie cu totul diferit. Capitalismul nu reprezintă nici forma obligatorie, nici singurul mod de organizare a economiei. El poate fi atât acceptat, cât și respins. Identificarea bunăstării materiale cu meritele morale unii ar putea să o justifice, iar alții să o respingă. Tocmai de aceea vectorul anticapitalist al marxismului și neomarxismului în RI, precum și demascarea practicilor de exploatare, caracteristice unei dezvoltări dependente⁴¹, constituie un element important pentru TLM și poate fi preluat cu succes. Același lucru e valabil și pentru critica „Nordului bogat”, ca și pentru apelul de a rezista în fața nucleului lumii-sistem. Fără această confruntare, apariția lumii multipolare este imposibilă.

Principala deosebire față de neomarxism și față de teoria lumii ca sistem constă în faptul că TLM nu recunoaște categoric fatalismul istoric al teoriilor marxiste, care insistă asupra faptului că modelul capitalist ar reprezenta o fază universal obligatorie a evoluției istorice, după care va urma

⁴¹ Furtado C. A nova dependencia, divida externa e monetarismo. RJ: Paz e Terra, 1982.

la fel de fatal și inevitabil revoluția proletară. Pentru TLM, capitalismul constituie o formă de dezvoltare a civilizației occidentale înregistrată la modul empiric, care a crescut din rădăcinile culturii Europei Occidentale și care a căpătat la ora actuală o anvergură aproape planetară. Însă o analiză profundă a capitalismului în societățile nonoccidentale arată că în cazul lor, acesta poartă un caracter imitativ și superficial, este înzestrat cu alte caracteristici semantice și reprezintă de fiecare dată ceva deosebit și destul de diferit de formațiunea social-economică care a triumfat în Occidentul modern. Capitalismul a apărut în Occident și tot acolo ar putea să se dezvolte, precum ar putea să și dispară. Însă deși expansiunea lui dincolo de limitele lumii occidentale este condiționată de tendința capitalului de a crește, aceasta nu are nicio justificare din punctul de vedere al societăților nonoccidentale, asupra cărora este proiectată această expansiune. Fiecare civilizație poate să aibă propria înțelegere a timpului, propria reprezentare asupra istoriei, propria viziune asupra economiei și logicii dezvoltării materiale. Capitalismul intervine în civilizațiile nonoccidentale ca o continuare a politicii coloniale. Prin urmare, acesta poate și trebuie să fie respins, deoarece întruchipează agresiunea unei culturi și civilizații străine. Tocmai de aceea TLM insistă asupra faptului ca lupta cu „Nordul bogat” să fie purtată la ora actuală de către toți subiecții hărții politice a omenirii și, în mod special, de către țările „Lumii a doua” (potrivit lui Wallerstein, semiperiferia). Lumea multipolară trebuie să apară nu *„după liberalism”*⁴² (precum consideră neomarxiștii), ci *în locul liberalismului*. Iată de ce lupta cu liberalismul trebuie

⁴² Wallerstein I. *After Liberalism*. New York: New Press. 1995.

purtată nu în numele a ceea ce ar veni în schimbul lui după ce acesta se va afirma la scară planetară, ci *chiar din acest moment*, astfel încât acesta să nu se afirme niciodată la scară planetară. Civilizațiile nonoccidentale nu trebuie să treacă în mod obligatoriu faza capitalistă de dezvoltare. Precum nu trebuie nici să fie mobilizată populația pentru o revoluție proletară. În pofida neomarxiștilor, elitele și masele nu trebuie sub nicio formă să se divizeze și să se integreze în cele două clase internaționale, burghezia și proletariatul internațional, pierzându-și trăsăturile sale civilizaționale. Dimpotrivă este necesar ca elitele și masele care aparțin aceleiași civilizații să-și conștientizeze identitatea civilizațională comună, importanța căreia trebuie să conteze mai mult decât identitatea de clasă. Dacă marxiștii au dreptate parțial atunci când vorbesc despre solidaritatea internațională a burgheziei și (într-o măsură mai mică) a proletarilor (asta pentru că este vorba despre societățile capitaliste și statele burgheze unde într-adevăr predomină logica capitalului), atunci raportarea la o altă civilizație, nonoccidentală, schimbă totalmente datele problemei. Așa, de exemplu, păturile de sus și de jos din lumea islamică percep mult mai profund apartenența lor comună la cultura islamică decât apartenența de clasă față de vârfurile și masele altor civilizații, în particular față de cea occidentală. Această unitate nu trebuie dizolvată sau zdruncinată (nici prin intermediul cosmopolitismului liberal și nici cu ajutorul internaționalismului de clasă de factură neomarxistă sau anarhistă), ci dimpotrivă, trebuie să fie fortificată, dezvoltată și susținută.

Lumea multipolară trebuie să fie edificată, în special în prima ei fază de constituire, cea antihegemonistă, în temeiul solidarității tuturor civilizațiilor în efortul lor de a rezista în fața practicii coloniale și globaliste a „Nordului bogat”. Această luptă trebuie să solidarizeze elitele și masele în interiorul civilizațiilor însăși, cu atât mai mult cu cât aplicarea criteriului de clasă (elitele ca burghezie și masele ca proletariat) reprezintă o proiecție a abordării occidentale hegemoniste. Indiscutabil, în civilizațiile nonoccidentale există straturi sociologice superioare și inferioare, însă semantica lor sociologică și culturală diferă calitativ de modelul reduționist potrivit căruia singurul criteriu de apreciere este raportarea la proprietate ca mijloc de producție. Iată de ce TLM apelează la solidaritatea civilizațională a elitelor și maselor într-un efort comun de construcție a unui pol în cadrul lumii multipolare și de organizare a unui „spațiu mare” în conformitate cu particularitățile de ordin istoric și cultural ale fiecărei societăți.

Relevanța teoriei critice pentru TLM

Teoriile postpozitiviste ale RI sunt extrem de productive pentru TLM.

Teoria critică a RI poate fi aplicată aproape integral în scopul denunțării hegemoniei occidentale. Critica pretențiilor occidente-centriste a capitalismului global, a globalizării liberale și a lumii unipolare, elaborată de această teorie,

corespunde principiilor de bază ale TLM și constituie o parte necesară a acesteia. Fără o conștientizare clară a naturii hegemoniste a sistemului actual de relații internaționale și a esenței lui unipolare, oricum s-ar exprima aceasta, direct, indirect sau voalat (necesitatea apariției unei alternative nu poate fi fundamentată). TLM reprezintă o alternativă radicală anume în raport cu hegemonia existentă. Tocmai de aceea descrierea minuțioasă și detaliată a structurii, metodelor de consolidare și de camuflare și a esenței acesteia, precum și demascarea ei constituie componenta de bază a TLM. Teoria critică a RI (în primul rând, cea a lui R. Cox⁴³) reprezintă un model al unui astfel de atac frontal, ale cărui elemente de bază pot fi integrate totalmente în TLM. La fel stau lucrurile și în cazul analizei structuraliste și lingvistice a hegemoniei⁴⁴.

Concepția blocului antihegemonist, ce decurge din critica hegemoniei, poate fi preluată, de asemenea, de către TLM. Însă în cazul TLM, acest concept al blocului antihegemonist capătă nuanțe mult mai concrete și mai sistematizate decât în cazul teoriei critice marxiste ce se manifestă mai mult prin efectul inerției. Blocul antihegemonist reprezintă în accepția TLM totalitatea forțelor existente la ora actuală în sânul acelor civilizații care tratează condițiile actualei hegemonii ca fiind inacceptabile și care nu satisfac interesele popoarelor și

⁴³ Cox R.W. Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History. Columbia: Columbia University Press, 1987: Idem. Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method/ Gill S. (ed.). Gramsci, Historical Materialism and International Relations. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

⁴⁴ Ashley R. The Eye of Power: The Politics of World Modeling// International Organization. Vol. 37, No. 3 Summer 1983.

societăților. În calitate de nucleu al blocului antihegemonist trebuie să apară intelectualii de avangardă, care sunt exponenții civilizațiilor de bază ce aspiră să devină adevărate poluri. Însă, în condițiile hegemoniei existente, acestora li se refuză în mod aprioric statutul respectiv. Este vorba despre civilizația ortodoxă (eurasiatică), islamică, chineză, indiană, latino-americană, precum și budistă, japoneză și africană. De altfel, chiar în interiorul civilizației occidentale pot apărea, de asemenea, exponenți ai cercurilor intelectuale care să perceapă civilizația occidentală (americană și europeană) ca pe niște fenomene *locale* și *regionale* și care ar prefera să limiteze zona ei de influență (de exemplu, exponenții izolaționismului american sau adepții proiectului „Europa ca cetate”). Am putea atribui la un nivel secundar aceluiași nivel al blocului antihegemonist toate forțele ce se opun globalizării și unipolarității din alte motive, cum ar fi cele de clasă, etice, culturale, religioase sau ideologice.

Teoria critică poate evolua de la nivelul unui joc intelectual nobil și a unei poziții morale eroice la statutul unei forțe politice impunătoare doar prin integrarea cu TLM.

Relevanța teoriei postmoderniste pentru TLM

Curentul postmodernist în RI este unul nu mai puțin important, întâi de toate în scopul unei deconstrucții sistematice a discursului dominant, cu ajutorul căruia hegemonia occidentală se prezintă ca fiind ceva natural, fără alternativă și singura opțiune posibilă. Întreaga structură a teoretizării câmpului RI în știința politică occidentală, precum și în discursurile politice occidentale ce țin de RI, reprezintă

un teren bine organizat al „unor profeții ce se împlinesc de la sine” (self-ful filled prophecies), „teorii pentru rezolvarea problemelor” (solving problems theories) și a „prezentării dezirabilului drept realitate” (wish full thinking). Teoriile RI și discursul global al liderilor occidentali reprezintă un soi de „programare neurolingvistică”, menită să-i impună omenirii prin intermediul textului⁴⁵ acea imagine a realității care este orientată spre satisfacerea intereselor elitei occidentale. Așa cum accentuează postmoderniștii în RI, cunoașterea nu poate fi obiectivă și neutră. Iar deconspirarea faptului cui anume servesc aceste teorii constituie un instrument extrem de prețios și util pentru deconstrucția RI efectuată în cele mai diverse publicații periodice teoretice⁴⁶.

Această activitate este numită uneori „subversivă”, deoarece ea ajută să fie observate exagerările, omisiunile și dublele standarde prezente în textele teoretice și, cu atât mai mult, în declarațiile politice, ce descriu logica proceselor în cadrul relațiilor internaționale. La modul general, postmoderniștii promovează aceeași linie ca și exponenții teoriei critice, dezavuând și demonstrând natura hegemonistă a Occidentului și discursul „totalitar” al acestuia, menit să-i impună propriile interese și valori tuturor celorlalte societăți⁴⁷.

Totuși, este necesar să menționăm o deosebire de principiu

⁴⁵ Shapiro M. J. *Textualizing Global Politics/ Darian Der J., Shapiro M. J. (eds.). International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics*, Lexington, MA: Lexington Books, 1989.

⁴⁶ Darian Der J. (éd.), *International Theory: Critical Investigations*. London: MacMillan, 1995.

⁴⁷ Ashley R. *Imposing International Purpose: Notes on a Problematic of Governance// Czempiel Ernst-Otto, Rosenau James N. (eds.). Global Changes and Theoretical Challenges: Approaches to World Politics for the 1990s*. Lexington, MA: Lexington Books, 1989.

existentă între postmodernism în RI și TLM. Atâta timp cât este vorba despre critica hegemoniei și a voinței de putere a Occidentului, însoțite de scoaterea în vileag a structurilor de dominație și instituirii inegalității la nivelul discursului și al teoretizării, ambele teorii consună. TLM recunoaște pe deplin critica postmodernistă, împrumutând metodele de bază ale deconstrucției. Dezacordul intervine atunci când postmoderniștii își formulează proiectul de alternativă. De cele mai multe ori acesta se reduce la revendicarea de a se renunța în general la voința de putere și la orice tip de ierarhie; este vorba despre o invitație la un haos generalizat al relaxării, în care dispare orice geometrie ierarhică a cunoașterii socialului, politicii, corporalității, apartenenței sexuale, practicilor de producție etc. Supunând deconstrucției autoritatea Occidentului, postmoderniștii tind să detroneze cu desăvârșire însuși principiul ierarhiei. TLM nu împărtășește această opțiune, considerând că deconstrucția voinței de putere a Occidentului, fiind extrem de utilă pentru eliberarea terenului în calea creării TLM și, respectiv, a edificării lumii multipolare, nu anulează voința de putere ca fenomen, ci doar relativizează această voință; TLM lipsește Occidentul de pretenția de a fi singurul purtător al voinței de putere și de a-și impune propria versiune occidentală a acestei voințe celorlalte societăți. Voința de putere a Occidentului predetermină întreaga structură a discursului acestuia. Respectiv, este modelat mediul RI și conștientizarea teoretică a acestora. Dar descoperind și recunoscând această realitate putem trage niște concluzii cu totul diferite de cele postmoderniste. Fără a respinge integral

această voință am putea-o limita în cadrul istoric și geografic al civilizației occidentale, lăsând-o fie să se afirme, fie să se transforme, fie să alunece în rețelele și vertijurile unei societăți turbulente. Este vorba doar de opțiunea Occidentului. Opțiunea altor civilizații însă, poate să constea în faptul de a-și *apăra dreptul la cultivarea propriei versiuni a voinței de putere, construite în baza tradițiilor istorice, culturale, religioase, particularităților sociale etc.* Voința de putere ortodoxă, chineză, islamică sau indiană ar putea să se deosebească atât între ele, cât și în raport cu cea europeană, fiecare dintre acestea având tot temeiul pentru a se fortifica și transforma. *Fiecare civilizație poate avea propria soartă a voinței sale de putere.* Debarasându-se de influența globală exercitată de discursul hegemonist al Occidentului și de constrângerea de a-l copia integral (până la caricaturizare), civilizațiile vor obține un grad colosal de libertate să dispună de structurile autohtone ale voinței de putere în mod independent.

Relevanța sociologiei istorice pentru TLM

Metoda sociologiei istorice este actuală pentru TLM deoarece aceasta permite examinarea evoluției contemporane a întregului sistem de relații internaționale dintr-o perspectivă istorică, adică deschide orizonturile viitorului și face posibilă o nouă și profundă înțelegere a istoriei. Reprezentanții școlii istorico-sociologice din cadrul RI critică teoriile clasice pentru lipsa dimensiunii istorice. Adică, teoriile respective nu acordă atenția cuvenită *evoluției* actorilor și a principiilor

de bază, ce determină interacțiunea statelor și societăților la etape istorice diferite. Considerând că starea de lucruri existentă la ora actuală reproduce într-un fel sau altul ceea ce a existat dintotdeauna și proiectând asupra trecutului statu-quo-ul curent (tempocentrismul și cronofetișismul majorității teoriilor RI), paradigmele clasice ale RI blochează posibilitatea de a înțelege trecutul și condamnă viitorul la repetarea acelorași legități mecanice. Pierderea simțului istoriei conduce majoritatea teoreticienilor RI spre prognoze și analize inadecvate. Un exemplu elocvent în acest sens a fost totala incapacitate a neorealiștilor și neoliberalilor de a prezice prăbușirea lumii bipolare și dezagregarea URSS chiar în ajunul producerii acestor evenimente majore. Structura relațiilor internaționale a fost altădată diferită de cea care există la ora actuală și este foarte posibil ca în timpul apropiat să devină diferită de cea existentă în prezent. Pentru a prezice și a proiecta viitorul și pentru a înțelege trecutul, domeniul RI are nevoie de instrumente teoretice speciale, pe care le și elaborează sociologia istorică.

Una dintre versiunile abordării istorico-sociologice este propusă de cunoscuții teoreticieni ai acestui curent B. Buzan și R. Little⁴⁸. Ei au formulat noțiunea de sistem internațional și urmăresc schimbările fundamentale ale acestuia pe parcursul unor diverse etape istorice. Esența acestora este următoarea:

⁴⁸ Buzan B., Little R. *International Systems in World History*. Oxford: Oxford University Press, 2010.

Există patru „sisteme internaționale”:

- *sistemul prenațional* (caracteristic pentru acele societăți în care încă nu există nicio urmă de organizare politico-statală – triburile care se îndeletniceau cu vânatul și culesul, fazele timpurii ale producătorilor agricoli etc.);

- *sistemul clasic sau antic* (acesta corespunde orașelor-state, imperiilor și primelor formațiuni statale; acest sistem este caracteristic societății tradiționale și continuă să existe timp de milenii până în zorii Modernității în Europa);

- *sistemul internațional global* (acesta urmează celui clasic; se întemeiază pe interacțiunea între statele suverane naționale și se caracterizează prin faptul că aplică structura teritoriilor naționale asupra întregului spațiu locuit al planetei; de aici rezultă caracterul ei global);

- *sistemul internațional postmodernist* (se constituie ca rezultat al globalizării și reprezintă efectul mutațiilor sistemului anterior și disoluția structurilor statelor naționale).

În momentul trecerii de la un sistem internațional la altul se schimbă practic totul: actorii principali, structura interacțiunii dintre aceștia, intensitatea contactelor și a schimburilor, organizarea economică, așezarea politică a puterii, ideologiile etc. Totodată, toate tranzițiile istorice nu se produc concomitent și nici instantaneu, uneori extinzându-se pe durata unor milenii, decurgând în diverse părți ale lumii în mod diferit și cu viteze diferite. Pentru a înțelege momentul actual în relațiile internaționale este necesar ca acesta să fie plasat în contextul istorico-sociologic corespunzător.

Teoria sistemelor internaționale contează pentru TLM din două motive.

Primul: această teorie ne permite să înțelegem mai bine cum a devenit posibilă apariția civilizației în calitate de pretendent la poziția de actor principal al relațiilor internaționale.

Al doilea: în acest context ne putem concentra asupra sensului istoric și sociologic pe care îl va căpăta sistemul postmodernist. Asta pentru că la ora actuală încă nu este clar în ce direcție se va dezvolta acesta în continuare; mai mult, asupra acestei direcții pot și trebuie să se poarte cele mai consistente dezbateri. Viitorul nu este predestinat, el rămâne a fi deschis și este modelat de către cei care fac alegerea astăzi. Să examinăm acest aspect ceva mai detaliat. Dacă e să urmărim optica universalistă și occidentocentristă asupra istoriei, atunci trecerea la sistemul internațional global reprezintă ceva „irreversibil” și echitabil „pentru toate societățile pământului”. Chiar și acolo unde au fost incluse inițial în sistem având statut de *colonii* europene, acestea capătă treptat independență și suveranitate națională. Dar lucrurile se prezintă astfel numai la suprafață. Sub stratul subțire al modernizării sistemelor politice în majoritatea societăților non-occidentale se menține un cu totul alt model sociocultural, ce corespunde, de regulă, sistemului clasic sau antic al relațiilor internaționale. Modernizarea se răspândește doar asupra straturilor superioare ale societății, în timp ce majoritatea rămâne în condițiile societății tradiționale. Iată de ce fostele societăți coloniale, care au primit independența sunt „moderne” doar la nivel formal. Sunt moderne și constituie niște actori pe deplin valabili ai

sistemului de la Westfalia doar sub aspect formal. În esență, ele rămân a fi ca și în trecut tradiționale.

Anume acest factor se și manifestă atunci când se prăbușește lumea bipolară. De sub pojghița subțire a modernizării ies la suprafață contururile *conținutului real* al multor regiuni socioculturale. Aici se descoperă o nouă creștere a importanței și a rolului tuturor trăsăturilor ce constituie elementele distinctive ale societății tradiționale: religie, etică, familie, etnie, escatologie etc. Este vorba de fenomenul „emergenței civilizației” („emergency of civilizations”): după prăbușirea structurilor Modernității (bipolaritatea) în condițiile Postmodernității (globalizare) apare continentul Premodernității (ciocnirea/dialogul civilizațiilor).

Lumea aflată în procesul globalizării, intenționând să facă un pas hotărâtor dincolo de Modernitate, descoperă pe neașteptate că în multe regiuni ale lumii, Modernitatea încă nu s-a afirmat, iar Timpurile noi încă nici nu au sosit acolo. Aici apare suspiciunea că, probabil, în aceste societăți non-occidentale, Modernitatea în accepția europeană familiară nouă în general este imposibilă, iar Timpurile noi pot să nu vină niciodată. Anume acesta e factorul civilizației cu întreaga lui gamă de caracteristici premoderne. Iar dacă acest actor se va dovedi a fi suficient de puternic și rezistent, atunci logica universalistă și progresistă a înțelegerii lineare a istoriei, proprie Occidentului, va fi răsturnată. Într-un anume sens, TLM propune să fie realizată această viziune, trecându-se de la înțelegerea lineară a istoriei la cea ciclică, de la timpul universal și unic al întregii umanități spre traiectorii și rute ale

unor timpuri civilizaționale aparte, care se împletesc între ele într-un desen complex în continuă schimbare, ce necesită să fie studiat cu atenție.

De aici putem face cel de-al doilea pas, examinând sistemul internațional postmodernist, despre care vorbesc Buzan și Little, ca pe o *alegere* deschisă între continuarea globalizării occidente-centriste (însă cu dizolvarea permanentă a orientării verticale a discursului hegemonic al Occidentului) și proiectul multipolar, în cadrul căruia intră în acțiune *structurile societății tradiționale*, date uitării, dar care se trezesc din nou din starea de anabioză, adică civilizațiile, culturile, religiile. Odată ce în contextul fiecărui sistem internațional se schimbă sensurile, actorii, relațiile și structurile, atunci trecerea de la sistemul global la sistemul nou presupune, de asemenea, mutații, rupturi, schimbarea identităților și a paradigmelor. Ar fi incorect să aplicăm criteriile moderniste (care își pierd văzând cu ochii relevanța) față de sistemul postmodernist. Prin urmare, orizonturile semantice ale acelui sistem internațional care vine în schimbul sistemului global (definit, deocamdată, în mod convențional ca „postmodernist”) rămân a fi deschise și problematice, iar pentru formarea lor poate fi purtată o luptă aprigă și încordată între diverse segmente ale umanității.

Este vorba despre un aspect important al TLM: Postmodernitatea în RI nu este una prestabilită și nu reprezintă tranziția dinspre o structură (înțeleasă vag) a relațiilor internaționale spre alta, concepută la fel de aproximativ. Este vorba mai curând despre un proces deschis cu un final necunoscut, care poate conduce atât spre un model al ordinii

mondiale, cât și spre un altul, totalmente diferit de primul. Postmodernitatea ar putea deveni o continuare a Modernității, dar și s-ar putea prezenta ca o ieșire dincolo de limitele ei, deviind de la logica magistrală a desfășurării acesteia. Asumează cea de-a doua variantă a Postmodernității reprezintă șansa edificării unei lumi multipolare în baza pluralismului civilizațional.

Relevanța normativismului pentru TLM

Normativismul în RI este foarte potrivit pentru o analiză „consistentă” a civilizațiilor și a structurii relațiilor dintre ele. Această abordare plasează în centrul atenției cercetarea normelor, valorilor, ideilor și idealurilor unor societăți concrete, ceea ce contribuie la înțelegerea faptului cum sunt conștientizate temele de bază ale Relațiilor Internaționale (RI) în țări și contexte sociale diferite. Abordarea normativistă presupune faptul că imaginile politicii mondiale sunt înțelese și interpretate de către fiecare societate în conformitate cu postulatele (normele) sale culturale. Aceste norme influențează asupra conducerii politice și asupra altor centre care iau decizii în chestiuni de politică externă, deoarece acestea nu sunt niciodată rupte de mediul social, ci sunt legate de acesta și depind de el din rațiuni de politică internă (problema legitimității). Chiar dacă indivizi aparte sau totalitatea lor nu posedă competență în chestiuni de politică internațională și de relații externe, suma reprezentărilor acestora pot să influențeze legitimarea conducătorului. Astfel, politica externă este plasată într-un context sociocultural concret, în cadrul căruia

simbolurile, preferințele, principiile și complexe etnice au un rol important.

Studiind în mod prioritar imaginile din domeniul relațiilor internaționale (de exemplu, chipul celuilalt) și rezonanța acestora într-o societate concretă, normativiștii ne apropie nemijlocit de întocmirea hărții civilizaționale, unde societăți diferite proiectează complexe diferite ale criteriilor morale, ale aprecierilor etice, ale imperativelor și regulilor asupra mediului internațional. Cum se conjugă această situație cu politica reală în fiecare caz aparte este nevoie să se cerceteze în mod separat. Însă având o astfel de abordare, întreaga zonă a relațiilor internaționale devine nu un spațiu de utilizare a tehnologiilor de forță sau economice ori a inițiativelor instituționale globaliste, ci un câmp al simbolurilor și semnelor, pe care le interpretează în mod diferit societăți și culturi diferite, în conformitate cu propriul set de valori.

În felul acesta, pentru TLM se deschide un teren vast pentru *analiza simbolică a relațiilor internaționale* în baza unor ansambluri civilizaționale concrete, fiecare dintre acestea fiind descris prin intermediul unui tablou original de norme și idealuri.

Relevanța teoriei constructiviste pentru TLM

Importanța constructivismului pentru TLM a fost menționată deja ceva mai devreme. Însă contează cel mai mult aici importanța acordată *construcțiilor teoretice*, care uneori au un rol hotărâtor în realizarea unui sau altui proiect.

Reprezentările despre lume afectează lumea, și chiar dacă nu o fac să fie așa cum este imaginată, cel puțin îi conferă anumite trăsături de ordin calitativ. Prin urmare, sistemul relațiilor internaționale reprezintă într-o măsură considerabilă un *rezultat al construirii* pe parcursul desfășurării câmpului teoretic al RI ca disciplină.

Înșiși constructiviștii, și, în primul rând, A. Wendt, preferă să utilizeze această metodă într-o cheie umanistă și neoliberală, scoțând în evidență faptul cât de mult depinde în RI de formulări ce impun autolimitări sau de conflicte programate de niște principii prealabile. Wendt consideră că anarhia relațiilor internaționale poate fi înțeleasă în mod diferit: în spiritul lui Hobbes (rivalitate, pregătire de război), al lui Locke (concurență, coexistență pașnică), al lui Kant (solidaritate, parteneriat, unire într-o societate civilă comună). Potrivit lui Wendt, din punct de vedere ontologic este vorba despre aceeași anarhie, însă aprecierea ei gnoseologică permite să fie construită în temeiul ei fie un câmp al conflictului, fie o zonă a concurenței, fie un spațiu al unei cooperări strânse și solidare. În funcție de felul cum vom configura înțelegerea realității în relațiile internaționale, anume astfel, în definitiv, va și apărea aceasta. Constructiviștii consideră că trăim în acea lume pe care o creăm noi înșiși. Nicholas Onuf formulează această idee în lucrarea sa programatică „Lumea pe care am creat-o noi înșine” („World of Our Making”⁴⁹). Civilizațiile non-occidentale vor prefera în mod logic „să creeze lumea” în concordanță cu propriile principii și idealuri, cu tradițiile

⁴⁹ Nicholas Onuf. *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia: University of South California Press, 1989.

și patternurile lor culturale. Lumea occidentală, care pretinde să fie singurul și universalul model al lumii, *este creată de oamenii Occidentului*. Tot ei s-au învățat să-l deconstruiască și să-l construiască din nou. Această practică este extrem de importantă pentru TLM. Însă ea trebuie aplicată în cu totul alt context și pentru rezolvarea altor sarcini. Conștientizând faptul că prin normele ce pretind la o evidență absolută și la universalism (progres tehnic, democrație, drepturile omului, toleranță, umanism, economie de piață, presă liberă etc.) *avem de a face cu proiecția doar a uneia dintre civilizații*, vom fi în stare să localizăm cu ușurință discursul occidental, să-l supunem deconstrucției, *eliberând astfel câmpul semantic pentru construirea unei alte realități*. Lumea creată de către noi poate și trebuie să fie doar una multipolară. Iar pentru ca ea să devină anume așa, rămâne doar să o construim.

Trebuie să începem de la teorie. Asta deoarece anume în spațiul reprezentărilor și a conceptelor se află rădăcina a ceea ce ulterior este perceput de către noi ca realitate, ca dat și statu-quo.

***Un exemplu de analiză a lumii multipolare
în comparație cu sistemul internațional
postmodernist***

Să aducem un exemplu cum ar putea fi aplicată metoda propusă de către teoreticienii „sistemelor internaționale” în raport cu multipolaritatea.

TEORIA LUMII MULTIPOLARE

Analiza sistemelor internaționale pe care o propunem se reduce la scoaterea în evidență a următoarelor niveluri⁵⁰:

- sistemul,
- subsistemul,
- unitatea,
- subunitatea,
- individul,

precum și la examinarea relațiilor dintre ele în domeniile:

- militar,
- politic,
- economic,
- social,
- ambiental.

În plus, în cadrul sistemului internațional se evidențiază:

- *interacțiunea* (poate fi lineară sau să se desfășoare pe mai multe coordonate; asta determină nivelul intensității interacțiunii; se reduce, potrivit caracteristicilor, la cinci tipuri: războaie, alianțe, schimburi, împrumuturi, dominație);

- *structura* (organizarea statică a unității în cadrul sistemului);

⁵⁰ Buzan B., Little R. *International Systems in World History*. Oxford: Oxford University Press, 2010.

- *procesul* (transformarea tuturor relațiilor la scară calitativă).

Potrivit lui Buzan/Little, sistemul internațional postmodernist se caracterizează prin următoarele particularități:

- lărgirea nomenclatorului unităților de bază (în comparație cu sistemul global, în care acționau cu precădere statele);
- apariția unor actori nonstatali, inclusiv o unitate nouă, nomadul pe asfalt (E. Junger, J. Attali), un cosmopolit absolut indiferent față de sistemul ierarhiilor teritorializate;
- și mai mare intensitate a relațiilor;
- apariția unor noi spații suprastatale: informațional, comercial, cultural, de rețea, de distribuție, de stil;
- interacțiunea globală ca dispersie (dispersia unităților militar-politice de bază înspre unitățile comercial-economice);
- apariția unor noi localizări (regionalism).

Acest tablou al sistemului postmodernist internațional, descris de Buzan/Little, corespunde în mare viziunii globaliste și conceptelor transnaționalismului și neoliberalismului.

Să descriem acum, urmând aceeași metodologie, modelul multipolar.

Drept unitate de bază apare civilizația (pol al lumii multipolare).

Această unitate face parte din sistemul planetar, bazat pe

interacțiunea dintre civilizații. În raport cu alte civilizații, se constituie un subsistem (de fiecare dată diferit), în funcție de faptul care civilizație anume examinăm. Aici pot exista situații asimetrice.

La nivelul subunităților, găsim un spectru întreg de concepte, nomenclatorul acestora putând fi divers și asimetric, parțial ierarhic, parțial la același nivel.

În cadrul sistemului postmodernist există o coincidență cu multipolaritatea în această chestiune: în ambele cazuri se înregistrează creșterea importanței factorilor locali și noul regionalism.

Astfel, printre subunități putem scoate în evidență o comunitate socioculturală *dominantă* și comunități *minoritare*. Aceste comunități minoritate ar putea corespunde comunităților dominante în cadrul altor civilizații, însă ar putea fi și singulare.

Respectivele comunități sunt capabile să se structureze potrivit unor particularități de ordin cultural, religios, etnic, teritorial sau de alt gen, formând o *superpoziție a identităților*. Fiecare dintre aceste identități poate fi identică sau diferită în raport cu comunitatea dominantă, să aibă sau nu analogii în cadrul altor civilizații. În funcție de asta se vor constitui și relațiile intercivilizaționale.

Apariția unor noi comunități sau renașterea celor anterioare (religioase, etnice, socioculturale etc.) constituie un semn al lumii multipolare.

Relațiile dintre civilizații se vor constitui neuniform, în funcție de faptul ce subunitate examinăm. Legăturile cu anumite grupuri religioase sau socioculturale se pot dezvolta destul de intens. Iar între grupurile dominante ale civilizațiilor, dimpotrivă, legăturile și schimburile se vor efectua cel mai probabil în domenii destul de limitate și prin intermediul unor instanțe mandatate în mod special pentru aceste scopuri.

În locul sporirii rolului actorului individual pentru nomadul pe asfalt, multipolaritatea, dimpotrivă, propune minimalizarea identității individuale în favoarea unei alegeri largi a identificărilor colective asimetrice și a setului de statute sociale.

Tehnica în calitatea ei de fenomen ce pretinde la universalism și neutralitate culturală va fi reîntoarsă în contextul său istorico-cultural inițial și conștientizată ca gadget specific a doar uneia dintre civilizații, ce exprimă pretențiile ei hegemonice și impulsul etnocentric.

Comparând modelele sistemului postmodernist, propuse de adepții sociologiei istoriei în RI, cu modelul lumii multipolare, observăm o deosebire fundamentală în felul cum e văzută imaginea viitorului. În primul caz (cel al postmoderniștilor obișnuiți) avem de a face cu transpunerea codului contemporan occidental la nivelul individual din ce în ce mai pulverizat. În cel de-al doilea caz, omenirea se recombina și se regroupează în baza *holismului* – a identității colective, a interacțiunii dintre diverse grupuri și procese, ce reflectă schimbarea permanentă a calității acestor interacțiuni, vor prezenta un tablou dinamic,

care nu se va reduce nici la sistemul internațional clasic, nici la cel global, nici la cea descrisă de exponenții sociologiei istorice în RI și numită „postmodernistă” (în versiunea ei neoliberală și transnațională).

În acest caz, în TLM schimbarea calității semantice a naturii *unității* în raport cu sistemul global în cadrul căruia drept unitate de bază apărea statul național, poate fi asemuită acelei deosebiri care există între o particulă elementară din fizica clasică și un fractal (B. Mandelbrot) sau o buclă (din fizica supercorzilor lui E. Witten). Civilizația reprezintă o realitate complexă cu o geometrie extrem de complexă și de fiecă dată unică și cu un sistem de staniu de atracțanți. Tocmai de aceea și sistemul relațiilor intercivilizaționale, cum ar fi războaiele, alianțele, schimburile, împrumuturile și dominația, capătă un caracter *complex*⁵¹. Războiul intercivilizațional va reprezenta ceva cu totul diferit decât războaiele dintre state, atât ca esență, cât și ca formă. Vor fi la fel de diferite și alianțele dintre civilizații sau natura tratatelor de pace. Caracterul schimburilor, inclusiv ale celor economice, va fi determinat de nivelul la care vor fi efectuate aceste operațiuni. În cadrul civilizației poate fi vorba de instanțe și grupuri foarte diferite. Asta spre deosebire de concepția stato-centrică din paradigmele clasice ale RI sau a indivizilor atomizați/multitudinilor din neoliberalism sau neomarxism.

Și, în sfârșit, dominația unei civilizații asupra alteia poate avea, de asemenea, un caracter ambivalent: superioritatea

⁵¹ Morin, E., Le Moinge, J.-L. L'intelligence de la complexité. Paris: L'Harmattan, 1999.

materială nu neapărat va presupune și superioritatea cognitivă și hegemonia gnoseologică. Și, dimpotrivă, în anumite cazuri dominația spirituală ar putea fi însoțită de o întârziere în domeniul dezvoltării sferei materiale. Lumea multipolară lasă loc pentru toate posibilitățile.

De aici se impune o concluzie extrem de importantă: lumea multipolară este spațiul unei istorii larg deschise, în care participarea activă a societăților la crearea unei noi umanități, a unei noi hărți a realității nu va fi restricționată de niciun fel de limite impuse din exterior, de nicio hegemonie, de niciun fel de reduționism sau universalism, de niciun fel de reguli prestabilite sau impuse din afară. O astfel de realitate multipolară va fi una mult mai complexă și multidimensională decât orice intuiție de tip postmodernist.

Lumea multipolară constituie un spațiu al libertății istorice nelimitate, libertate a popoarelor și comunităților de a-și făuri propria istorie.

Puterea (Principele) în TLM

Să examinăm acum câteva aspecte concrete ale TLM, pornind de la temele clasice examinate în cadrul RI.

În RI cea mai importantă chestiune ține de identificarea instanței, care este purtătoarea puterii supreme, ce determină structura comportamentului actorului în mediul relațiilor internaționale. Denumirea funcțională a acestei instanțe este cea de „purtător al suveranității” sau de „principe” (după terminologia lui Machiavelli).

Așa cum am arătat, drept unitate de bază în cadrul TLM apare civilizația. Prin urmare, trebuie să clarificăm cum se soluționează chestiunea puterii și a purtătorilor acesteia, dar și cea a suveranității, în cadrul unui fenomen ca civilizația.

Este vorba despre o problemă deloc simplă, cum ar putea părea la prima vedere. Cunoaștem că civilizația constituie un fenomen *complex*, a cărei descriere matematică și geometrică necesită recurgerea la principiul non-linearității. Anume în asta constă deosebirea de principiu a civilizației față de statul național, apărut în Modernitate ca o realitate strict raționalizată, schematică și reduționistă, prezentă în majoritatea teoriilor RI. Și doar teoriile postpozitiviste au început să relativizeze treptat această schemă lineară, ce domina în realism și liberalism și, cu anumite modificări de principiu, în marxism. Caracterul non-linear al proceselor și complexitatea actorilor în modelele turbulente ale relațiilor internaționale prezente în Postmodernitate sunt prezentate de o manieră mult mai primitivă, simplificată și predictibilă în comparație cu civilizația. Teoriile postpozitiviste au în orice caz drept limită conceptuală indivizii (de aici și ideologia drepturilor omului). Individul atomizat constituie pilonul conceptual al statelor naționale și al democrațiilor, dar și al societății civile și al multitudinilor postmoderniste ale alterglobalismului. În toate cazurile, acest individ atomizat este prezentat în baza antropologiei occidentale, este conceptualizat în lumina reprezentărilor clasice moderne și postmoderne. Altfel zis, drept limită a unor sisteme complexe și turbulente apare individul în calitate de concept construit după croiala

sociologiei vest-europene⁵². Prin urmare, toate calculele în jurul problemei purtătorului suveranității sunt elaborate, într-un fel sau altul, în jurul acestui concept. Atomii se pot grupa în cele mai ciudate și complexe moduri, însă de fiecare dată orice compoziție se reduce la un cod digital, ce se supune unui calcul statistic. Oricare ar fi instanța suveranității, ea este calculată și definită în baza individului în calitatea lui de concept specific central al sociologiei și antropologiei occidentale. Puterea este un fenomen uman și individual.

Însă pluralismul civilizațional surpă terenul unei astfel de conceptualizări. Diverse civilizații operează cu constructe antropologice diferite, de cele mai multe ori acestea nu se descompun în indivizi atomizați. În diverse civilizații, omul poate apărea în orice ipostază, dar nu și în cea de unitate independentă și identică cu ea însăși. De cele mai multe ori, ele reprezintă *o funcție conștientizată și explicită, ce derivă din întregul corp social* (anume pe acest principiu se bazează sociologia lui Durkheim și a urmașilor lui, antropologia culturală a lui F. Boas și a discipolilor săi, precum și structuralismul lui C. Levi-Strauss). Prin urmare, în fiecare civilizație structura puterii și formalizarea ei reflectă specificul organizării *ansamblului holistic*, care poate fi diferită în fiecare caz aparte.

Principiul de castă al hinduismului are prea puțin în comun cu democrația religioasă islamică sau cu ritualismul chinez. În plus, aceleași baze religioase pot produce conceptualizări diferite ale puterii în relația ei cu societatea și cu fiecare om

⁵² Dumont L. Essai sur l'individualisme. Une perspective anthropologique sur l'ideologie moderne. Paris: Le Seuil, 1983.

aparte. În civilizația creștină vedem (cel puțin) două modele medievale diferite ale statului normativ: simfonia puterilor în Bizanț (ale căror ecouri se resimt în mod clar în țările ortodoxe și, în special, în Rusia) și cezaro-papismul augustinian, caracteristic Occidentului catolic. După Reformă, la acestea s-a adăugat un spectru larg de conceptualizări protestante a naturii puterii, de la monarhia luterană până la calvinismul profetico-liberal și anabaptismul escatologic.

Iată de ce este nevoie ca puterea să fie examinată din capul locului ca fenomen fractal nonlinear în contextul civilizațiilor, ce reflectă geometria originală a fiecărui „*holos*” (întreg) social concret.

Desigur, în cadrul unei civilizații cineva trebuie să adopte decizii în chestiuni legate de relațiile intercivilizaționale, în particular legate de pace și de război, de alianțe și de denunțarea lor, de cooperare și de schimburi, de interdicții, cote și tarife etc. Am putea numi această instanță *pol strategic* al civilizației. Anume acest pol strategic constituie polul lumii multipolare, deoarece lumea civilizațiilor se deschide ca una multipolară anume ca urmare a intersectării intereselor sau a înregistrării conflictelor, care trec prin *instanța polului*.

Un pol strategic *trebuie* să existe în orice civilizație. Existența lui transformă sistemul mondial în unul multipolar, dar locul și conținutul lui, ca și structura și legătura cu alte niveluri ale puterii din interiorul fiecărei civilizații, pot fi în fiecare caz diferite.

Un exemplu de astfel de sistem complex este modelul de adoptare a deciziilor în Iranul de azi, unde volumul suveranității este partajat în mod proporțional între puterea laică a președintelui și structurile spirituale ale ayatolahilor. În Arabia Saudită, mejilisul, care este analogic parlamentului, reprezintă o platformă pentru adoptarea unor decizii consensuale ale celor trei forțe care domină în această țară: numeroasa familie regală, liderii spirituali ai Islamului salafit și reprezentanții celor mai importante triburi beduine. În China de azi, totalitatea intereselor politice și economice ale acestei țări cu totul aparte este controlată și reglementată de către Partidul comunist. În India, echilibrul între parlamentarismul laic de față și sistemul implicit de castă creează un model pe mai multe niveluri de adoptare a celor mai importante hotărâri. În Rusia, dincolo de fațada procedurilor democratice de tip occidental, este destul de stabil autoritarismul paternalist. Toate aceste forme reale de organizare a polurilor strategice sunt considerate din perspectiva standardelor occidentale ca fiind niște „anomalii”, care trebuie să fie supuse „europenizării”, „occidentalizării”, „modernizării” și „democratizării”, iar mai târziu și lichidării în sistemul unei societăți civile globale. Însă un asemenea proiect pare astăzi tot mai utopic chiar și pentru cei mai consecvenți apologeți ai democrației planetare. În acest sens, este elocventă schimbarea opticii lui F. Fukuyama din ultimii ani, acesta recunoscând că așteptările lui legate de „sfârșitul istoriei” au fost în mod evident pripite, deoarece în calea globalizării și creării unui sistem liberal-democrat

planetar stau încă destul de multe obstacole greu de depășit pentru „a pune capăt istoriei” în timpul apropiat⁵³.

Odată cu adoptarea modelului lumii multipolare, sistemele de putere, care își au rădăcina în particularitățile civilizaționale ale societăților tradiționale, *vor pierde necesitatea de a se masca* sub acoperirea standardelor democratice occidentale. Polul strategic al unei civilizații se poate manifesta deschis, recunoscându-se în mod explicit drept ceea ce este în mod implicit în majoritatea societăților non-occidentale. Însă în loc să resimtă pentru asta “mustrări de conștiință” în fața modelului occidental (prezentat ca fiind o “normă universală”), civilizațiile vor obține posibilitatea de a-și instituționaliza propriile modele de guvernare în conformitate cu tradițiile lor, cu voința acelor instanțe sociale care sunt considerate purtătoare ale autorității și a dreptului pentru astfel de acțiuni.

Pluralismul civilizațional prezent în TLM nu insistă deloc asupra lichidării democrației acolo unde aceasta există și nici nu urmărește să împiedice apariția și maturizarea ei acolo unde nu există sau este slabă și nominală. Prin urmare, TLM nu este una antidemocratică. Însă ea nici nu e adepta democrației ca normă, deoarece o serie întreagă de civilizații și societăți nu consideră că democrația occidentală ar reprezenta o valoare și nici că ar fi forma optimă de organizare social-politică. În societățile unde această formă este acceptată și derivă din tradiția lor, realitatea respectivă trebuie privită așa cum e. Adepții democrației pot lupta pentru idealurile și vederile lor

⁵³ Фукуяма Ф. Идеи имеют большое значение. Беседа с А. Дугиным / Профиль. 2007.

după bunul lor plac. Ei ar putea învinge, dar s-ar putea să și piardă. Aceste chestiuni trebuie decise în interiorul acestei civilizații, fără a se ține seama de reproșurile sau încuviințările din exterior.

Iată de ce polul strategic, care trebuie să existe în virtutea caracterului policentric al lumii multipolare, nu poate să aibă un conținut politic uniform, ce ar fi analogic noțiunii de stat național în cadrul sistemului de la Westfalia. Acest sistem s-a clădit pe încrederea plină de optimism în universalitatea minții umane, prin care se înțelegea (așa cum s-a văzut mai târziu) o *raționalitate destul de specifică* a omului european din perioada Modernității, considerată cu aroganță drept „rațiune transcendentă”. Raționalitatea europeană a Modernității, care seacă în mod vertiginos la ora actuală, s-a dovedit a fi din punct de vedere spațial *un fenomen istoric local*. Anume de conștientizarea treptată a acestei realități este legată și Postmodernitatea în ansamblu, dar și procesul de erodare a sistemului de la Westfalia în particular.

TLM nu propune un nou universalism în domeniul determinării faptului cine anume trebuie să fie purtătorul puterii în noile unități de bază ale lumii multipolare. Dar nici nu cade într-un extaz haotic al iraționalismului rizomatic, asemenea poststructuraliștilor. Civilizațiile în calitate de structuri, ca limbaj, au tot temeiul să-și desfășoare propriile modele ale raționalității, ale căror simetrie ierarhică, ce predetermină structura relațiilor de putere și, implicit, organizarea politică a societății, pot fi cele mai diverse.

Chestiunea puterii într-o lume multipolară se rezolvă astfel. Conturăm din exterior în cadrul fiecărei civilizații centrul ei strategic, care se manifestă drept subiect al dialogului în relațiile internaționale. Acest centru strategic constituie formalizarea civilizației și *abrevierea ei metonimică* în sistemul multipolarității. Însă structura și conținutul ei, relația cu straturile interne ale societății, volumul competențelor și caracterul legitimării, toate acestea pot varia în mod fundamental. Multipolaritatea nu admite ca această legitimare să fie apreciată din exterior, adică să emită din exterior judecăți asupra legitimității puterii în cadrul civilizației, diferită de cea căreia îi aparține observatorul respectiv. Astfel, conceptul de centru strategic este destul de concret în exterior, în domeniul relațiilor internaționale, însă absolut liber în organizarea sa în interior, acesta putând fi modelat în conformitate cu codurile culturale ale fiecărei societăți aparte, în funcție de specificul propriei antropologii sociale și politice.

Acest principiu ar putea fi numit drept „pluralitate a principelui”.

Soluția

O astfel de abordare fractală reprezintă un principiu de bază al Teoriei Lumii Multipolare (TLM), aplicat în raport cu toate celelalte teme clasice ale Relațiilor Internaționale (RI), care țin de suveranitate, legitimitatea actorilor, legalitatea procedurilor în relațiile internaționale etc. În toate cazurile, un răspuns corect ar presupune apelul la unicitatea specificului

social și cultural al fiecărei civilizații și, concomitent, absența oricărei proiecții apriorice. TLM îi reclamă unui teoretician o *apercepție civilizațională* maximă, altfel zis capacitatea de a reflecta propria apartenență față de acea civilizație, în numele căreia se efectuează analiza relațiilor internaționale, precum și pătrunderea în sistemul valoric al civilizației supuse analizei. Aici sunt pe deplin relevante rigorile impuse antropologiei culturale, care intenționează să studieze o societate arhaică. Pentru asta este necesar:

- cunoașterea limbii;
- observare atentă;
- moratoriu față de concluziile pripite și comparațiile de ordin moral a ceea ce e străin cu ceea ce îi e propriu culturii cercetătorului;
- lipsa unor opinii preconcepute și prejudecăți față de cultura supusă studiului;
- intenția sinceră de a înțelege cum interpretează membrii societății respective lumea din jur, instituțiile sociale, tradițiile, simbolurile, ritualurile etc.

Toate aceste aspecte sunt sistematizate în mod strălucit și fundamentate de către F. Boas și de continuatorii lui.

TLM îi cere unui politolog specializat în relații internaționale deprinderi din domeniul antropologiei sociale și culturale, fără de care nicio concluzie a acestuia ce ar ține de structurile politice

ale civilizațiilor și de interacțiunea dintre aceste structuri n-ar fi valabile și n-ar dispune de vreo valoare științifică.

Chestiunile legate de problema suveranității, a purtătorului și a structurii acesteia necesită o conștientizare prealabilă a câmpului civilizațional.

Drept instrument comod pentru fixarea locului unde se află polul strategic al civilizației poate fi folosită procedura propusă de C. Schmitt pentru definirea suveranității. „Suveran este cel care ia decizii în condiții de stare excepțională”, susține acesta. Starea excepțională reprezintă acea situație în care codul legal ce reglementează chestiunile de guvernare în condiții obișnuite încetează să mai funcționeze și nu mai poate servi drept temelie pentru alegerea unui sau altui comportament, ce ar presupune participarea unui grup mare de oameni și consecințe sociale de proporții. Această definiție a lui C. Schmitt reprezintă un instrument potrivit pentru localizarea centrului puterii în condiții istorice problematice. Dacă e să facem uz de acest criteriu, atunci imediat ce observăm luarea deciziei în situații extraordinare, obținem în mod automat *localizarea* polului suveranității. Cel care ia decizii în situații extraordinare este suveran chiar și în cazul în care nu dispune de suficientă legitimitate. Și dimpotrivă, cel care nu ia decizii în situații excepționale, nu este suveran, chiar dacă posedă legitimitatea formală.

Astfel ies în vileag parametrii concreți, necesari pentru determinarea locului unde se află instanța suverană, și asta

practic *în orice sistem politic*: atât acolo unde puterea acționează deschis și transparent (potestas directa), cât și acolo unde acționează indirect și secret (potestas indirecta)⁵⁴. Tocmai de aceea, în cadrul unei civilizații (cu caracterul ei indefinit și complexitatea păturilor sociale în interiorul contextului general) locul unde se află suveranitatea, principele, este determinat *prin intermediul* localizării originii deciziilor ce se iau, iar nu viceversa. *Cel care ia decizii în situații extraordinare, acela și este principele, acela și este purtătorul suveranității.*

Această observație vizând actul decizional ne permite să privim civilizația ca pe un sistem deschis pentru istorie și înzestrat cu o puternică energie existențială. La un moment dat, orice civilizație aflată în tumultul lumii multipolare este nevoită să ia decizii. Și de fiecare dată instanța ce adoptă această decizie poate ieși la suprafață (la modul teoretic) *în segmente diferite ale civilizației*. Această situație complică profund structura dreptului internațional, făcând-o parțial spontană și „ocazională” (ad-hoc). Însă, în același timp, asta eliberează stihia existenței istorice, naturală și încărcată cu putere interioară (potestas), de necesitatea de a sparge în permanență sistemul normelor legale înțepenit, care se transformă în limitări și care împiedică cursul istoriei vii și imprevizibile.

Aici noțiunea de haos în relațiile internaționale, prezentă și în cadrul paradigmelor clasice, este cât se poate de potrivită

⁵⁴ Carl Schmitt. Der Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes. Berlin, 1938.

și relevantă. În cadrul TLM, mediul relațiilor internaționale reprezintă un haos în măsura în care permite deciziei să se manifeste în orice punct al civilizației, previzibil sau nu. Canalizarea procesului decizional, ca și temperarea stihiei acestuia, formalizarea și legitimarea puterii, toate acestea reprezintă elemente interne ale fiecărei civilizații. Însă din punct de vedere teoretic este nevoie ca *suveranitatea să fie privită nu ca o reglementare de drept, ci ca o funcție ce reiese din însuși faptul deciziei, adoptate în situații excepționale.* Într-un asemenea caz, polurile strategice ale civilizațiilor vor avea de a face în permanență cu o serie de provocări spontane, iar drama istoriei va căpăta un caracter consistent, organic și dinamic, spre deosebire de acea rutină (militară sau pacifistă) în care s-au transformat relațiile internaționale în epoca Westfalia sau în condițiile lumii bipolare, ale cărui apogeu trist îl reprezintă utopiile lipsite de vlagă ale globalizării.

Punctul de adoptare a deciziile în situații excepționale reprezintă concentrarea spiritului istoriei; nu o dispersie a dorințelor de ordin anatomic, ci o ascensiune pe verticala unui proces istoric intens.

Elitele și masele

Practic, aceleași lucruri se pot spune și cu referire la stratificarea socială a civilizațiilor și conturarea în interiorul lor a claselor de sus și de jos, a elitelor și maselor (după V. Pareto). Geometria părții de sus și a celei de jos a societății

poate varia în cadrul fiecărei civilizații. Holismul societăților nonoccidentale poate fi de castă, de grup, teocratic, etnic, monarhic, democratic, mixt, de orice fel. La modul teoretic, am putea presupune că și societatea occidentală se poate transforma în orice fel, deși, în baza observațiilor de ordin empiric, am putea presupune că aceasta își va păstra și în viitor principiile sale individualiste și liberal-democratice, precum și tendințele spre o dispersie a corpului social în direcția atomizării și a societății civile. Și este dreptul absolut al Occidentului să-și organizeze societatea în acord cu propria voință. Însă democratizarea și dispersia competențelor puterii nu anulează inegalitatea socială și distanța enormă între elita super-bogată și toți ceilalți cetățeni. Tocmai de aceea, inegalitatea de clasă, camuflată cu insistență pe parcursul sec. XX cu creșterea clasei medii, care s-a încetinit considerabil în ultima vreme, constituie, la rândul său, elitele și masele din Occident în spiritul acelor ierarhii care au fost descrise detaliat și supuse criticii de către marxiști. Elitele și masele Occidentului se formează pe criterii de clasă. Occidentul consideră această stare de lucruri ca fiind una „normală” și „echitabilă”, respingând celelalte forme de ierarhizare ca fiind „inumane”, „barbare” și „nedemocratice”.

În raport cu propria societate, Occidentul are tot dreptul să adopte orice decizie politică. Dar în raport cu societățile nonoccidentale, în condițiile unipolarității, Occidentul își epuizează competențele de procuror moral. Oamenii care aparțin culturii europene a Modernității consideră că inegalitatea materială

este „echitabilă”, iar cea socială nu. Iar reprezentanții altor civilizații, ca, de exemplu, cea indiană, împărtășesc o cu totul altă opinie. Logica *dharma* și legile *artha* îl conduc pe un indian spre o echitate de cu totul altă natură: este echitabil să urmezi tradiția, inclusiv pe cea de castă, și este inechitabil să o încalci. Un sărac virtuos, care îndeplinește karma, se reîncarnează într-o altă lume. Un bogătaș neisprăvit are toate șansele să se reîncarneze într-un porc. Și așa este echitabil să fie. Iar invazia criteriilor occidentale în structurile societății tradiționale reprezintă culmea inechității și o practică tipic colonială și rasistă la originile ei.

La fel de inechitabilă pentru musulmani este și perceperea procentului bancar (deoarece timpul aparține lui Allah, iar banii nu pot naște bani în timp; așa ceva constituie un sacrilegiu, un atentat la prerogativele Dumnezeului lumilor). Stratificarea lumii islamice li s-ar putea părea inacceptabilă indienilor, iar chinezii confucianiști ar putea găsi în budism „un anarhism voalat” sau „ceva asocial”.

Elitele și masele, cei de sus și cei de jos există în orice civilizație. Acestea își au propriile funcții în întregul corpului social în conformitate cu configurația normativă a acestui corp. În anumite cazuri, ele ar putea exercita o influență asupra politicii externe și să apară în rolul de „grupuri competente” (spre deosebire de convingerea realiștilor clasici că λ -individul, reprezentantul masei, posedă o competență nulă în chestiunile de ordin internațional). Însă în alte cazuri, ele nu pot avea o astfel de influență, și atunci partea lor de influență asupra relațiilor internaționale este infimă. Asta depinde de fiecare dată

de fiecare civilizație aparte. În cadrul TLM, atât concepțiile neolibérale despre creșterea continuă și garantată a competenței maselor în relațiile internaționale, cât și scepticismul realiștilor în această chestiune, sunt inacceptabile.

Stratificarea socială în cadrul civilizațiilor nu reprezintă o problemă de ordin internațional, nu are o problemă de ordin universal, nu dispune de o formă universală și se manifestă prin intermediul centrului strategic al civilizației, oricât de bizar ar fi constituit acesta: guvern, parlament, împărat, partid de guvernământ, reuniunea liderilor spirituali etc. Aceste centru devine legitim datorită corpului social, grație *holosului* civilizațional.

Dialogul și războiul civilizațiilor

Să descriem acum în linii mari cum tratează TLM chestiunea războiului în RI. Războiul este trăsătura istoriei umane și un eveniment prezent mereu pe parcursul ei. Mai mult decât atât. Potrivit concepției universal acceptate, anume războaiele și revoluțiile dau sens istoriei. Practic toate statele cunoscute au fost create în urma războaielor sau au apărut în timpul unor campanii militare. Și tot războaiele au pus temelia tuturor grupurilor de elită. Potrivit lui Heraclit, războiul „este tatăl tuturor lucrurilor; în unii el descoperă dușmani, în alții – oameni, în unii – pe robi, în alții – pe cei liberi”. Polisul ca stat și politica în calitate de proces de dirijare a polisului au fost dintotdeauna strâns legate de stihia războiului, atât în chestiuni de organizare internă, cât și în cazul asigurării sarcinii

principale de asigurare a securității, dar și din punctul de vedere al perspectivelor unor campanii de cucerire îndreptate împotriva unui sau altui inamic extern.

A tinde spre dispariția războiului este una cu a râvni anularea istoriei sau dispariția omului și a societății umane. Minimalizarea riscurilor războiului sau debarasarea totală de el poate fi sarcina anumitor culturi, tipuri sociale sau de gender (femeile nu sunt predispuse spre stihia războiului și îl privesc ca pe o catastrofă și un fenomen pur negativ). Însă studierea istoriei societăților umane arată că pacea, ca și războiul, sunt fenomene ce se succed în mod ciclic, ce se perindă unul după altul într-o anumită ordine, oricât de scurte sau lungi ar fi intervalele între ele.

Iată de ce TLM nu exclude posibilitatea unor războaie (ciocniri) între civilizații, însă, în același timp, nu consideră că acesta ar fi singurul scenariu.

Aici ar trebui să apelăm la conceptul de *dialog*. Dialog înseamnă în greacă „conversație întreținută cu altcineva”, când expunerea este transmisă de la unul spre altul. Dialogul se poate manifesta prin cuvine, dar și prin gesturi. Atât cuvintele, cât și gesturile pot fi pașnice sau agresive, în funcție de situație. Dialogul poate fi și unul dur. În ultimă instanță, *și războiul poate deveni o formă a dialogului*, pe parcursul căruia o parte îi comunică într-o formă dură ceva anume celeilalte părți.

Dialogul nu presupune în mod necesar egalitatea interlocutorilor. Însăși structura limbii este una ierarhizată, de aceea rostirea frazelor în cadrul unui dialog poate să aibă

caracterul desfășurării voinței de putere sau cel al strategiei de dominație. Asta confirmă o dată în plus că războiul poate fi privit ca un dialog.

În TLM are loc anume un dialog între civilizații, care poate fi privit din două extremități: dialog pașnic și nonpașnic. Însă în orice caz este vorba anume despre un mesaj, despre comunicarea unuia cu celălalt, prin urmare, despre socializarea unei sau a câtorva civilizații concomitent în sistemul general al relațiilor internaționale. Civilizațiile întrețin un dialog în permanență. Uneori el durează milenii întregi, pe parcursul cărora popoarele, culturile și religiile se amestecă între ele, se împletesc, se apropie, se înghit reciproc, se separă și se îndepărtează una de alta etc. Iată de ce este imposibil ca dialogul dintre civilizații să *înceapă* sau să *înceteze*. El are loc de la sine, întreaga istorie a omenirii poate fi privită ca un *dialog continuu*.

Însă civilizația devine actorul principal al relațiilor internaționale doar în anumite situații. Potrivit TLM, la ora actuală trăim anume o atare situație, prin urmare, structura dialogului dintre civilizații reclamă, la rândul său, o nouă înțelegere și o reflecție sporită. Acest dialog are nevoie anume acum de *formalizare*. În ce mod, despre ce și pentru ce civilizațiile poartă dialogul între ele?

Dialogul civilizațiilor reprezintă constituirea perechii de bază noi și ei, ceea ce constituie o trăsătură indispensabilă a

oricărei societăți. O societate poate să capete conștiința de sine doar în raport cu o altă societate, *conștientizată* ca fiind alta. Întrucât civilizația este cel mai complex sistem al societății, ce se constituie atât din straturi ierarhice, cât și situate la același nivel, gradul de reflexie civilizațională asupra propriei identități necesită un instrumentar special, mult mai complex decât modelele și procedurile de identificare a altor unități de bază. Pentru propria afirmare, pentru a se contrapune pe sine alteia și, respectiv, pentru formarea chipului celuilalt, identitatea civilizațională necesită o reflecție complexă de cel mai înalt nivel. De regulă, acest nivel se manifestă printr-o filozofie sau teologie aparte, prin tradiție spirituală, concentrată în mediul elitelor intelectuale, dar care se difuzează spre toate păturile sociale până în adâncurile ei. Ceea ce este filozofie sau teologie pentru elite se transformă pentru mase în varietăți tipice de mentalitate, de psihologie și într-o medie culturală. Însă la toate nivelurile, de la conștientizarea acută a bazelor filozofice și până la cele mai inerțiale și neconștientizate clișee mentale și psihologice – trecând prin evenimente istorice, reforme politice, realizări ale culturii și științei, precum și prin practica economică – identitatea civilizației se afirmă, și afirmându-se ca atare, contrastează în mod obligatoriu cu identitatea altor civilizații cu care se învecinează. Anume acesta este dialogul dintre civilizații: compararea permanentă a ceea ce e al său cu ce e străin, descoperirea unor trăsături comune sau, dimpotrivă, a unor diferențe, preluarea unor elemente și respingerea altora, descoperirea sensurilor sau mutații de ordin semantic, ce deformează elementele altei

civilizații. În anumite cazuri, prezența celuilalt devine temei pentru războaie. În altele – dialogul se dezvoltă în mod pașnic și constructiv.

Civilizațiile poartă un dialog asupra echilibrului în permanentă redefinire a ceea ce este „al nostru” și „al lor”, asupra identității și alterității. Acest dialog nu are niciun fel de scop final, deoarece nu-și propune să-l convingă pe celălalt de propria dreptate și, cu atât mai puțin, de acceptarea imaginii celuilalt ca pe o normă pentru sine însuși (deși în anumite cazuri, de expansiune totală și, dimpotrivă, de pasivitate totală, pot să apară și astfel de scenarii). Dar sensul constă nu în atingerea vreunui scop, ci în însăși existența dialogului, care în condițiile unui proces istoric deschis se manifestă ca o succesiune de evenimente istorice, ce apar în domenii diferite, de la reforme religioase și politice, nașterea unor teorii filozofice noi și până la tulburări populare, răsturnări dinastice, campanii militare, cicluri de avânt și recesiune economică, noi descoperiri, expansiuni și contractări, migrații etnice etc. La dialog participă întreaga structură multidimensională a civilizației, el purtându-se la toate nivelurile ei.

Însă acest dialog se conturează în mediul elitei intelectuale, care este capabilă să reflecte de o manieră consistentă, să definească atât parametrii propriei identități, cât și pe cei ai identității celuilalt. Anume elita configurează în cea mai mare măsură imaginea celuilalt, înzestrându-l cu anumite trăsături, deslușește în mod corect sau eronat blocurile semantice ale acelei civilizații, cu care se află în dialog.

Odată cu cristalizarea civilizației, crește considerabil și rolul elitei intelectuale, care devine purtătoarea dialogului dintre civilizații nu pur și simplu din inerție, ci datorită însăși funcției sale. Această funcție capătă o importanță internațională deosebită, deoarece de structura dialogului între civilizații depinde însăși structura relațiilor internaționale într-o lume multipolară. În timp ce polul strategic reprezintă instanța de luare a *deciziilor* și nucleul suveranității civilizației, centrul de conținut al civilizației, cel *semantic*, se concentrează în elita ei intelectuală, care în condițiile multipolarității își sporește brusc statutul în domeniul relațiilor internaționale.

În cadrul dialogului dintre civilizații, elita intelectuală trebuie să realizeze sintetizarea tuturor celorlalți factori: economici, tehnologici, materiali, logistici etc. Semnul, imaginea, conceptul, teoria filozofică, exegeza teologică reprezintă mesajul sintetic principal dinspre o civilizație spre alta. Și de faptul cum va fi formulat acest mesaj în fiecare caz aparte va depinde, în mare măsură, istoria mondială, război sau pace, conflict sau cooperare, cădere sau avânt.

Dialogul despre care este vorba nu poate fi redus la concurență, la instaurarea unor relații hegemonice, la convingerea unora de justetea altora etc. Dialogul civilizațiilor reprezintă câmpul de manifestare liberă și spontană a istoriei, una neprogramată și imposibil de prezis, deoarece viitorul este privit într-un asemenea caz ca un orizont al gândirii și al voinței. Gândirea ține de zona de competență a elitei intelectuale a civilizației, iar voința – de polul strategic și punctul de luare a deciziilor. Aceste două elemente formează

laolaltă *holograma civilizației*, concentrarea ei simbolică vie, plexul solar al nervilor civilizaționali.

Nici puterea, nici economia, nici resursele materiale, nici concurența, nici securitatea, nici interesele, nici confortul, nici supraviețuirea, nici mândria, nici agresivitatea nu reprezintă motivarea de bază a existenței istorice a civilizației în condițiile lumii multipolare, ci anume procesul dialogului spiritual, care poate căpăta la orice cotitură și în orice condiții atât un caracter pozitiv și pașnic, cât și agresiv și războinic. Așa cum scria Arthur Rimbaud, „Luptele spirituale sunt la fel de crude ca și luptele între oameni”. Este evident că actuala civilizație occidentală a obosit de istorie și nu se mai inspiră din orizonturile înalte ale libertății propuse de aceasta. De aici și tendința de a-i pune capăt cât mai curând posibil, punând punct procesului istoric. Dar anume în asta și constă specificul TLM, de a descoperi și de a cuceri dreptul de a privi lumea, timpul și epoca, nu doar cu ochii Occidentului; iar asta înseamnă că dialogul între civilizații este înțeles nu doar ca ceva mecanic, de rutină, ce ar avea doar un singur scop, „să nu fie război”, ci ca ceva consistent, viu, impredictibil, tensionat, plin de riscuri, având un final deschis și necunoscut.

Diplomația: antropologia și tradiționalismul

În teoriile clasice ale RI este scos în evidență un grup special de persoane împuternicite, care se ocupă de planificarea și realizarea politicii externe a statului. Importanța acestuia în cadrul relațiilor internaționale este foarte mare, deoarece de

competența și eficacitatea diplomaților depinde într-o măsură considerabilă întreaga structură a relațiilor internaționale. Diplomații nu sunt cei care ar determina cursul politicii externe. Procesul decizional este la latitudinea șefului statului, a altui organ de conducere. Însă corpul diplomatic este cel care pune în aplicare aceste decizii, iar de felul în care fac față acestor sarcini diplomații depinde foarte mult. De aceea, în cadrul sistemului de la Westfalia ocupația de diplomat presupunea o pregătire specială, cunoașterea unor țări diferite și a psihologiei naționale, deprinderi de conduită speciale și o anume manieră de a purta negocierile. De cele mai multe ori, diplomații reprezintă elita societății, fiind recrutați din straturile ei superioare.

Multipolaritatea pune în fața corpului diplomatic rigori suplimentare. Relațiile intercivilizaționale se reduc la dialog. Pe timp de pace acest dialog se manifestă cel mai mult anume în acțiunile corpului diplomatic, care reprezintă o civilizație în fața alteia. Tocmai de aceea, în contextul TLM capătă o nouă dimensiune calitativă: pe seama ei se pune misiunea întreținerii dialogului intercivilizațional. Așa cum am văzut mai sus, răspunderea pentru acest dialog cade pe seama elitei intelectuale a civilizației. Prin urmare, corpul diplomatic trebuie să fie parte integrală a acestei elite. Apartenența la elita națională presupune un grad profund de reflecție asupra identității proprii civilizației, incluzând toate straturile ei multidimensionale și legitățile nonlineare ale acesteia. De aceea, exponentul elitei intelectuale trebuie să se remarce printr-o cunoaștere profundă a filozofiei (și/sau a teologiei).

Această cerință vizează din plin și diplomații. Însă, în același timp, diplomații care apar ca exponenți ai civilizației trebuie să mai aibă încă o competență. Este vorba de capacitatea de a înțelege structura *altei civilizații*, cu care aceasta intră în dialog, prin urmare, și de capacitatea de a însuși sau de a recrea un sistem corect de transpunere (fie și aproximativă) a sensurilor din contextul unei civilizații în contextul alteia. Pe lângă înțelegerea propriei identități, un diplomat al lumii multipolare trebuie să posede calitatea de a percepe și *o altă identitate*, să o pătrundă cât mai adânc. Pentru asta e nevoie să posezi o topică specială, care ar putea fi aproximativ comună pentru cele mai diferite contexte civilizaționale.

În acest sens, este nevoie să fie abandonat din capul locului hegemonismul occidental, care pretinde la o explicație universală a principiilor de bază de ordin sociologic, politic și de viziune (în temeiul criteriilor și normelor civilizației occidentale). Versiunile occidentale ale disciplinelor umanitare (filozofie, istorie, sociologie, drept, politologie, culturologie etc.) sunt pătrunse totalmente de etnocentrism și de tendința spre o hegemonie epistemologică. Iată de ce trimiterea la această bază ne scoate din contextul multipolarității, adică este inacceptabilă. Ea trebuie respinsă ca fiind una totalmente nepotrivită pentru formarea corpului diplomatic al lumii multipolare.

Doar la periferia științei și filozofiei occidentale pot fi găsite unele metode și teorii ce ar putea servi drept suport conceptual substanțial pentru educarea unor participanți profesioniști în dialogul civilizațiilor. În primul rând, este

vorba despre *antropologia culturală și socială*⁵⁵, ai căror exponenți au elaborat metodologiile de studiere a societăților arhaice, propunându-și drept scop să renunțe din capul locului la proiecția teoriilor occidente-centriste asupra obiectelor sociale de studiu. Antropologii au elaborat un sistem de reguli ce permite apropierea maximă de lumea societăților non-occidentale, limpezirea structurilor reprezentărilor simbolice și mitologice ale acestora, clarificarea taxonomiilor complexe ce nu stau la suprafață (care deseori contrastează în mod izbitor cu sistematizările familiare omului occidental). În cadrul științei occidentale, metodele antropologice sunt utilizate aproape exclusiv față de culturile ce nu cunosc scrisul, lăsând analiza unor societăți mai complexe (a civilizațiilor, de fapt) pe seama disciplinelor clasice, cum sunt filozofia, istoria, sociologia, studierea religiilor etc.

În contextul lumii multipolare, o astfel de abordare antropologică poate fi aplicată cu succes pentru cercetarea civilizațiilor. Și dacă vor fi respectate cu strictețe regulile, avem șansa să formăm specialiști și intelectuali cu adevărat independenți față de hegemonia epistemologică a Occidentului, capabili să pătrundă profund în codurile civilizaționale, ce diferă de cele proprii, să întreprindă deconstrucția identităților și a complexelor de identități caracteristice acestora.

În cadrul TLM, diplomația trebuie să fie conjugată strâns cu antropologia, iar competența diplomatică trebuie să se întemeieze pe cunoașterea profundă a deprinderilor de bază ale practicii antropologice.

⁵⁵ Дугин А. Этносоциология. М.: Академический проект, 2011.

Cea de-a doua metodă de sistematizare a diplomației intercivilizaționale în condițiile lumii multipolare rezidă în *filozofia tradiționalistă*⁵⁶. Majoritatea civilizațiilor existente la ora actuală reprezintă versiuni ale societăților tradiționale cu un grad de modernizare relativ de suprafață. Așa cum se cunoaște, în societatea tradițională religia, sacralitatea, simbolul, ritualul și mitul au un rol decisiv. Religii diferite se întemeiază pe propriile construcții teologice, care nu pot fi reduse la alte construcții, iar dacă se încearcă o astfel de operațiune, ea suferă exagerări enorme, ce deformează sensul inițial. Tentativele de a construi modele sincretice care să faciliteze dialogul interconfesional nu vor conduce nicăieri, deoarece se vor ciocni de ortodoxia conservatoare, provocând doar valuri de proteste în cadrul civilizațiilor. Iată de ce, nici temelia seculară, nici sincretismul religios nu pot fi luate ca bază a practicii diplomatice în domeniul comunicării interconfesionale, la care se vor reduce într-o măsură considerabilă cele mai importante aspecte ale dialogului dintre civilizații.

Într-o asemenea situație există doar o singură soluție: să se ia drept bază filozofia tradiționalismului (R. Guenon, J. Evola, M. Eliade etc.), care reprezintă un proiect de detecție a hărții semantice, comune pentru societatea tradițională ca atare, în special în opoziție cu societatea seculară, occidentală din epoca Modernității⁵⁷. Însăși societatea secularizată a Occidentului este analizată de către tradiționaliști *de pe pozițiile societății*

⁵⁶ Rene Guenon, Orient și Occident; Marea triadă.

⁵⁷ Rene Guenon, Criza lumii moderne. București, ed. Humanitas, 2008.

*tradiționale*⁵⁸, ceea ce face ca această metodă să fie una optimă pentru majoritatea civilizațiilor.

Un dialog intercivilizațional temeinic și corect sub aspect semantic poate fi construit doar în baza filozofiei tradiționaliste.

Evidențiind direcțiile principale ale diplomației multipolare, obținem bazele teoretice pentru constituirea acesteia. Firește, celelalte competențe (cunoașterea condițiilor tehnologice ale altei civilizații, a aspectelor tehnico-militare și strategice, a demografiei, ecologiei, a problemelor sociale și migrației etc.) fac parte din condițiile obligatorii de pregătire a diplomaților profesioniști. Însă un dialog al civilizațiilor presupune, în primul rând, stabilirea canalului de transmitere corectă a sensurilor. În absența acestui canal, întregul complex al cunoștințelor tehnice va fi lipsit de o bază solidă și va reprezenta o construcție inutilă sau deformată. Nu problemele păcii sau ale războiului, ale comerțului sau ale blocadei, ale migrației sau ale securității, ale sancțiunilor economice sau ale volumului de schimburi comerciale trebuie să primeze în diplomația multipolarității, ci chestiunea sensului filozofiei, a circulației ideilor (în accepția plonică). Iată de ce diplomația trebuie să se transforme într-o anume profesie sacrală.

Economia

În conformitate cu discursul actual, nicio teorie și niciun proiect nu se pot lipsi de un program teoretic și de calculele corespunzătoare acestuia. Astfel, se iscă întrebarea: pe ce model economic se va baza multipolaritatea?

⁵⁸ Domnia cantității și semnele vremurilor. București, ed. Humanitas, 1995.

În cazul lumii unipolare sau globale avem un răspuns definit în mod univoc: economia mondială contemporană reprezintă sistemul capitalist, urmând ca în viitor toate proiectele să fie edificate pe această temelie. În plus, la modul practic a devenit axiomatic faptul că la ora actuală, capitalismul a intrat în cea de-a treia fază de dezvoltare⁵⁹ (economia postindustrială, societatea informațională, economia cunoașterii, turbocapitalismul după Nicolae Edward Luttwak etc.), care are următoarele caracteristici:

- dominarea calitativă a sectorului financiar asupra celui de producție și agrar;
- creșterea disproporționată a ponderii piețelor de capital, a fondurilor hedge și a altor instituții pur financiare;
- volatilitatea înaltă a piețelor;
- dezvoltarea rețelelor transnaționale;
- absorbția de către sectorul terțiar (cel al serviciilor) a sectorului secund (producția) și a celui primar (agricultura);
- transferarea producției din țările „Nordului bogat” în țările „Sudului sărac”;
- diviziunea globală a muncii și creșterea influenței corporațiilor transnaționale;
- progresul rapid al tehnologiilor înalte;
- creșterea importanței spațiului virtual în dezvoltarea proceselor economice și financiare (bursele electronice etc.).

⁵⁹ Дугин А. Конец экономики. СПб: Амфора, 2009.

Așa arată tabloul economiei mondiale în momentul de față, iar dacă totul se va derula conform unui scenariu inertial, și a viitorului apropiat. Însă *un astfel de model al economiei este incompatibil cu multipolaritatea*, deoarece la baza lui stă ideea implementării codurilor occidentale de organizare economică la scară planetară, omogenizarea practicilor economice a tuturor societăților, ștergerea diferențelor civilizaționale, prin urmare, anihilarea civilizațiilor în cadrul unui sistem cosmopolit unic, ce funcționează potrivit unor reguli și protocoale universale, formulate și aplicate inițial de către Occidentul capitalist în interes propriu. Actuala economie globală constituie un *fenomen hegemonic*. Acest lucru este descris în mod convingător de către neomarxiști în cadrul RI, dar este recunoscut în mare atâț de realiști, cât și de liberali. Împotriva acestei tendințe sunt orientate într-o măsură considerabilă teoriile postpozitiviste (teoria critică și postmodernismul). Păstrarea unui astfel de sistem economic este incompatibilă cu realizarea proiectului multipolar. Iată de ce TLM trebuie să apeleze la teoriile economice de alternativă.

În acest sens este util să fie cercetată critica marxistă și neomarxistă a sistemului capitalist și analiza contradicțiilor ce stau la baza lui, precum și să fie scoasă în vileag și prognozată natura inevitabilelor crize⁶⁰. Marxiștii invocă deseori caracterul sistemic al falimentului capitalismului, văzându-i manifestările în valurile crizei economice ce a zguduit umanitatea începând cu 2008, după ce s-a produs falimentul sistemului ipotecar american. Deși înșiși marxiștii

⁶⁰ Wallerstein I. *Decline of American Power: The U.S. in a Chaotic World*. NY: New Press, 2003.

consideră că ultima criză a capitalismului trebuie să sosească doar după internaționalizarea lumii ca sistem și a celor două clase globale (burghezia mondială și proletariatul mondial), interpretarea crizelor și prognozarea intensificării acestora sunt în cazul lor destul de realiste. Dar spre deosebire de marxiști, adepții TLM nu trebuie să amâne multipolaritatea pentru momentul ce va urma după acordul final al globalizării. Este foarte posibil ca apropiatele crize să dea o lovitură fatală sistemului capitalist mondial, fără a aștepta încheierea globalizării și a cosmopolitizării claselor. Așa ceva ar putea determina un al Treilea război mondial. Însă în orice caz este foarte posibil ca modelul economic mondial existent la ora actuală să se confrunte cu o criză fundamentală și ireversibilă. Și, probabil, va înceta să mai existe; cel puțin, în formula de azi. Ultimele frontiere ale expansiunii economiei noi și a organizării postindustriale se pot vedea deja astăzi, prin urmare, este ușor de presupus că, posibil, peste câțiva pași acest sistem va suferi un colaps.

Ce ar putea oferi TLM în domeniul economiei modelului postindustrial?

Drept puncte de reper în această chestiune trebuie să apară următoarele:

- detronarea hegemoniei economice a Occidentului;
- respingerea pretențiilor economiei liberale și a modelului de piață la universalitate și la calitatea de normă globală de la sine înțelese și, prin urmare,
- pluralismul economic.

Economia multipolară trebuie să se întemeieze pe recunoașterea unor poluri diferite și pe harta economică a lumii.

Căutarea alternativelor economice trebuie efectuată în câmpul filozofic, ce respinge sau cel puțin relativizează factorul material, hedonist. Recunoașterea lumii materiale drept cea mai importantă și unică, iar a bunăstării materiale – drept valoarea socială, culturală și spirituală supremă ne vor aduce inevitabil la capitalism și liberalism, adică la acceptarea legitimității hegemoniei economice a Occidentului. Chiar dacă țările non-occidentale vor dori să întoarcă procesele economice în favoarea lor și să surpe monopolul Occidentului asupra controlului economiei de piață la scară globală, mai devreme sau mai târziu logica capitalului va impune țărilor non-occidentale și civilizațiilor respective aceleași norme care există la ora actuală. Aici marxistii au dreptate: capitalul dispune de propria logică, iar din moment ce va fi acceptată, ea va conduce sistemul social și politic spre modelul burghez, absolut identic celui occidental. Iată de ce a te pronunța împotriva hegemoniei „Nordului bogat” și, în același timp, a exprima fidelitate sistemului capitalist, înseamnă a te afla într-o profundă contradicție și a fi în fața unui obstacol conceptual fundamental în calea edificării unei multipolarității autentice.

Sociologul american P. Sorokin vedea în mod clar limitele civilizației materialiste occidentale, pe care o numea un sistem sociocultural „senzual”. Potrivit lui, societatea economocentristă, bazată pe hedonism, individualism, consumism și confort, este condamnată la o dispariție rapidă. Aceasta va fi înlocuită de o societate ideatică (eurasianistii o numeau

„ideocratică”), ce plasează în capul unghiului în mod radical valorile spirituale și parțial antimateriale. Această prognoză ar putea servi drept fir călăuzitor pentru TLM în atitudinea ei față de economie în ansamblu. Dacă vedem în multipolaritate anume ziua de mâine, nu continuarea celei de azi, atunci trebuie să urmărim această intuiție a marelui sociolog.

Astăzi, majoritatea economiștilor, atât occidentali, cât și non-occidentali, au convingerea că economia de piață nu are alternativă. O astfel de convingere este egală cu convingerea că toate societățile sunt ghidate de atracția resimțită față de confortul material și consumism, prin urmare, despre multipolaritate nici vorbă nu poate fi. Este suficient să recunoaștem că economia este însăși soarta și vom recunoaște în mod automat că economia liberală este însăși soarta, iar în acest caz, hegemonia economică a „Nordului bogat” devine una firească, justificată și legitimă. Celorlalte țări nu le rămâne decât să accepte o dezvoltare de „ajungere din urmă”, care va conduce la globalizare, divizare de clasă și ștergerea granițelor dintre civilizații.

De aici reiese o concluzie logică: modelul economic al lumii multipolare trebuie să fie edificat pe respingerea economo-centrismului și pe pasarea factorilor economici dedesubtul celor sociali, culturali, religioși și politici. *Nu materia, ci ideea este însăși soarta*, deci, nu economia trebuie să dicteze ce să se facă în sfera politică, ci sfera politică trebuie să domine asupra motivațiilor și structurilor de ordin economic. Fără relativizarea economiei, fără subordonarea sferei materiale celei spirituale, fără transformarea domeniului economiei

într-o dimensiune subordonată și secundară a civilizației în ansamblu, multipolaritatea este irealizabilă.

Prin urmare, TLM trebuie să respingă toate tipurile de concepții economo-centriste, atât cele liberale, cât și cele marxiste (asta pentru că în marxism, economia este, de asemenea, văzută ca un fatum istoric). Anticapitalismul și, mai ales, antiliberalismul trebuie să devină vectorii de bază ai devenirii TLM.

În calitate de puncte de reper pozitive trebuie să fie preluat spectrul larg al concepțiilor de alternativă, ce rămâneau a fi până la ora actuală unele marginale printre teoriile economice clasice.

Un prim pas spre deconstrucția sistemului economic mondial, așa cum se prezintă acesta la ora actuală, ar putea fi apelul la teoria „autarhiei spațiilor mari” (F. List), ceea ce presupune crearea unor zone economice închise pe teritoriile ce țin de o civilizație comună. De-a lungul perimetrului acestor teritorii se presupune crearea unor bariere vamale, care sunt organizate astfel încât să stimuleze producerea minimului de mărfuri și servicii în cadrul acelei civilizații, necesare pentru asigurarea necesităților populației și dezvoltarea potențialului de producție intern. Comerțul exterior între „spațiile mari” se păstrează, însă este organizat astfel încât niciunul dintre „spațiile mari” să nu devină dependent de furnizările din exterior. Asta garantează întregului sistem economic în cadrul fiecărei civilizații, în conformitate cu particularitățile regionale și cerințele pieței interne. Întrucât civilizațiile reprezintă prin

definiție niște zone demografice solide, în perspectivă această piață va fi suficientă pentru o dezvoltare intensă.

În paralel cu aceste procese, este necesar să se pună problema creării unor sisteme valutare regionale și renunțării la dolar în calitate de valută a rezervelor mondiale. Fiecare civilizație trebuie să emită propria valută independentă, care să fie asigurată de potențialul economic al respectivului „spațiu mare”. În acest caz, policentrismul instanțelor de emisie va deveni expresia directă a multipolarității economice. În același timp, este necesar să se renunțe la orice etalon universal în achitățile intercivilizaționale: cursul valutilor trebuie să fie determinat de structura de calitate a comerțului exterior între două sau câteva civilizații.

În capul unghiului trebuie să stea *economia reală*, corelată cu volumul concret al mărfurilor și serviciilor.

Adoptarea acestor reguli va crea premisele diversificării ulterioare a modelelor economice ale fiecărei civilizații. Ieșind din spațiul capitalismului liberal global și organizând „spațiile mari” în conformitate cu particularitățile civilizaționale (încă în baza relațiilor de piață), ulterior civilizațiile vor putea să-și organizeze de sine stătător modelul economic, în funcție de tradițiile lor cultural-istorice. În cadrul civilizației islamice, probabil, e nevoie să se instituie un moratoriu asupra procentului bancar. În cadrul altor civilizații sunt posibile apelurile la practicile socialiste de redistribuire a produsului suplimentar după o schemă sau alta (prin intermediul sistemului de impozitare, potrivit teoriei economistului francez Sismondi,

sau prin intermediul altor instrumente, până la introducerea economiei planificate și a metodelor dirijiste).

Pluralismul economic al civilizațiilor urmează a fi constituit în mod etapizat, fără niciun fel de prescripții de ordin universalist. Societăți diferite pot crea modele economice diferite, atât de piață, cât și mixte sau planificate, atât în baza practicilor economice ale societății tradiționale, cât și în temeiul unor tehnologii postindustriale noi. Important e să fie distrus dogmatismul liberal, hegemonia ortodoxiei capitaliste și să fie surpată funcția globală a „Nordului bogat” în calitatea lui de principal beneficiar în diviziunea planetară a muncii. Diviziunea muncii trebuie să se desfășoare doar în interiorul „spațiilor mari”; în caz contrar, civilizațiile se vor pomeni a fi dependente una de alta, ceea ce poate produce noi hegemonii.

Mijloacele de informare în masă

În actuala structură a relațiilor internaționale, mijloacele de informare în masă joacă un rol esențial. Ele creează un mediu informațional planetar unic, ce exercită o influență crescândă asupra proceselor internaționale. Mijloacele de informare în masă devin globale, contribuind prin intermediul resurselor media la procesele globalizării (în favoarea intereselor Occidentului). Media globale constituie instrumentul de bază al Occidentului de formare a opiniei publice, fiind, în esență, *un instrument al exercitării unei conduceri globale*. În vederea edificării unei lumi multipolare, este necesar să înceapă o luptă frontală cu structurile media globaliste.

Într-o societate tradițională, rolul mass-media este unul destul de limitat. Creșterea influenței acesteia este direct legată de Modernitate, democrația burgheză și societatea civilă. Mass-media reprezintă un element constitutiv al democrației și pretind să reprezinte *o dimensiune suplimentară*, intermediară între putere și societate, elită și societate. În spațiul mediației se formează un nou model al eșantionului normativ, ce influențează masele ca *un ordin voalat*, ce instituie o anumită ontologie a societății democratice (cea despre ce vorbește mass-media, există; ceea ce mass-media evită să vorbească, nu există). Iar pentru putere, mass-media substituie opinia publică, adică reprezintă *un surogat al masei*. Astfel, în teorie spațiul mass-media trebuie să elimine tensiunea între „vârfurile” și „baza” societății, deplasând relațiile lor ierarhice în *dimensiunea orizontală a ecranelor TV* (a paginii de ziar, a calculatorului, a telefonului mobil etc.). Spațiul media constituie *un simulacru dublu*: simulacrul puterii și simulacrul societății⁶¹.

Globalizarea extinde acest principiu asupra întregii umanități, transformând-o într-un simulacru global. În mass-media găsim proiectată pe suprafața plată realitatea guvernului mondial și realitatea societății planetare, prezentate printr-o proiecție analogică (doar că de jos). Asta creează o lume virtuală aparte, care întruchipează constructul hegemonic global, proiectat de către capital și Occident. Independența mass-media față de statele naționale îl transformă într-o zonă privilegiată a structurilor postmoderniste disipative. Iată de ce

⁶¹ Vezi: Дугин А. Поп-культура и знаки времени. СПб: Амфора, 2005.

în acest domeniu trecerea de la Modernitate la Postmodernitate este cea mai vizibilă, iar virtualul substituie realul cât se poate de palpabil.

În civilizațiile non-occidentale, structurile media globale creează modele pentru mass-media naționale, ajustându-le la proiectul virtual general. Și pe măsură ce rolul mass-media crește, structurile societății tradiționale se pomenesc fie într-o zonă oarbă, fie sunt supuse unor atacuri metodice și sistematice, orientate spre slăbirea și dizolvarea lor.

Structurile mass-media sunt burgheze prin însăși natura lor și poartă pecetea culturii occidentale. Iată de ce în vederea edificării lumii multipolare este necesar să fie revăzut rolul lor în societate. În acest sens putem evidenția două etape.

Prima etapă constă în crearea rețelei de *instituții media civilizaționale*, care ar servi drept purtătoare de cuvânt ale proceselor integraționiste și ar contribui la fortificarea identității civilizaționale. În acest caz, mass-media civilizaționale ar putea surpa monopolul celor globale (supuse intereselor Occidentului) și crea premise pentru consolidarea grupurilor socioculturale în jurul axei civilizației comune.

Cea de-a doua etapă va consta în readucerea mass-media în contextul structurilor acelei societăți, care va fi edificată pe bază civilizațională, luându-se în considerare codul cultural specific al acesteia. Nu putem exclude nici faptul că, în anumite civilizații, mass-media poate fi în general anihilată ca fenomen, deoarece nu vor mai rămâne norme universale în această chestiune, iar alegerea modului de organizare a

relațiilor între putere și societate, elite și mase, va avea loc în temeiul unor căutări civilizaționale libere. Unele civilizații ar putea păstra acest spațiu al „simulacrului democratic” și a dublurii virtuale a realității, dar tot atât de posibil e ca altele să renunțe la el.

PARTEA 2

GEOPOLITICA LUMII MULTIPOLARE

CAPITOLUL 1. MULTIPOLARITATEA CA PROIECT DESCHIS

Multipolaritatea și „civilizația Uscatului” (Land Po3wer)

În acest compartiment ne vom referi la globalizare dintr-o perspectivă imposibil de adoptat din interiorul „civilizației Mării”, adică din interiorul a ceea ce reprezintă nominal „lumea globală”. O astfel de optică nu este luată în seamă nici în cazul antiglobalismului, nici în cel al alterglobalismului, deoarece el renunță la cele mai profunde baze filozofice și ideologice ale eurocentrismului. O optică de acest fel respinge credința:

- în universalitatea valorilor occidentale, în faptul că societățile occidentale au parcurs de-a lungul istoriei lor singura cale posibilă, pe care urmează să o parcurgă toate celelalte țări;
- în progresul văzut ca desfășurare indiscutabilă a dezvoltării istorice și sociale;
- în faptul că dezvoltarea tehnică, economică și materială nelimitată constituie singurul răspuns la cele mai stringente necesități ale întregii omeniri;
- în faptul că oamenii din toate culturile, religiile,

civilizațiile și etniile sunt în principiu la fel cu cei din Occident și se conduc de aceleași motivații antropologice;

- în superioritatea indiscutabilă a capitalismului în raport cu celelalte sisteme social-politice.
- în lipsa de alternativă pentru economia de piață;
- în faptul că democrația liberală reprezintă singura formă acceptabilă de organizare politică a societății;
- în libertatea individuală și identitatea individuală ca valoare supremă a existenței umane;
- în liberalism ca ideologie inevitabilă din punct de vedere istoric, prioritară și optimă.

Altfel zis, ne deplasăm pe pozițiile „civilizației Uscatului” și examinăm momentul actual al istoriei mondiale din punctul ei de vedere sau din perspectivă „telurocratică”, văzut doar ca episod al „marelui război al continentelor”, nu ca încheiere al acestuia.

Desigur, este greu să contești faptul că momentul actual al dezvoltării istorice demonstrează un șir de trăsături unice, care, dacă există dorință, pot fi interpretate ca o victorie a Mării asupra Uscatului, a Cartaginei asupra Romei, a Leviatanului asupra Behemotului. Într-adevăr, niciodată în istorie „civilizația Mării” n-a mai atins succese atât de mari și nu și-a mai extins forța și influența propriei paradigme la o astfel de scară. Bineînțeles, „*geopolitica Uscatului*” recunoaște acest fapt și urmările pe care le comportă. Însă ea realizează în mod clar faptul că globalizarea poate fi interpretată și altfel, și

anume ca o serie de victorii în lupte și confruntări, însă nu ca o biruință finală în acest război.

Aici e necesară o analogie istorică: atunci când în 1941 trupele germane se apropiau de Moscova, se putea crede că totul este pierdut și sfârșitul URSS este prestabilit. Propaganda nazistă comenta anume astfel mersul războiului: pe teritoriile ocupate este creată o „nouă ordine”, funcționează organe ale puterii, sunt create structuri economice și politice, este organizată viața socială. Însă poporul sovietic a continuat să reziste cu îndârjire, atât pe toate fronturile, cât și în spatele frontului inamic, înaintând în mod consecvent spre scopul și victoria sa.

În confruntarea geopolitică dintre Mare și Uscat, la ora actuală este anume un astfel de moment. În interiorul „civilizației Mării”, politica informațională este construită astfel încât să nu apară nicio îndoială că globalismul este un fapt împlinit, iar societatea globală, în linii mari, s-a constituit că de acum încolo toate obstacolele poartă doar un caracter tehnic. Însă, fiind privite din perspectiva anumitor poziții conceptuale, filozofice, sociologice și geopolitice, toate acestea pot fi contestate, fiind propusă o viziune cu totul diferită asupra acestei situații. Totul ține de *interpretare*. Fără o interpretare, faptele istorice în sine nu au niciun sens. În geopolitică, lucrurile stau la fel: orice stare de lucruri din domeniul geopoliticii are sens doar în funcție de o interpretare sau alta. La ora actuală, globalismul este interpretat aproape exclusiv într-o cheie atlantistă. În felul acesta, el este investit cu un sens „maritim”. O privire de pe poziția Uscatului schimbă nu starea de lucruri, ci sensul ei. Iar asta deseori are o importanță decisivă.

Vom prezenta în continuare o privire asupra globalizării din unghiul de vedere al Uscatului, geopolitic, sociologic, filozofic și strategic.

Temeiurile pentru existența unei „geopolitici a Uscatului” într-o lume globală

Cum am putea fundamenta însăși posibilitatea unei optici a Uscatului asupra globalizării, în condițiile în care, așa cum am arătat, structura lumii globale presupune marginalizarea și fragmentarea Uscatului?

Există câteva temeuri pentru o astfel de abordare.

Spiritul uman (conștiința, voința, credința) este mereu în stare să-și formuleze propria atitudine față de orice fenomen existent. Și chiar dacă acest fenomen pare a fi ireversibil, atotcuprinzător, „obiectiv”, el poate fi acceptat sau respins, justificat sau condamnat. Anume în asta constă demnitatea supremă a omului și deosebirea lui față de speciile animale. Și dacă omul respinge și condamnă ceva anume, el este în drept să elaboreze strategii de depășire în orice condiții și stări, chiar și în cele mai grele și insurmontabile. Ofensiva societății globale poate fi acceptată și aprobată, dar poate fi și respinsă și condamnată. În primul caz noi plutim în voia valurilor istoriei, în cel de-al doilea caz căutăm puncte de sprijin pentru a opri acest proces. Istoria este făcută de oameni, iar aici un rol central îi revine spiritului. Prin urmare, există șansa creării unei teorii, radical opuse acelor viziuni, care sunt

bazate pe „civilizația Mării” și acceptă paradigmele de bază ale opticii occidentale asupra lucrurilor, mersului istoriei, logicii succesiunii sistemelor social-politice.

Metoda geopolitică permite interpretarea globalizării ca pe un proces subiectiv, legat de succesul uneia dintre cele două forțe globale. Oricât de marginalizat și fragmentat ar fi Uscatul, el posedă temeuri istorice solide, tradiții, experiență, premise sociologice și civilizaționale. Geopolitica Uscatului nu este creată pe un teren viran: ea reprezintă tradiție, geografie și tendințe strategice. Tocmai din acest motiv, chiar și la nivel teoretic aprecierea globalizării din perspectiva „geopoliticii Uscatului” este absolut legitimă.

La fel cum în centrul globalizării se află „subiectul” ei (mondialismul și structurile lui), civilizația Uscatului își are *propria întruchipare a subiectului*. În pofida dimensiunilor gigantice și formele impresionante ale polemicii istorice dintre civilizații, avem de a face, întâi de toate, cu confruntarea între minți, idei, concepții, teorii, și doar după asta cu ciocnirea lucrurilor materiale, aparatelor, tehnologiilor, finanțelor, armamentului etc.

Procesul de desuveranizare a statelor naționale încă n-a devenit unul ireversibil, iar elementele sistemului de la Westfalia încă se mai păstrează parțial. Prin urmare, un șir de state naționale, în virtutea anumitor rațiuni, încă mai poate să mizeze pe promovarea unei strategii a Uscatului, adică poate să respingă în totalitate sau parțial globalizarea și paradigma

„civilizației Mării”. Un exemplu în acest sens este China, care practică un echilibru între globalizare și propria identitate terestră, urmărind cu strictețe păstrarea unei balanțe generale, împrumutând din strategiile globale doar ceea ce întărește China în calitatea ei de formațiune geopolitică suverană. Același lucru s-ar putea spune și despre statele pe care SUA le-au trecut în categoria „axei răului” (Iran, Cuba, Coreea de Nord, Venezuela, Siria etc.). Desigur, riscul unei intervenții directe a SUA atârână ca sabia lui Damocles deasupra acestor țări (după modelul Irakului sau Afganistanului), ele fiind supuse din interior unor subtile atacuri de rețea. Însă în momentul de față suveranitatea lor se păstrează, ceea ce le transformă în zone privilegiate pentru dezvoltarea civilizației Uscatului. Aceleași categorii i-am putea atribui și o serie de țări oscilante, cum ar fi India, Turcia etc., care, fiind atrase în mod substanțial în orbita globalizării, își păstrează trăsăturile sociologice originale, care intră în contradicție cu postulatele oficiale ale regimurilor guvernante. O astfel de situație le este proprie multor societăți asiatice, latino-americane și africane.

Și, în fine, aspectul cel mai important – starea actuală a Heartlandului. Așa cum cunoaștem, anume de el depinde dominația asupra lumii, realitatea sau efemeritatea globalizării unipolare. În anii 1980-90, Heartlandul și-a redus în mod substanțial zona sa de influență. Din aceasta s-au desprins succesiv două centuri geopolitice, Europa de Est (țările ce au făcut parte din „lagărul socialist”, „Tratatul de la Varșovia” CAER etc.) și republicile unionale ale URSS. Către mijlocul

anilor 1990, în Cecenia s-a declanșat testarea sângeroasă a posibilității de a continua divizarea Rusiei în „republici naționale”. Această fragmentare a Heartlandului până la crearea unui mozaic de state-marionetă în locul Rusiei ar fi trebuit să se constituie într-un acord final al construcției lumii globale și al „sfârșitului istoriei”, după care a mai vorbi despre Uscat și despre „*geopolitica Uscatului*” ar fi fost mult mai dificil. Heartland joacă un rol central în posibila consolidare strategică a întregii Eurasii, și, prin urmare, a „civilizației Uscatului”. Dacă procesele ce aveau loc în Rusia în anii 1990 și-ar fi urmat cursul, iar dezmembrarea ei ar fi continuat, ar fi fost mult mai dificil să se pună la îndoială globalizarea. Însă către sfârșitul anilor nouăzeci – începutul anilor 2000 s-a produs o schimbare bruscă a situației, iar dezintegrarea a fost stopată; autoritățile federale au restabilit controlul asupra Ceceniei rebele. V. Putin a efectuat o reformă a subiecților federației (eliminarea articolului despre „suveranitate”, numirea guvernatorilor etc.), care a fortificat verticala puterii în întreaga Rusie. Procesele integraționiste în cadrul CSI au început să ia turatăii. În august 2008, pe parcursul conflictului militar de cinci zile cu Georgia, Rusia a stabilit un control strategic asupra unor teritorii ce se aflau în afara granițelor ei (Ostia de Sud și Abhazia) și a recunoscut independența lor, în pofida unei susțineri masive a Georgiei din partea SUA și a țărilor NATO și a presiunilor din partea opiniei publice mondiale. În ansamblu, Rusia, ca Heartland, a stopat, începând cu anii 2000, procesele de dezintegrare, a fortificat sectorul energetic, a reglementat

chestiunile de livrare a resurselor energetice peste hotare, a renunțat la practica dezarmării unilaterale, păstrându-și potențialul nuclear. Concomitent, influența rețelei agenturii geopolitice a atlantismului și a mondialismului asupra puterii politice și a adoptării deciziilor de ordin strategic a slăbit în mod considerabil, iar fortificarea suveranității a fost înțeleasă ca sarcină de prim ordin, integrarea Rusiei într-o serie de structuri globaliste, ce amenințau independența ei, a fost stopată. Într-un cuvânt, Heartland continuă a fi temelia Eurasiei, „nucleul” ei (core), unul slăbit, ce a suferit pierderi majore, și totuși unul existent, independent, suveran, capabil să-și promoveze politica dacă nu la scară globală, atunci cel puțin la cea regională. Pe parcursul istoriei sale, Rusia căzuse de câteva ori și mai jos: răzlețirea pe cnezate la începutul sec. XIII, timpurile tulburărilor, evenimentele din 1917-1918 ne prezintă Heartlandul într-o stare și mai deplorabilă și slăbită. Dar de fiecare dată, peste o perioadă anume, Rusia renăștea și revenea pe orbita istoriei sale geopolitice. Am putea aprecia cu greu starea Rusiei de azi ca fiind una strălucită sau chiar satisfăcătoare din punct de vedere geopolitic (eurasianist). Important însă e faptul că Heartland există, el este relativ independent, iar prin urmare, dispunem de o bază teoretică și practică pentru a reuni toate premisele pentru elaborarea unui răspuns din partea Uscatului în fața fenomenului globalizării unipolare și pentru a le transpune în practică.

Un astfel de răspuns al Uscatului la provocarea globalizării (în calitate de triumf al „civilizației Mării”) este reprezentat

de *multipolaritate* în calitatea ei de teorie, filozofie, strategie, politică și practică.

Multipolaritatea ca proiect al ordinii mondiale din perspectiva Uscatului

Multipolaritatea reprezintă un rezumat al „*geopoliticilor Uscatului*” în condițiile actuale de desfășurare a proceselor globale.

Multipolaritatea se constituie într-o *antiteză reală a unipolarității* în toate manifestările acesteia: *dură* (imperialism, neoconi, dominația directă a SUA), *blândă* (multilateralitate), *critică* (alterglobalism, postmodernism, neomarxism).

Versiunea dură a unipolarității (imperialismul american radical) se întemeiază pe faptul că SUA se proclamă ca fiind ultimul bastion al ordinii mondiale, al prosperității, al confortului, al securității și dezvoltării, care e înconjurat de haosul unor societăți subdezvoltate. Multipolaritatea afirmă o poziție diametral opusă: SUA este unul dintre statele naționale existente, ale căror valori sunt îndoielnice (sau cel puțin relative), pretențiile – disproporționate, apetiturile – exagerate, metodele politicii externe – inacceptabile, iar mesianismul tehnologic este unul fatal pentru cultura și ecologia întregii lumi. În acest sens, proiectul multipolar este o antiteză dură a SUA ca instanță ce construiește metodic lumea unipolară, fiind orientat în mod categoric spre neadmiterea, zădărnicierea și prevenirea acestei construcții.

Versiunea blândă a unipolarității se declară că ar acționa nu doar în numele SUA, ci în numele „umanității”, înțelegându-se prin asta, în mod exclusiv, Occidentul și acele societăți, care sunt de acord cu universalitatea valorilor occidentale. „*Unipolaritatea blândă*” îndeamnă să nu se recurgă la impuneri prin forță, ci să se apeleze la metoda convingerii, să nu se uzeze constrângerile, ci să se explice avantajele pe care le vor obține țările în urma intrării în globalizare. Aici, în calitate de pol, apare nu doar un stat național (SUA), ci civilizația occidentală în ansamblu în calitate de chintesență a întregii umanități.

O astfel de *unipolaritate „multilaterală”* este respinsă de către *multipolaritate*, care consideră că cultura și valorile occidentale reprezintă doar unul dintre seturile valorice printre multe altele, o cultură printre alte culturi diverse, că culturile și sistemele de valori create pe principii total diferite au tot dreptul la existență. Tocmai din aceste motive, Occidentul n-are niciun temei să insiste asupra caracterului universal al democrației, al drepturilor omului, pieței, individualismului, libertății personale, secularismului etc. și să edifice în baza acestor norme societatea globală.

Împotriva *alterglobalismului* și *antiglobalismului postmodernist*, *multipolaritatea* formulează teza potrivit căreia faza capitalistă de dezvoltare și crearea unui capitalism la scară mondială nu reprezintă o fază obligatorie a dezvoltării societății. O astfel de afirmație în sine reprezintă o samavolnicie și o tendință de a impune unor societăți diverse un singur scenariu al istoriei. În același timp, amestecarea omenirii într-un singur

proletariat mondial reprezintă nu o cale spre un viitor mai bun, ci un efect colateral și absolut negativ al capitalismului global, care nu deschide nicio perspectivă nouă, ci conduce doar la degradarea culturilor, societăților și tradițiilor.

Multipolaritatea reprezintă o cu totul altă viziune asupra spațiului terestru decât bipolaritatea.

Multipolaritatea este o privire normativă și imperativă asupra situației actuale din lume, din perspectiva Uscatului, și se deosebește în mod substanțial de modelul ce predomina în sistemul Păcii de la Ialta și al „războiului rece”.

Lumea bipolară s-a constituit pe principii ideologice, unde în calitate de poluri apăreau două ideologii, socialismul și capitalismul. Socialismul ca ideologie nu pune la îndoială universalismul culturii occidentale și reprezenta o tradiție socioculturală și politică, ce-și avea rădăcinile în Iluminismul european. Într-un anumit sens, capitalismul și socialismul concureau între ei ca două versiuni ale Iluminismului, două versiuni ale progresului, două versiuni ale universalismului, două versiuni ale gândirii social-politice occidentale.

Socialismul și marxismul au rezonat cu anumiți parametri ai „civilizației Uscatului” și tocmai de aceea au și învins nu acolo unde presupunea Marx, ci tocmai acolo unde el însuși excludea o astfel de posibilitate, într-o țară agrară, cu un mod de organizare preponderent tradițional al societății și cu o structură imperială a spațiului politic. Celălalt caz al victoriei socialismului, China, reprezenta, de asemenea, o societate agrară, tradițională.

Multipolaritatea i se opune unipolarității nu de pe pozițiile unei ideologii care ar putea să pretindă a fi cel de-al doilea pol, ci de pe poziția mai multor ideologii, mai multor culturi, viziuni asupra lumii și religii, care (din motive de fiecă dată diferite) nu am nimic în comun cu capitalismul liberal occidental. În condițiile în care Marea are o singură expresie ideologică, în timp ce Uscatul nu dispune de așa ceva, reprezentând câteva ansambluri de viziuni și civilizaționale diverse, multipolaritatea propune *crearea frontului unic al Uscatului contra Mării*.

Multipolaritatea diferă și față de proiectul conservator de păstrare și fortificare a statelor naționale. Pe de o parte, statele naționale din epocile colonială și postcolonială reflectă în structurile lor concepția occidentală a normelor de organizare politică (ce ignoră particularitățile religioase, sociale, etnice, culturale ale acestor societăți), adică națiunile însele sunt în parte produse ale globalizării. Iar pe de altă parte, din cele două sute cincizeci și șase de țări, care figurează oficial în lista ONU, doar o mică parte este în stare să-și apere, în caz de necesitate, în mod independent suveranitatea, fără a se alia cu alte țări. Adică, nu fiecă stat existent în mod nominal poate fi considerat drept pol, deoarece în cazul majorității absolute a țărilor, nivelul de libertate strategică este unul minuscul. Tocmai de aceea, multipolaritatea nu-și propune să fortifice sistemul de la Westfalia, care mai există la modul inerțial la ora actuală.

Fiind un antipod al unipolarității, multipolaritatea nu îndeamnă nici la revenirea la o lume bipolară pe baze ideologice, nici la întărirea ordinii statelor naționale, nici la

simpla păstrare a statu quo-ului. Toate aceste strategii doar vor face jocul centrelor globalizării și unipolarității, deoarece acestea dispun de un proiect, un plan, un scop și o rută rațională de mișcare spre viitor, în timp ce toate scenariile enumerate mai sus în cel mai bun caz reprezintă niște apeluri la încetinirea procesului globalizării, iar în cel mai rău (ca, de pildă, proiectul restabilirii bipolarității pe baze ideologice) arată ca niște simple nostalgii sau fantezii iresponsabile.

Multipolaritatea este vectorul geopoliticii Uscatului, orientat spre viitor. El se întemeiază pe o paradigmă sociologică, a cărei consistență este demonstrată de trecut, ține cont în mod realist de starea de lucruri ce s-a creat în lumea modernă, precum și de tendințele de bază și liniile de forță ale unor posibile transformări ale acesteia. Multipolaritatea se organizează ca un proiect, ca un plan al acelei ordini mondiale, care încă urmează să fie creată.

Multipolaritatea și înțelegerea ei teoretică

Deși în ultima vreme termenul „multipolaritate” este utilizat destul de frecvent în cadrul discuțiilor politice și internaționale, sensul ei este destul de diluat. Diverse cercuri politice și analiști aparținând diferitelor sensuri diferite. Cauza acestei situații este clară: înșiși parametrii discursului politic și ideologic normativ la ora actuală sunt conturați la nivel global de către SUA și țările occidentale, iar în baza acestor reguli se poate discuta orice, însă nu și cele mai stringente și dureroase probleme.

Ar fi fost logic să presupunem că teoria multipolarității se va constitui în acele țări care își declară deschis orientarea spre o lume multipolară ca vector de bază a politicii lor externe (Rusia, China, India și altele câteva). În plus, apelul la multipolaritate poate fi întâlnit și în unele texte ale personalităților politice europene (de exemplu, ex-ministrul de Externe al Franței, Hubert Verdine). Însă la ora actuală este puțin probabil să descoperim ceva mai mult decât materialele unor simpozioane și conferințe ce conțin formulări destul de vagi.

Multipolaritatea: geopolitică și metaideologie

Să creionăm acum sursele teoretice, în baza cărora trebuie să fie construită o teorie solidă a multipolarității.

În condițiile actuale, temelia acestei teorii poate fi doar geopolitica. Nicio ideologie religioasă, economică, politică, socială, culturală nu este în stare să consolideze la ora actuală o masă critică de țări și societăți, care țin de „civilizația Uscatului”, într-un front planetar unic, necesar pentru crearea unei antiteze solide și eficiente globalismului și lumii unipolare. Anume în asta și constă specificul momentului istoric („momentul unipolarității”⁶²): ideologia dominantă (liberalismul/postliberalismul global) nu are o opoziție simetrică de același nivel. Iată de ce este necesar să se facă apel direct la geopolitică, adoptându-se principiul Uscatului (Land Power) în locul *ideologiei de opoziție*. Așa ceva este posibil doar în cazul în care vor fi conștientizate în întregime dimensiunile sociologice, filozofice și civilizaționale ale geopoliticii.

⁶² Krauthammer Ch. The Unipolar Moment.

Pentru fundamentarea acestei afirmații ne va servi „civilizația Mării”. Am văzut că *matricea* acestei civilizații poate fi găsită nu doar în Modernitate, ci și în imperiile talasocratice din vechime, ca, de exemplu, în Cartagina, Atena antică sau în republica venețiană. În cadrul lumii moderne, atlantismul și liberalismul capătă o superioritate totală asupra altor tendințe nu de la bun început. Am putea urmări o anumită consecutivitate conceptuală: cum anume „civilizația Mării” (în calitate de categorie geopolitică) se mișcă prin istorie, printr-o serie de formațiuni sociale, căpătând diverse forme, până când își găsește expresia cea mai împlinită și perfectă în ideea lumii globale, unde postulatele ei interne devin dominante la nivel planetar. *Ideologia mondialismului contemporan reprezintă doar o formă istorică a unei paradigme geopolitice mult mai largi.* Între această formă (posibil, cea mai evoluată) și matricea ei geopolitică există o legătură directă.

Încăzul „civilizației Uscatului” nu există o simetrie analogică. Ideologia comunismului a avut doar o rezonanță parțială (pe seama eroismului, colectivismului și antiliberalismului) cu principiile societății „terestre”, și doar în cazul URSS-ului eurasiatic și, într-o măsură mai mică, al Chinei, deoarece alte aspecte ale acestei ideologii (progresismul, tehnica, materialismul) se înscriau nereușit în structura valorilor „civilizației Uscatului”. Iar astăzi comunismul nu poate să îndeplinească nici la nivel teoretic acea funcție ideologică, pe care o exercita în sec. XX la scară planetară. Din punct de vedere teoretic, Uscatul este efectiv spart în fragmente și este prea puțin probabil să ne așteptăm ca în timpul apropiat

să apară o nouă ideologie, ce ar fi în stare să reziste în mod simetric globalismului liberal.

Dar însuși principiul geopolitic al Uscatului nu pierde nimic din structura lui paradigmatică. Anume acesta trebuie luat drept bază pentru construcția teoriei multipolarității. Această teorie trebuie să apeleze direct la geopolitică, să extragă din ea principii, idei, metode și termeni. Asta va permite să fie privit cu totul altfel și spectrul larg al ideologiilor, religiilor, culturilor și curentelor sociale non-globaliste și antiglobaliste. Acestea nu trebuie să se transforme în mod obligatoriu în ceva unic și sistematizat. Ele pot rămânea foarte bine locale sau regionale, dar să fie integrate într-un front comun al opoziției față de globalizare și dominarea „civilizației Occidentului” la un nivel metaideologic, la nivelul paradigmei „*geopoliticii Uscatului*”. Acest aspect al multitudinii ideologiilor stă la însuși temelia termenului *multipolaritate*, și nu doar în cadrul spațiului strategic, ci și în sfera ideologică, culturală, religioasă, socială și economică.

Multipolaritatea nu este altceva decât extinderea „geopoliticii Uscatului” într-un mediu nou, marcat de ofensiva globalismului (atlantismului) la un nivel calitativ nou și în proporții calitativ noi. Multipolaritatea, pur și simplu, nu poate avea alt sens.

Multipolaritatea și neoeurasianismul

Cel mai apropiat de teoria multipolarității este *neoeurasianismul*. Această orientare își are rădăcinile în geopolitică și

operează cu precădere cu formula „Rusia-Eurasia” (ca Heartland), dar elaborează, în același timp, un spectru larg de curente filozofice, sociologice și politologice, și nu se limitează doar la geostrategie și analiza aplicată.

Conținutul termenului „neoeurasianism” poate fi ilustrat prin citarea unor fragmente din Manifestul „Mișcării Eurasianiste” Internațională, „Misiunea eurasianistă”⁶³. Autorii lui scot în evidență cinci niveluri ale neoeurasianismului, care permit ca acesta să fie tratat în mod diferit în funcție de contextul concret.

Nivelul întâi: *eurasianismul este o viziune asupra lumii*

Potrivit autorilor Manifestului, termenul „eurasianism” se aplică față de o anumită viziune, o anume filozofie politică, ce îmbină de o manieră originală Tradiția, Modernitatea și chiar elementele Postmodernității. Filozofia eurasianismului pornește de la prioritatea valorii societății tradiționale, recunoaște imperativul modernizării tehnice și sociale (dar fără ruperea de rădăcinile culturale) și tinde să-și adapteze programul ideologic la situația societății postindustriale, informaționale, numite „Postmodernitate”.

În cadrul Postmodernității este eliminată opoziția între tradiție și modernitate. Însă postmodernismul de tip atlantist le egalează de pe pozițiile indiferenței și ale irosirii conținutului. Postmodernitatea Eurasianistă, dimpotrivă, consideră posibilă o alianță între tradiție și modernitate ca

⁶³ Евразийская миссия. Манифест Международного «Евразийского Движения». М: Международное Евразийское Движение, 2005.

un impuls constructiv, optimist și energic, care dă un imbold creației și dezvoltării.

În filozofia eurasianistă, un loc legitim le revine realităților marginalizate de epoca Iluminismului: religia, imperiul, cultul, predania etc. Concomitent, din Modernitate este preluat saltul tehnologic, dezvoltarea economică, echitatea socială, eliberarea muncii etc. Contrariile sunt depășite, contopindu-se într-o teorie unică, armonioasă și originală, ce dă viață unor idei proaspete și noi soluții pentru problemele eterne ale umanității (...).

Filozofia eurasianismului este una deschisă, fiindu-i străină orice formă a dogmatismului. Ea se poate îmbogăți cu cele mai diverse curente: istoria religiilor, descoperiri de ordin sociologic și etnologic, geopolitica, economia, culturologia, cele mai diverse tipuri de cercetări strategice și politologice etc. Mai mult decât atât, eurasianismul ca filozofie presupune o dezvoltare originală în fiecare context cultural și lingvistic concret: eurasianismul rușilor se va deosebi în mod inevitabil de eurasianismul francezilor sau al germanilor, eurasianismul turcilor – de eurasianismul iranienilor, eurasianismul arabilor – de cel al chinezilor etc. În același timp, liniile de forță ale acestei filozofii se vor păstra neschimbate (...).

Principalele puncte de reper ale filozofiei eurasianiste ar fi următoarele:

- diferențialismul, pluralismul sistemelor de valori împotriva dominației obligatorii a unei anume ideologii (în cazul nostru, în primul rând al liberal-democrației americane);

- tradiționalismul împotriva nimicirii culturilor, dogmelor și riturilor societăților tradiționale;
- „statul-lume”, „statul-continent” împotriva atât a statelor naționale burgheze, cât și a „guvernului mondial”;
- „drepturile popoarelor” contra atotputerniciei „miliardului de aur” și hegemonismului neocolonist al „Nordului bogat”;
- etnia ca valoare și subiect al istoriei contra depersonalizării popoarelor și înstrăinarea lor în cadrul unor construcții social-politice artificiale;
- echitatea socială și solidaritatea oamenilor muncii contra exploatării, logicii înavușirii rapace și înjosirea omului de către om.

Neoeurasianismul ca trend planetar

La cel de-al doilea nivel: *neoeurasianismul este un trend planetar*. Autorii proiectului explică:

Eurasianismul la nivelul unui trend planetar reprezintă un concept global, revoluționar, civilizațional, care, șlefându-se pe parcurs, este chemat să devină o nouă platformă de viziune pentru înțelegerea reciprocă și colaborarea unui spectru larg de forțe, state, popoare, culturi și confesiuni, ce resping globalizarea atlantistă.

E suficient să fie citite cu atenție declarațiile celor mai diverse forțe din întreaga lume – politicieni, filozofi, intelectuali – pentru a ne convinge că eurasianiștii constituie

o majoritate absolută. Mentalitatea multor popoare, societăți, confesiuni și state, chiar dacă ele nu bănuiesc acest lucru, este una eurasianistă.

Eurasianismul însumează toate obstacolele naturale și artificiale, obiective și subiective în calea globalizării unipolare, ridicate de la simpla negare la un proiect pozitiv, la o alternativă creatoare. Atât timp cât aceste obstacole sunt răzlețite și haotice, globaliștii le fac față fiecăruia în mod separat. Dar e suficient ca ele să fie integrate, să fie unite într-o viziune unică și consecventă de anvergură planetară, și atunci șansele de victorie ale eurasianismului din întreaga lume vor deveni deosebit de mari.

Neoeurasianismul ca proiect integraționist

La următorul nivel eurasianismul este tratat ca *proiect al integrării strategice a continentului eurasiatic*:

Noțiunea de „Lumea Veche”, care, de obicei, i se atribuie Europei, poate fi privită mult mai larg. Este vorba de un spațiu multicivilizațional gigantic, populat de către popoare, state, culturi, etnii și confesiuni, legate între ele din punct de vedere istoric și spațial, de comunitatea destinului lor dialectic. Lumea Veche este produsul dezvoltării organice a istoriei omenirii.

Lumea Veche este contrapusă, de regulă, Lumii Noi, continentului american, descoperit de către europeni și devenit o platformă pentru construcția unei civilizații artificiale, în care s-au întruchipat proiectele europene ale Modernității, epocii Luminilor. (...)

În sec. XX, Europa și-a conștientizat esența originală, înaintând treptat spre integrarea tuturor țărilor europene într-o singură Uniune, capabilă să-i asigure acestui spațiu în întregime suveranitatea, independența, securitatea și libertatea.

Crearea Uniunii Europene a constituit un jalon major în cauza reînțoarcerii Europei în istorie. Acesta a fost un răspuns al Lumii Vechi la pretențiile exagerate ale Lumii Noi. Dacă privim alianța SUA și a Europei Occidentale (cu dominarea Americii) ca pe un vector atlantist al dezvoltării europene, atunci integrarea însăși a țărilor europene cu predominarea țărilor continentale (Franța-Germania) poate fi considerată una de natură eurasiianistă.

Acest lucru devine și mai evident, dacă e să ținem cont de teoriile potrivit cărora, sub aspect geopolitic, Europa se întinde de la Atlantic și până la Ural (Ch. de Gaulle) sau până la Vladivostok. Altfel zis, nemărginitele spații ale Rusiei sunt incluse la fel de legitim în câmpul Lumii Vechi, ce urmează să se integreze.

(...) În acest context, eurasiianismul poate fi definit ca un proiect de integrare strategică, geopolitică, economică a nordului continentului eurasiatic, înțeles ca leagăn al istoriei europene, ca matrice a popoarelor și culturilor, strâns împletite între ele.

Iar întrucât însăși Rusia (ca, de altfel, și strămoșii multor europeni) este legată într-o măsură considerabilă cu lumea turcică, mongolă, cu popoarele caucaziene, prin Rusia și, în paralel, prin Turcia, o Europă ce se integrează ca Lume

Veche capătă pe deplin dimensiunea eurasiatică, de această dată nu doar în sens simbolic, ci și în cel geografic. Aici am putea identifica în mod sinonimic eurasianismul cu continentalismul.

Aceste trei definiții cele mai generale ale neoeurasianismului arată că aici avem de a face cu baza prealabilă pentru construirea teoriei multipolarității. Este vorba despre o optică terestră asupra celor mai acute provocări ale momentului actual și o încercare de a le da un răspuns precis, care ține cont de legitățile geopolitice, civilizaționale, sociologice, istorice și filozofice.

CAPITOLUL 2. TEORIA MULTIPOLARITĂȚII. BAZELE STRATEGICE

(fragment)

Statul național și lumea multipolară

Unul dintre aspectele cele mai importante ale teoriei multipolarității ține de statul național. Suveranitatea acestei structuri a fost pusă la îndoială încă în epoca confruntării ideologice între cele două blocuri ideologice („războiul rece”), iar în perioada globalizării acest subiect a devenit de o și mai pronunțată actualitate.

Am văzut că teoriile globaliste fie vorbesc despre epuizarea completă a statelor naționale și despre necesitatea trecerii la un „guvern mondial” (F. Fukuyama în faza inițială), fie consideră că statele naționale încă nu și-au îndeplinit misiunea până la capăt și trebuie să mai existe încă o anumită perioadă istorică, pentru a-și pregăti mai bine cetățenii în „societatea globală” (F. Fukuyama de mai târziu).

Teoria multipolarității privește statul național ca pe un fenomen eurocentrist, mecanic, și, într-un anume sens, „globalist” în stadiul inițial (ideea identității individuale ca normă sub forma cetățeniei pregătește terenul pentru „societatea civilă” și, respectiv, pentru „societatea globală”). Faptul că întregul spațiu planetar este astăzi divizat în teritoriile statelor naționale reprezintă o consecință directă a colonizării, a imperialismului și a proiecției modelului occidental supra întregii omeniri. Din acest motiv, statul național nu reprezintă

o valoare în sine pentru teoria multipolarității. Privită din perspectiva construcției unei ordini mondiale multipolare, teza despre păstrarea statelor naționale contează doar dacă el împiedică în mod pragmatic globalizarea (iar nu o favorizează) și ascunde în ea o realitate mult mai complexă și reliefată. Se știe că multe unități politice (în special din Lumea a Treia) sunt doar sub aspect nominal state naționale, reprezentând în esență diverse forme ale societății tradiționale cu sistem identitar mult mai complex.

În această chestiune, poziția adepților lumii multipolare este una diametral opusă celei adoptate de globaliști: dacă statul național promovează uniformizarea societății și contribuie la atomizarea cetățenilor săi, adică realizează o adevărată modernizare profundată și o occidentalizare, atunci un astfel de stat național nu are nicio valoare și constituie doar o versiune a instrumentarului globalist. Un astfel de stat național nu merită să fie păstrat și, din perspectiva multipolarității, nu are niciun sens.

Dacă însă statul național servește drept fațadă pentru un alt sistem social – o anumită cultură, civilizație, religie etc. originale –, atunci el trebuie sprijinit și conservat, ținându-se evoluția lui ulterioară într-o structură mai armonioasă în cadrul unui pluralism sociologic în spiritul teoriei multipolarității.

Poziția globaliștilor este în totalitate una opusă: ei îndeamnă să fie demontate statele naționale care servesc drept fațadă pentru societatea tradițională (China, Rusia, Iran etc.), iar statele naționale cu regimuri prooccidentale (Coreea de Sud, Georgia, țările Europei de Est), dimpotrivă, să fie consolidate.

CAPITOLUL 3. MĂSURI CONCRETE PENTRU CONSTRUCȚIA LUMII MULTIPOLARE: REPERELE DE BAZĂ. AXELE MULTIPOLARITĂȚII

Reorganizarea Heartlandului. Scopuri

Descriind în cele mai generale linii structura lumii multipolare, este cazul să trecem la o analiză geopolitică mult mai precisă a direcțiilor concrete în edificarea acesteia.

Să examinăm vectorii de bază ai activității geopolitice, care ar fortifica potențialul cumulat al Heartlandului, de care depinde faptul dacă va exista sau nu lumea multipolară.

Principiul fundamental al acestei activități ține de *reorganizarea strategică a spațiului* ce înconjoară Rusia din toate părțile, astfel încât asta să:

- permită Rusiei să aibă acces direct la obiectivele geografice vitale (porturile, mările calde, resursele, pozițiile strategice cheie);
- asigure lipsa bazelor militare americane și a unei influențe politice directe;
- prevină integrarea în NATO;
- contribuie la continuarea proceselor integraționiste în spațiul eurasiatic;
- favorizeze dezvoltarea unor sisteme sociale diverse, care ar fi diferite de standardul globalist;

- fortifice pozițiile statelor și a blocurilor care sunt orientate spre multipolaritate, continentalism și distanțare în raport cu globalizarea.

Pentru edificarea lumii multipolare, Heartland trebuie să se consolideze, să acumuleze resurse, să mobilizeze structurile sociale, să treacă la faza unui activism geopolitic sporit, ce necesită o muncă politică intensă. Se impune o anume „mobilizare geopolitică”, iar pornind de la asta, este necesară revizuirea instrumentelor, resurselor și a potențialelor avantaje, care nu atrag atenția în perioadele de dezvoltare inertială.

Rusia trebuie să întreprindă un salt geopolitic, care ar ridica-o la un nivel calitativ nou. Și aici este nevoie să fie folosite cât mai larg acele avantaje, care pot fi obținute în urma proceselor integraționiste. Una e să privim Rusia și țările vecine ca pe niște state naționale, care-și urmăresc interesele lor meschine (ceea ce dictează o abordare concurențială, ba chiar de confruntare), și cu totul altceva e ca potențialul vecinilor să fie privit ca parte a unui spațiu strategic unic, care este necesar să fie creat. În acest caz este nevoie de un calcul cu totul diferit și se conturează un tablou al posibilităților totalmente deosebit.

Conștiința geopolitică a elitelor

În calitate de prim pas în direcția edificării lumii multipolare trebuie să fie privită *schimbarea conștiinței elitei politice ruse, să i se deschidă orizontul geopolitic continental și planetar, să i se altoiască sentimentul răspunderii pentru soarta spațiului social, politic, economic și istoric ce i s-a încredințat*. La fel

cum globalismul și crearea lumii unipolare se bazează pe educația metodică într-o cheie atlantistă a câtorva generații a elitei americane, europene și mondiale (prin intermediul unor cluburi închise, organizații de experți, corporații de intelectuali, instituții specializate de învățământ etc.), ceea ce presupune, pe lângă celelalte aspecte, un minimum obligatoriu în domeniul geopoliticii și al sociologiei. Elita Rusiei trebuie să se perceapă ca elită a Heartlandului, să gândească în dimensiuni eurasianiste, nu doar în cele naționale, precum și să conștientizeze în mod clar inacceptabilitatea scenariului atlantist și globalist pentru Rusia. Doar o astfel de elită ar putea realiza mobilizarea geopolitică ce se impune și ar promova în mod eficient o politică activă de restructurare a întregului spațiu eurasiatic în scopul edificării lumii multipolare și în interesul securității Rusiei.

Proiectul „Marea Europă de Est”

Rusia ar putea avansa pentru Europa de Est un proiect constructiv, care ar putea fi numit în mod convențional „Marea Europă de Est”. Teoretic, el ar putea să fie edificat în baza particularităților istorice, culturale, etnice și religioase ale societăților est-europene. Pe parcursul întregii istorii a Europei Occidentale, etniile ei slave și societățile ortodoxe s-au aflat la periferie, au fost lipsite de orice atenție și influențau prea puțin asupra elaborării paradigmei sociale, culturale și politice vest-europene. Catolicii îi considerau pe ortodocși „schismatici răsăriteni” („eretici”), iar slavii deseori erau priviți ca oameni de „categoria a doua”. Toate acestea reprezintă niște consecințe tipice ale eurocentrismului și ale aprecierii nivelului cultural al

unei societăți în funcție de nivelul asemănării ei cu societatea Europei Occidentale.

Slavii și culturile ortodoxei se deosebeau și continuă se să deosebească în mod substanțial de societățile romano-germane și catolico-protestante. Și dacă Europa Occidentală trata pe parcursul istoriei aceste diferențe în favoarea superiorității culturii romano-germane asupra celei slave și a catolicismului asupra ortodoxiei, atunci în cadrul abordării multipolare totul arată altfel: se afirmă originalitatea țărilor și popoarelor est-europene în calitatea lor de fenomene sociologice și culturale independente având propria lor valoare.

Proiectul „Marea Europă de Est” ar putea include atât arealul slav (polonezi, bulgari, slovaci, cehi, sârbi, croați, sloveni, macedoneni, bosniaci și sârbi musulmani, precum și etniile mici), cât și cel ortodox (bulgari, sârbi, macedoneni, precum și români și greci). Singurul popor est-european care nu se integrează în categoria de „slav” sau cea de „ortodox” sunt ungurii. Însă pe de altă parte, în acest caz este evidentă originea lor eurasiatică, de stepă, comune cu alte popoare fino-ugrice, majoritatea absolută a cărora locuiesc pe teritoriul Heartlandului și posedă un profil cultural pronunțat eurasiatic.

Marea Europă de Est ar putea deveni un „spațiu mare” independent în cadrul Europei unice. Dar în acest caz țările respective ar înceta să exercite funcția de „cordon sanitar”, să servească drept pioni în jocul geopolitic atlantist și ar căpăta un loc onorabil în ansamblul general al lumii multipolare.

Din perspectiva Heartlandului aceasta ar fi varianta optimă.

Heartlandul și țările occidentale ale CSI

Să examinăm acum relațiile dintre Heartland și țările CSI, situate în partea de vest față de teritoriile Federației Ruse. Pământurile Ucrainei și ale Belarusului de azi au fost inițial parte inalienabilă, chiar nucleară, a Rusiei Kievene, și anume pe aceste teritorii își ia începutul atât statul rus, cât și valorificarea istorică de către slavii de răsărit a întregului spațiu al Heartlandului.

Ucraina și Belarusul aparțin, în general, zonei Heartlandului, prin urmare, integrarea celor trei societăți ale slavilor de răsărit într-o structură strategică fortificată reprezintă o sarcină istorică primordială. Din punct de vedere strategic, această integrare este absolut necesară pentru ca Heartland să devină o forță geostrategică independentă la nivel regional, iar după aceea și la scară planetară. Acest lucru a fost conștientizat în mod clar de către geopoliticienii atlantiști, de la H. Mackinder până la Z. Brzeziński. Mackinder a lucrat activ la crearea „Ucrainei independente” în timpul războiului civil, iar Brzeziński – în anii 1980-1990. În același timp, Brzeziński remarcă absolut corect că șansa renașterii geopolitice a Rusiei în calitate de jucător independent al mării geopolitici depinde în mod direct de relațiile ei cu Ucraina. Fără Ucraina, Rusia apare ca insuficientă atât sub aspect spațial-strategic, cât și sub aspect demografic, dar și sub aspect politic.

În privința integrării Ucrainei și a Belarusului, Rusia trebuie să acționeze extrem de delicat, astfel încât în acest proces să nu se mai repete nici greșelile imperialismului țarist și nici cele din perioada sovietică, asta fiindcă în acele etape procesele integraționiste au cunoscut excese regretabile. În acest sens, un rol deosebit de important l-ar putea avea filozofia multipolarității, care apreciază în mod pozitiv toate deosebirile, de ordin cultural, etnic, social, istoric. Dacă această filozofie va fi însușită de către elitele politice ruse, dialogul cu ucrainenii și belarușii se va dezvolta după un cu totul alt scenariu decât la ora actuală.

Integrarea multipolară nu constituie o înghițire, o contopire și cu atât mai puțin o „rusificare”. Rusia se prezintă aici nu ca un stat național, cu interesele și ambițiile ei egoiste, ci ca un nucleu al unei formațiuni noi, pluraliste și policentrice, în care centralizarea va viza doar cele mai importante chestiuni (război, pace, parteneriate cu alte blocuri, sistemul comunicațiilor de transport, domeniul macroenergetic etc.), toate celelalte aspecte urmând să rămână la latitudinea nivelului național. În mod absolut evident, multipolaritatea exclude în mod categoric aderarea Ucrainei sau a Belarusului la blocul NATO.

O zonă aparte este Moldova, al cărei teritoriu, de asemenea, ținea parțial de Rusia Kieveană și a fost valorificată de triburile ulicilor și ale tiverilor, alături de alte populații, în primul rând al urmașilor vechilor traci, moldovenii. Moldovenii sunt înrudiți din punct de vedere

etnic cu românii, fiind sub aspect confesional ortodocși. Din punct de vedere geopolitic, ei reprezintă o societate limitrofă tipică, în care sunt prezente în mod pronunțat atât trăsăturile pur eurasiatice, cât și unele indicii ale culturii est-europene. Existența ipotetică a Marii Europe de Est ar fi eliminat în totalitate problema Moldovei, integrarea ei cu România devenind o problemă pur tehnică. Însă atâta timp cât România este membru al NATO și face parte din „cordonul sanitar”, construit de către strategii atlantiști contra Heartlandului, o astfel de integrare va fi imposibilă, deoarece aduce atingere intereselor strategice ale Rusiei și este orientată împotriva vectorului de bază al dezvoltării multipolarității (evidențierile ne aparțin – nota traducătorului).

Sarcinile de bază ale Heartlandului pe direcția occidentală

Direcțiile occidentale pe care le-am enumerat în vederea edificării lumii multipolare nupresupun o anume consecutivitate, însă trebuie să se desfășoare în paralel, deoarece ele țin de niveluri diferite, acestea fiind legate între ele. Astfel, relațiile între Rusia și SUA sunt influențate în mod nemijlocit de către relațiile Rusiei cu Europa Occidentală, cu Europa de Est și cu țările CSI, și viceversa. Este vorba de un sistem geopolitic unic, care vizează concomitent toate componentele și predetermină structura generală a politicii externe.

Am putea generaliza vectorul vestic al Heartlandului în procesul de construcție a lumii multipolare în felul următor:

- a depăși SUA în jocul din spațiul european, fără a intra cu americanii într-o confruntare directă;
- a contribui la cristalizarea identității continentale a Uniunii Europene;
- a promova proiectul Marii Europe de Est;
- a împiedica extinderea NATO spre Răsărit și crearea unui „cordon sanitar” între Rusia și Europa;
- a integra într-un spațiu strategic unic Rusia, Ucraina și Belarusul;
- **a neutraliza integrarea Moldovei cu România (atâta timp cât ultima este membru NATO)** (evidențierile ne aparține – nota traducătorului).

CAPITOLUL 4. LUMEA MULTIPOLARĂ ȘI POSTMODERNITATEA

Multipolaritatea ca Postmodernitate

Dacă e să apelăm la trecut, vom descoperi cu ușurință că o lume multipolară, adică o ordine internațională bazată pe principiul multipolarității, n-a existat niciodată. Tocmai de aceea, multipolaritatea reprezintă anume un proiect, un plan, o strategie a viitorului, iar nu o simplă inerție sau o opoziție anchilozată față de globalizare. Multipolaritatea privește spre viitor, dar îl vede într-un mod radical *diferit* decât adepții multipolarității, universalismului și globalizării, tinzând să-și transpună în viață viziunea.

Aceste considerații arată că, într-un anume sens, multipolaritatea este și ea *Postmodernitate* (iar nu *Modernitate* sau *Premodernitate*), însă una diferită decât *Postmodernitatea* globalistă și unipolară. Și în acest sens, filozofia multipolară este de acord cu faptul că actuala ordine mondială, la fel ca și cea de ieri (cea națională sau bipolară), este una imperfectă și reclamă o transformare radicală. Lumea multipolară nu constituie apărarea celui de-al doilea sau al treilea „nomos” al pământului (după Carl Schmitt), ci *lupta pentru cel de-al patrulea nomos*, care trebuie să vină în schimbul prezentului și al trecutului. În aceeași măsură, multipolaritatea nu este respingerea *Postmodernității*, ci afirmarea unei *Postmodernități radical diferite*. De aceea, în cazul elaborării multipolarității

ca ideologie sistematizată, este vorba anume de „A patra teorie politică”.

***Postmodernitatea Multipolară împotriva
Postmodernității unipolare
(globaliste/antiglobaliste)***

Atunci când vine vorba despre măsura lucrurilor în lumea viitorului, între teoria multipolarității și postmodernism apar grave contradicții. Postmodernismul liberal și neomarxist operează cu noțiunile de bază „*individ*” și „*progres*” linear, concepute din perspectiva „eliberării individului”, iar în stadiul final – din perspectiva „eliberării *de* individ” și trecerii la postumanitate, cyborg, mutant, rizom, clonă. Mai mult decât atât, anume principiul individualității este considerat de către ei universal.

În aceste chestiuni, ideea multipolarității se deosebește în mod categoric de linia magistrală a postmodernismului și afirmă că în miezul lucrurilor stă *societatea*⁶⁴, personalitatea colectivă, conștiința colectivă (Emile Durkheim), subconștientul colectiv (Carl Jung). Societatea este matricea existenței, ea îi creează pe indivizi, pe oameni, limbile, culturile, economiile, sistemele politice, timpul și spațiul. Însă nu există o singură societate, ci o multitudine de societăți, acestea fiind incomparabile între ele. Individul a devenit „măsură a lucrurilor” într-o formă atât de absolută și finită doar într-un singur tip de societate, și anume în cea occidentală. În alte societăți, el nu s-a constituit în așa

⁶⁴ Дугин А. Г. Социология воображения. Введение в структурную социологию. М: Академический проект, 2010.

ceva și nici nu va ajunge să fie, deoarece ele sunt organizate de o cu totul altă manieră. Și este nevoie să recunoaștem că fiecare societate are dreptul să fie așa cum vrea, să creeze realitatea după propria croială, atribuindu-i individului și omului valoarea supremă sau neacordându-i nicio valoare.

Același lucru ține și de „progres”. Întrucât timpul este un fenomen social, în fiecare societate el este structurat în mod diferit. În unele societăți, el întruchipează exagerarea rolului individului în istorie, iar în altele – nu. Tocmai de aceea nu există niciun fel de predeterminare, la scara tuturor societăților Pământului, față de individ și postumanitate. Probabil, asta e soarta Occidentului, legată de logica istoriei lui. Dar față de alte societăți și popoare individualismul are o atribuție indirectă, iar dacă este prezent cumva în culturile lor, atunci, de regulă, sub forma unor postulate impuse din exterior, străine paradigmelor societăților locale. Însă așezându-se în fața universalismului colonial-imperial al Occidentului este adversarul principal al ideii multipolare.

Recurgând la termenii geopoliticii, am putea spune că multipolaritatea este versiunea terestră, continentală, *telurocratică* a Postmodernității, în timp ce globalismul (la fel ca antiglobalismul) este versiunea ei maritimă, *talasocratică*.

A transforma otrava în medicament.

„A încăleca tigrul” globalizării: rețeaua multipolară

Edificarea lumii multipolare reclamă elaborarea unei atitudini aparte față de toate aspectele de bază ale globalizării.

Am văzut că, deși multipolaritatea i se opune unipolarității și globalizării, este vorba nu despre simpla respingere a tuturor transformărilor contemporane, ci despre faptul de a conferi acestor transformări o direcție multipolară, a le influența și a le orienta spre acea imagine care este văzută drept una dorită și cea mai bună. De aceea, în anumite circumstanțe multipolaritatea este chemată nu atât să i se opună în mod frontal globalizării, cât *să-i preia inițiativa*, să îndrepte procesele pe o traiectorie nouă și să transforme „otrava în medicament” (potrivit unei vechi expresii chineze, „să încalece tigru”⁶⁵). O astfel de strategie repetă logica „modernizării fără occidentalizare”, doar că la un nivel mult mai generalizat și sistematizat. Unele societăți înrădăcinate în culturile lor regionale împrumută tehnologiile occidentale pentru a se fortifica și, în anumite condiții, să respingă presiunea Occidentului. Multipolaritatea propune ca această strategie să fie însușită, ea putând servi în calitate de algoritm comun pentru cele mai diverse societăți.

Să aducem câteva exemple de reinterpretare a unor aspecte aparte ale globalizării într-o cheie multipolară.

Să examinăm fenomenul *rețelei* și al *spațiului de rețea*. Fenomenul în sine nu este unul neutru, reprezentând rezultatul unei serii de transformări consecvente a sensului sociologic al spațiului în contextul „civilizației Mării”, în calea unei rarefieri din ce în ce mai mari a mediului informațional – de la cel acvatic, prin cel aerian, spre infosferă. În paralel, rețeaua reprezintă o construcție care percepe existența legăturilor între elemente nu în mod organic, ci mecanic. Rețeaua poate

⁶⁵ Эвола Ю. Оседлать тигра. СПб: Владимир Даль. 2005.

fi creată între unele elemente individuale aparte, care inițial n-au fost legate în niciun fel între ele și care nu au o identitate colectivă comună. În fine, în fenomenul rețelei este implantată perspectiva depășirii omului și ieșirea spre post-om, dacă e să se pună accentul pe însăși funcționarea unor sisteme ce se autoorganizează, în care rolul central al omului devine din ce în ce mai relativ. Din acest unghi de vedere, rețeaua reprezintă o realitate în cel mai înalt grad „maritimă”, atlantistă și globalistă.

Însă în geopolitica clasică vedem că opoziția dintre Uscat și Mare este legată nu atât de aflarea într-o stihie sau alta, cât de concluziile sociologice, culturale, filozofice și doar după aceea strategice, pe care le trag diverse societăți în momentul intrării în contact cu Marea. C. Schmitt accentua⁶⁶ faptul că, în pofida creării unui imperiu mondial, bazat pe navigația maritimă, societatea spaniolă continua să-și păstreze identitatea profund terestră, ce a influențat asupra organizării sociale a coloniilor și a determinat diferențele dintre destinele Americii Latine și a Americii anglo-saxone. Nu este deloc obligatoriu ca existența unei dezvoltate forțe de navigație maritimă să transforme țara respectivă în una „maritimă” în sensul geopolitic al termenului. Mai mult decât atât, sarcinile „civilizației Uscatului” și, în particular, a Heartlandului, constă în faptul de a obține accesul la mări, de a sparge blocada controlului asupra malurilor din partea talasocrației și de a începe a concura cu ea *în propria ei stihie*.

⁶⁶ Шмитт К. Земля и Море / Дугин А. Г. Основы геополитики. М.: Арктогея-центр, 2000.

Exact la fel stau lucrurile și cu spațiile de rețea. Tabăra multipolară trebuie să însușească structura proceselor de rețea, tehnologiile ei, să deprindă regulile și legitățile conduitei în cadrul rețelei, asta pentru a obține șansa de a-și realiza scopurile și sarcinile în această stihie nouă. Spațiul de rețea deschide noi posibilități și actorilor mici.

În cazul nostru este vorba despre construcția unor *civilizații virtuale de rețea*, care ar fi legate de un loc istoric și geografic concret și care posedă un cod cultural comun. Civilizația virtuală poate fi privită ca o proiecție în mediul de rețea al civilizației propriu-zise, care presupune consolidarea în cadrul ei a acelor linii de forță și postulate de identificare, care sunt dominante în mediul cultural respectiv. De aceste instrumente deja fac uz diverse forțe religioase, etnice și politice, care au o orientare deloc globalistă, chiar antiglobalistă, coordonându-și acțiunile cu ajutorul diverselor instrumente ale Internetului, precum și difuzându-și viziunile și ideile.

O altă formă ține de domeniile Internet naționale și de dezvoltarea comunicațiilor în sistemele lingvistice locale. O muncă eficientă în această sferă ar putea contribui la consolidarea culturală a tineretului, pasionat în mod firesc de noile tehnologii.

Rețeaua globală poate fi transformată în una multipolară, adică în totalitatea unor „continente virtuale” ce se intersectează, însă rămân a fi independente. Astfel, în locul unei rețele vor apărea mai multe, fiecare fiind expresia virtuală a unui spațiu concret. Toate aceste continente pot fi integrate într-o

rețea multipolară comună, diferențiată și moderată pe baza paradigmei de rețea multipolare. În definitiv, conținutul a ceea ce se află în rețea nu este altceva decât reflecția imaginației umane⁶⁷. Dacă e să înțelegem aceste structuri din perspectiva multipolarității, adică având sens doar într-un spațiu istoric concret, atunci nu este greu să ne imaginăm ce ar putea deveni Internetul în lumea multipolară.

La nivel practic, chiar și în condițiile de azi rețelele pot fi privite ca mijloace de consolidare a grupurilor sociale active, a personalităților și societăților sub egida promovării multipolarității, adică edificarea treptată a unei rețele multipolare.

Multipolaritatea și dialectica haosului

Un alt exemplu, în baza căruia am putea urmări strategia transformării „otrăvii în medicament”, este fenomenul haosului. Haosul figurează tot mai des în textele de geopolitică de azi⁶⁸, el fiind prezent și în teoriile globalizării. Adepții unei abordări unipolare dure (S. Mann) propun ca haosul să fie manipulat în interesele „nucleului” (adică ale SUA). Antiglobaliștii și postmoderniștii salută haosul în sensul lui literal – ca anarhie și dezordine. Alți autori încearcă să întrevadă în realitatea haotică germenii ordinii etc.

Abordarea multipolară tratează chestiunea haosului în felul următor.

⁶⁷ Дугин А.Г. Социология воображения. Введение в структурную социологию, М.: академический проект, 2010.

⁶⁸ Рамоне Игнасио. Геополитика хаоса. М.: ТЕИС, 2001.

În primul rând, concepția mitologică a „haosului” ca stare ce i se opune „ordinii” este cu precădere un produs al culturii grecești (adică, europene). Această opoziție se întemeiază încă de la început pe caracterul excepțional al ordinii, iar ulterior, pe măsură ce s-a dezvoltat filozofia, atunci când ordinea s-a identificat cu raționalitatea, haosul în genere s-a transforma într-un concept pur negativ, devenind un sinonim al iraționalității, al întunericului și al absurdului.

Însă această problemă poate fi privită și dintr-un alt punct de vedere, într-o cheie mai puțin exclusivistă. Și atunci haosul ni se va deschide ca o instanță care nu i se opune ordinii, ci care îi precede exprimarea logică acutizată. Haosul nu este o absurditate, ci o matrice din care își ia naștere sensul⁶⁹. În cultura europeană, „haosul” reprezintă în mod univoc „răul”. În timp ce în alte culturi – câtuși de puțin. Multipolaritatea refuză să considere cultura vest-europeană drept universală, prin urmare, și „haosul” își pierde conotația sa univoc negativă, la fel ca și „ordinea” corelată cu el – conotația pozitivă. Multipolaritatea nu operează cu termenii „haos” sau „ordine”, ci solicită de fiecare dată explicații, ce fel de „haos” și ce fel de „ordine”, și ce sens are un termen sau altul într-o cultură concretă. Deja cunoaștem în mare cum înțelege cultura occidentală „haosul” și „ordinea”. Însă cum sunt înțelese acestea, de pildă, de către filozofia și cultura chineză? Doar noțiunea-cheie pentru chinezi „Dao” („Calea”) este descrisă în multe texte în termeni ce amintesc în mod uimitor descrierea haosului⁷⁰. De aceea,

⁶⁹ Дугин А. Г. Мартин Хайдеггер: возможность русской философии. М.: Академический проект, 2010.

⁷⁰ Лао-Цзы. Дао Дэ Цзин. СПб: Феникс плюс, 1994.

abordarea multipolară constată că înțelegerea haosului și a ordinii trebuie corelată cu civilizația, care poate fi nu neapărat cea occidentală.

În al doilea rând, din punct de vedere geopolitic, globaliștii înțeleg prin „haos” ceea ce nu se încadrează în imaginația lor despre structurile social-politice și economice puse într-o anumite ordine și ceea ce se opune instaurării unor valori care, în opinia lor, ar fi globale și universale. În acest caz, în categoria de „haos” este inclus tot ceea ce e valoros pentru edificarea lumii multipolare, ceea ce insistă asupra unor alte forme ale identității și, prin urmare, conține semințele ordinii multipolare. În acest caz „haosul” reprezintă un sprijin pentru construcția lumii multipolare și elementul lui dătător de viață.

Și în sfârșit, haosul ca dezordine pură sau ca niște procese spontane și organizate în mod fragil, ce au loc în societate, pot fi privite și ele din perspectiva multipolarității. Și dacă apare în mod firesc sau artificial o situație haotică (conflict, tulburări, ciocniri etc.), este necesar să fie deprins modul de dirijare a acesteia, adică a însuși *arta de a modera haosul*. Spre deosebire de structurile ordonate, procesele haotice nu se supun logicii lineare, ceea ce nu înseamnă că ele nu o posedă deloc. Haosul își are propria logică, însă ea este mult mai complexă și multispectuală decât algoritmele proceselor non-haotice. În plus, ea se supune cercetării științifice și este studiată în mod activ de fizicienii și matematicienii contemporani. Din punctul de vedere al geopoliticii aplicate, în procesul edificării lumii multipolare ea poate deveni unul dintre instrumentele ei eficiente.

CUPRINS :

Prefață

*Multipolaritatea ca replică imperiului global
în viziunea unui gânditor
din Orientul Ortodox..... 3*

PARTEA 1

TEORIA LUMII MULTIPOLARE..... 26

**CAPITOLUL 1. MULTIPOLARITATEA: DEFINIREA
NOȚIUNII ȘI DELIMITAREA SENSURILOR 26**

Preambul 26

Multipolaritatea nu coincide cu modelul național
de organizare a lumii în baza logicii sistemului
de la Westfalia 29

Multipolaritatea nu este bipolaritate 32

Multipolaritatea este incompatibilă
cu lumea unipolară 35

Lumea multipolară nu este una nonpolară 39

Multipolaritatea nu este multilateralitate 42

Rezumat 44

CAPITOLUL 2.

BAZELE TEORETICE ALE

LUMII MULTIPOLARE..... 46

Hegemonia și deconstrucția ei 46

TEORIA LUMII MULTIPOLARE

Civilizația	58
Civilizațiile în calitate de construct.....	77
Granițele civilizațiilor	81
Practica lumii multipolare: integrarea.....	83
Preconcept: civilizația și „spațiul mare”	85
Relevanța realismului pentru TLM	89
Relevanța liberalismului pentru TLM.....	93
Relevanța Școlii engleze în Relații Internaționale pentru TLM	99
Relevanța marxismului și a neomarxismului pentru TLM	101
Relevanța teoriei critice pentru TLM.....	106
Relevanța teoriei postmoderniste pentru TLM	108
Relevanța sociologiei istorice pentru TLM.....	111
Relevanța normativismului pentru TLM.....	117
Relevanța teoriei constructiviste pentru TLM.....	118
Un exemplu de analiză a lumii multipolare în comparație cu sistemul internațional postmodernist	120
Puterea (Principele) în TLM	126
Soluția	133
Elitele și masele	137
Dialogul și războiul civilizațiilor	140
Diplomația: antropologia și tradiționalismul	146

Economia	151
Mijloacele de informare în masă.....	159

PARTEA 2

GEOPOLITICA LUMII MULTIPOLARE

CAPITOLUL 1. MULTIPOLARITATEA

CA PROIECT DESCHIS 163

Multipolaritatea și „civilizația Uscatului” (Land Power).....	163
Temeiurile pentru existența unei „geopolitici a Uscatului” într-o lume globală	166
Multipolaritatea ca proiect al ordinii mondiale din perspectiva Uscatului	171
Multipolaritatea și înțelegerea ei teoretică	175
Multipolaritatea: geopolitică și metaideologie.....	176
Multipolaritatea și neoeurasianismul	178
Neoeurasianismul ca trend planetar	181
Neoeurasianismul ca proiect integraționist.....	182

CAPITOLUL 2. TEORIA MULTIPOLARITĂȚII.

BAZELE STRATEGICE 185

Statul național și lumea multipolară.....	185
---	-----

**CAPITOLUL 3. MĂSURI CONCRETE PENTRU
CONSTRUCȚIA LUMII MULTIPOLARE: REPERELE
DE BAZĂ. AXELE MULTIPOLARITĂȚII 187**

Reorganizarea Heartlandului. Scopuri	187
Conștiința geopolitică a elitelor	188
Proiectul „Marea Europă de Est”	189
Heartlandul și țările occidentale ale CSI.....	191
Sarcinile de bază ale Heartlandului pe direcția occidentală.....	193

**CAPITOLUL 4. LUMEA MULTIPOLARĂ
ȘI POSTMODERNITATEA..... 195**

Multipolaritatea ca Postmodernitate	195
Postmodernitatea Multipolară împotriva Postmodernității unipolare (globaliste/antiglobaliste).....	196
A transforma otrava în medicament. „A încăleca tigru” globalizării: rețeaua multipolară.....	197
Multipolaritatea și dialectica haosului	201

